

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÖNCEKİ DİNLERİN HUKUK AÇISINDAN
KAYNAK DEĞERİ
VE
GAZÂLİ'NİN YAKLAŞIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammet YÜREK

Enstitü Ana Bilim Dalı: TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ

Enstitü Bilim Dalı: İSLÂM HUKUKU

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Faruk BEŞER

Aralık -2003

148232

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

148232

ÖNCEKİ DİNLERİN HUKUK AÇISINDAN
KAYNAK DEĞERİ
VE
GAZÂLİ'NİN YAKLAŞIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammet YÜREK

Enstitü Ana Bilim Dalı: TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ

Enstitü Bilim Dalı : İSLÂM HUKUKU

Bu tez .../.../20.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından ~~Oybirliği~~/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Faik Beşer
Jüri Başkanı

Faikhali

Doç. Dr. Ali Erbaş
Jüri Üyesi

Ali Erbaş

Yrd. Doç. Dr. Abdülhak Özcan
Jüri Üyesi

Abdülhak Özcan

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY.....	VII
GİRİŞ.....	1
1. KONUNUN ÖNEMİ	1
2. İSLÂM HUKUKU'NUN KAYNAKLARI.....	2
2.1. Kitap	3
2.2. Sünnet.....	4
2.3. İcma.....	6
2.4. Kıyas.....	7
2.5. Mesâlih-i Mürsele.....	8
2.6. İstihsan.....	8
2.7. Örf.....	9
2.8. Sedd-i Zera'î.....	10
2.9. Sahabi Kavli.....	10
2.10. İstishâb.....	11
2.11. Önceki Dinlerin Hükümleri.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM	12
1.1. ÖNCEKİ DİNLERİN İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN KAYNAK DEĞERİ.....	12
1.1. Yürürlükten Hükmü Kaldırılan Hükümler.....	16
1.2. Yürürlükten Hükmü Kaldırılmayan Hükümler	19
1.3. Kur'an Ve Sünnet'te Zikri Geçmeyen Önceki Dinlere Ait Olan Hükümler.....	20
1.4. Hükmünün Kaldırıldığına Delil Bulunmayan Hükümler.....	20

İKİNCİ BÖLÜM	25
1. KUR'AN VE SÜNNET AÇISINDAN ÖNCEKİ DİNLERDE	
HUKUKA MESNET OLABİLECEK KONULAR.....	25
1.1. Hz. Süleyman (as)'ın Heykel Yaptırması.....	25
1.2. Ödüllü Sözleşme.....	29
1.3. Cumartesi Yasağı.....	31
1.4. Kira Sözleşmesi.....	33
1.5. Hz. Eyyub (as)'ın Yemin Kefâreti Ve Hile-i Şeriye.....	34
1.6. Hz. Yusuf (as)'ın Hukuka Karşı Hilesi	37
1.7. Devletlerarası İstihbaratın Kullanılması.....	38
1.8. Sıra İle Kullanma.....	40
1.9. İki Devlet Arasında Karşılıklı Elçi İstihdam Edilmesi Ve	
Devletlerarası İlişkiler.....	41
1.10. Vekillik Sözleşmesi.....	43
1.11. Devlet Başkanının Orduyu Ve Teçhizatı Bizzat Denetlemesi ..	45
1.12. Kefillik Sözleşmesi.....	46
1.13. Malların Veya Menfaatin Paylaşımı.....	48
1.14. Hz. Yusuf (as)'ın Uyguladığı Ekonomik Model.....	49
1.15. Kıyas.....	50
1.16. Gemi, Demir, Bakır, Kıremit, Cam, Terazî, Elbise Sanatı...	52
1.17. Devlet Başkanının Yardımcılarıyla İstişare Etmesi.....	54
1.18. Cenazenin Gömülmesi.....	55
1.19. Hz. Süleyman (as)'ın Cinleri İstihdam Etmesi, Cinlerden Ve	
Hayvanlardan Ordu Kurması.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	58
1.GAZÂLÎ'NİN HAYATI.....	58
1.1. Doğumu, Çocukluğu Ve İlmi Seviyesi.....	58
1.2. Vefatı Ve Eserleri.....	60
2.MUSTASFA'YA GİRİŞ.....	61
2.1. Mustasfa'nın Metodolojik değeri.....	61
2.2. Gazalî'ye Göre Önceki Dinlerin Hukuki Değeri.....	63
2.3. Hz. Muhammed (as)'in Peygamber Oluncaya Kadar Önceki Dinlerle Amel Edip Etmediği Tartışması.....	64
2.3.1. Amel Ettiğini İddia Edenlerin Delilleri.....	65
2.3.2. Akli İmkan.....	70
2.3.3. Sem'i / Nakli İmkan.....	71
2.4. HzMuhammed (as)'in Bisetinden Sonra, Önceki Dinlerle Amel Edip Etmediği Tartışması.....	72
2.4.1. Amel Etmediğini İddia Edenlerin Delilleri.....	72
2.4.2. Amel Ettiğini İddia Edenlerin Delilleri.....	74
2.4.3. Görüşlerin değerlendirilmesi.....	78
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA.....	80
ÖZGEÇMİŞ.....	84

ÖNSÖZ

Her sistemin kendisine göre bir kanunlar mecmuası olduğu gibi İslâm Dini'nin de kendi içinde bir hukuki kanunlar mecmuası mevcuttur. Kur'an ve Sünnet tartışılmaz iki temel esastır. Kur'an ve Sünnet ile örtüşmeyen hiçbir mesele İslâm Hukukuna mesnet ve referans olamaz.

Kur'an ve Sünnet'te zikredilen ve onlara aykırı olmayan önceki dinlere ait hukuki düzenlemenin bizim için de kaynak ve referanstır. Dört mezhebin genel görüşü budur.

Önceki dinlere ait olan hükümlerin bazılarının hükmü kaldırılmış, bazıları ise aynen devam etmekte, diğer bazılarının ise hükmünün kalktığına Kur'an'da ve Sünnet'te delil bulunmamaktadır.

Tartışılan mesele şu ki; önceki dinlerin bazı hükümlerinin bağlayıcılığına bir delil yoksa bizleri bağlayıcı kılması ne ölçüdedir.

Önceki dinlerin bazı hükümleri irşâdî ve ahlâki değerler değerler içermektedir.

KISALTMALAR

- A.g.e. : Adı geçen eser
A.s. : Aleyhi's Selam
Bknz. : Bakınız
B.T.Y : Basım Tarihi Yok
B.Y.Y : Basım Yeri Yok
B.T.Y.Y. : Basım Tarihi Ve Yeri Yok
ev. : Çeviren
D.İ.A. : Diyanet İslâm ansiklopedisi
Hz. : Hazreti
İ.a. : İslâm Ansiklopedisi
R.a. : Radyallahu Anh
S.a.v. : Sallallahu aleyhi ve's-sellem
Prof.dr. : Profösör doktor.

ÖZET

Her dinde olduğu gibi, İslâm Dini'nin de kedi bütünlüğü içinde bir hukuku ve sistematiği vardır. Kur'an ve Sünnet tartışılmaz iki temel kaynaktır. Bu iki kaynağın dışında da bazı kaynaklar vardır. Bunlardan birisi de önceki dinlere ait olan hukuki düzenlemelerdir.

Önceki dinlere ait olan hukuki düzenlemelerle ilgili en önemli konu; bu ayetlerin yürürlükten kaldırılıp kaldırılmadığının tesbiti ve eğer yürürlükten kaldırılmamış ise bizler üzerindeki yaptırım gücünün keyfiyeti ve ne ölçüde bağlayıcı olduğu meselesidir.

Hükmü yürürlükten kaldırılmayan hükümlerin bizler için de geçerli olduğunda dört mezhebin de ittifakı vardır. Hükmü kaldırılan v e Kur'an ve Sünnet'te geçmeyen hükümler zaten ittifakla hüccet olamazlar.

Önceki ümmetlere ait bu hukuki düzenlemelerin hepsinin değeri de aynı değildir. Bunlardan bazıları hukuki düzenlemelere mesnet olurken diğer bazı hükümler de irşadi ve ahlâki hükümler içermektedir.

Çalışmamızın önemli bir bölümünü de Gazâli'nin yaklaşımları oluşturmaktadır. Gazâli, önceki dinlerin kanunlarını sadece dinimizin hükmünü yürürlükten kaldırmadığı esaslar olarak kabul eder. Yürürlükten hükmü kaldırılan meselelere Gazâli fazla bir açıklama yapmaksızın reddeder.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; önceki dinlere ait olan hukuki düzenlemeler Kur'an Ve Sünnet ile çelişmediği ölçüde, dinin genel ruhuna uygun olduğu takdirde, mutlak olarak bağlayıcı kıldığını iddia etmek zor olsa da bunlarla amel etmekte bir beis yoktur.

SUMMARY

KEYWORDS: Jurisprudence, method of fiqh, rule of religious,

Every system is of a particular set of laws. Like wise, Islam has its own juridical set of laws. In Islam, Quran and the traditions of prophet Muhammed (sunnah) are the two unquestionable basic sources for Islamic laws. All the other sources are evaluated or judged in relation to Quran and Sunnah. Principles which are not in line with Quran and Sunnah cannot be taken as reference or acted upon.

The judicial principles of other (previous) religions that are mentioned in the Quran and not in contradiction with it, can also be reference for us. There is a consensus on this issue among the four major Islamic school of thoughts.

Although some of the principles of previous religions have been clearly abrogated, there is no evidence that some others, were cancelled. There are some principles that are still in effect.

However there is a point of discussion; to what extent are we obliged to adhere to those principles of the previous religions that are not abolished? And some of these principles can be taken as mere moral values or guides.

GİRİŞ

1. KONUNUN ÖNEMİ

İslâm Hukuku'nun kaynakları incelendiğinde bunlardan birinin de hiç kuşkusuz önceki dinlere ait olan dini hükümler olduğu görülecektir. Bu hukuki düzenlemelerin bir kısmının hükümlerini Kur'an ve Sünnet açık bir biçimde yürürlükten kaldırmıştır. Bazı hükümler zaten Kur'an ve Sünnet'te zikredilmediğinden dolayı bizim için hüccet ve delil kabul edilmezler.

Hükümleri yürürlükten kaldırılmayan zaten dinimizde de bir esas olarak devam eder (orucun farz oluşu gibi). Yürürlükten kaldırıldığına veya kaldırılmadığına delil bulunmayan hükümler ise bizim için de geçerlidir ve bunda dört mezhebin de ittifakı söz konusudur. Tartışılan mesele ise; bunların bağlayıcılığının ne ölçüde olması gerektiği meselesidir.

Hükümlere mesnet olan pek çok ayetin delili de bu türden ayetlerdir. Kira sözleşmesi, malların ve menfaatin paylaşımı, ödüllü sözleşme, sıra ile kullanım hakkı bunlardan bazılarıdır.

Önceki dinlerin hukuki düzenlemelerine dayanan bu hükümlerle amel edileceğinde ittifak vardır. Bunlar bizim için delil ve referanstır. Zira hem önceki semavi dinlerin hem de dinimizin kaynağı aynıdır. Bu hükümlerin yürürlükten kaldırıldığına delil olmadığından dolayı bizim için de hüccet ve delildir.

Gazâli'nin bir usûl eseri olan el-Mustasfa yararlandığımız en önemli kaynaklardandır. Bu konu üzerinde Gazâli'nin yaklaşımları da önemli bir yer tutmaktadır.

2. İSLÂM HUKUKUNUN KAYNAKLARI

Yüce Allah insanları boş yere, gayesiz ve hedefsiz yaratmamıştır ve onları başıboş bırakmamıştır. Bilakis onlara mükellefiyetler yüklemiş, onların her bir fiiline, farz, haram, mekruh vb. dini hükümler bağlamış; bu hükümlerin kendilerinden çıkarılacağı deliller koymuştur.¹

“Delil; üzerinde düşünülüp kafa yorularak dini hükme varılan esas” diye tarif edilmiştir.² Kaynaklar delili akli-naklî, asli-fer’i diye genel olarak ikiye ayrılır. İslâm Hukuku’nun dört tane aslî kaynağı vardır. Bunlar; Kitap, sünnet, icma ve kıyastır. Bu delillerin hükümlere delalet dereceleri aynı değildir. Bu dört delilde aklın fonksiyonu sadece anlamak ve uygulamaktır. Kıyas, istihsân, mesâlih-i mürsele, ıstishâb, örf, şer’u men kablena (Hz. Muhammed’ten önceki ilahi dinlerin hükümleri), sahabe kavfî ve sedd-i zerâi’dir. Bunlar akli ve fer’i delillerden kabul edilmiş olmakla beraber üzerinde ihtilaf da mevcuttur. Netice itibariyle tüm deliller kitap ve sünnete dayanır.³

Bu dört kaynak sadece dini konular yani inanç ve ibadet ile ilgili konular değil, dünya işleriyle ilgili konuları da içine alan kaynaklardır.⁴

Bir hükmü öğrenmek isteyen kimse için, bu deliller içinde kitap ilk delil, başvurulacak ilk kaynaktır. Eğer karşılaşılan meselenin hükmünü burada bulursa, başka delile yönelmek doğru olmaz. Burada çözümü bulamadığı takdirde, Sünnet’ten araştırır. Mesele ile ilgili bir sünnet hükmü de bulamazsa icmayı inceler. İcmada yoksa kıyasa başvurur.

Esasen bütün bu delillerin fonksiyonu, Yüce Allah’ın elçisi Hz. Muhammed (sav) vasıtasıyla kulların mükellef tuttuğu ilahi hükümlerin gösterilmesi ve tanıtılmasıdır. İşte biz bu itibarla bütün delilleri kapsayan bazı ortak bilginlere yer vermek istiyoruz.

¹ Şaban, Zekiyyuddin, çev: İbrahim Kâfi Dönmez, İslâm Hukuk İlminin Esasları, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-1996, s.51

² Karaman, Hayrettin, İslâm Hukuku, Ensar Neşriyat, İstanbul-1984, s.1/111

³ Taftazânî, Ömer b. Abdillâh, Tulu’u İla Keşfi’l hakaiki’l Tenkih, Dergam Yayınları, Beyrut-1999, s.28

⁴ Bilge, Necip, Hukuk Başlangıcı, Turhan Kitapevi Yayınları, Ankara-2000, s.81

Birincisi: Dini deliller; nakli deliller ve akli deliller olmak üzere iki nevidir. Nakli delillerin yolu nakildir, bunların meydana gelmesinde müçtehidin herhangi bir katkısı yoktur. Mesela kitap ve sünnetin mevcudiyetinde müçtehidin hiçbir müdahalesi söz konusu olamaz. İcma da böyledir, çünkü müçtehidin onunla hüküm vermesinden önce illet veya hüküm mevcut bulunmaktadır. Aynı şekilde, örf, önceki dinlerin dini hükümleri ve sahabe kavlini de zikredebiliriz. Zira bütün bunlarda sonuç itibarıyla sırf nakli bir duruma göre amel edilmektedir. Bunların oluşmasında müçtehidin müdahalesi yoktur.

İkincisi : Dini deliller, akli selime ters düşmez. Akli selime aykırı ve onunla çelişkili bir hüküm taşıyan sahih bir delil bulunamaz. Çelişki ancak; delilin sahih olmaması halinde, delilin, Allah'ın kastettiği şekilde anlaşılması halinde, aklın bunama gibi bir hastalığa duçar olması veya şahsi arzulara kapılması yahut bir takım bozuk görüşlere meyil etmesi halinde söz konusu olabilir.⁵

2.1. Kitap

Kur'an, lafız ve mana olarak ilahi bir kitaptır.⁶ O, yüce Allah'ın Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Arapça olarak indirdiği, bize kadar tevatür yoluyla nakledilmiş⁷, kitaplarda yazılı, mu'ciz olan, Fatıha Suresi ile başlayıp Nas Suresi ile sona eren Allah kelmamıdır.⁸ Allah Taala, kendi kelâmı ile irade ve icraatını ortaya koymuştur.⁹ Kur'an'dan maksat, Allah Taala'nın zatıyla kaim kelmamıdır ve O Peygamberin sözü ile ortaya çıkar.¹⁰ Kur'an'ın hüdâ, zikir, furkan gibi pek çok ismi de vardır.¹¹ Kur'an sözlerin en güzelidir¹² O'nun surelerinin dizilişi hiçbir zaman kronolojik bir sıra takip etmez.¹³

⁵ Şaban, Zekiyuddin, a.g.e.s.45

⁶ Pezdevi, Fahrulislâm, Keşfu'l Esrar, Daru'l Kitabu'l İlmiye Yayınları, Beyrut-1997, s. I/53

⁷ Semerkandi, Muhammed bin Ahmet, Mizani'l Usûl, Mısır-1984, s.91

⁸ Şaban, Zekiyuddin, a.g.e.s.45

⁹ Yıldırım, Suad, Kur'an-ı Kerim İlmine Giriş, Ensar Neşriyat, İstanbul-1985, s.19

¹⁰ Gazalî, Mustasfa, çev: Yunus Apaydın, Rey Yayıncılık, Kayseri-1994, s.I/147

¹¹ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Yayınları, İstanbul-1994, s.I/14

¹² Zümer, 39/23

¹³ Ünal, Ali, Kur'an'da Temel Kavramlar, Nil Yayınları, İstanbul-2001, s.19

Kur'an hidayet kitabıdır. O sadece fıkıh kitabı değildir. Aile, şahıs, miras, borçlar, ibadet, muhakeme usûlü, ceza hukuku, devletler ve umumi hukuk, hususi hukuk, maliye hukuku, geçmiş ümmetlerden ibret dersleri gibi pek çok konuda insanlığa yol gösteren ilahi bir fermanıdır. Ancak ayetlerin hükme ne ölçüde ve ne yönde delalet ettiği hususu ciddi bir bilimsel çabayı ve metodolojiyi gerektirir.¹⁴

Kur'an tercümesine dayanılarak hüküm verilmez. Kur'an'ın her bir ayetinin dalâleti kati değilse de lafız ve mana olarak sübutu kesindir, bu konuda Müslümanlar arasında hiçbir ihtilaf yoktur. Kur'an Arapça'nın en güzel lehçesiyle gelmiştir.¹⁵

Kur'an'daki bir hükmün bizim için emir veya nehiy olabilmesi için, Allah'ın bir talebi ve kesin bir isteğinin olması gerekir. Bu hükümlerin tafsilatının açıklanması ise daha çok Sünnet ile olur.¹⁶

2.2. Sünnet

Lügatte "sünnet", alışılmış yol, âdet demektir. Şu halde herhangi bir kişiyi nispetle sünnetten söz edildiğinde, O'nun ister iyi, ister kötü sürekli ve çokça yapageldiği davranışları kastedilmiş olur.

Fıkıh usûlü olarak ise sünnet; Hz. Peygamber'den nakledilen söz fiil ve takrirlerdir. Hatta sahâbe ve tabiin söz ve fiillerine de (mevkuf ve maktu kayıtlarıyla da olsa) hadis denilmektedir.¹⁷ Genel olarak Sünnet; Peygamberimizin mazeret olmaksızın terk etmediği ve mazeretli olarak nadiren terk ettiği fiillerdir.¹⁸

Sünnet'te her ne varsa onun aslı Kur'an'da vardır. Sünnet, Kur'an'ın hükmüne râcîdir. Sünnet Kur'an'ın mücmel ayetlerini tefsir eder, zor olan lafızlarını izhar eder,

¹⁴ Dönmez, İbrahim Kâfi, Fıkıh Delilleri (Diyanet İlmihali), D.V.Y. Ankara-2003, s.145

¹⁵ Karaman Hayrettin, a.g.e., s. I/112

¹⁶ Semerkandi, Muhammed bin Ahmet, a.g.e., s.91

¹⁷ Çakan, Lütfü, Hadis Usûlü, M.Ü.İ.F.V.Y., İstanbul-1989, s.25

¹⁸ Bardakoğlu, Ali, Fıkıh (Diyanet İlmihali), T.D.V.Y. Ankara-2003, s.I/251

umumiyyet ifade ededen hükmünü tahsis eder, mutlak olan hükmü takyit eder¹⁹ Sünnet ayrıca Kur'an'da yer alan bazı hükümleri yürürlükten kaldırır ve Kur'an'da hükmü bulunmayan meseleler hakkında hükümler getirir.

Peygamber Efendimizin peygamber sıfatıyla söylediği sözler ve yaptığı işler ile ordu komutanı, üst yargı mercii gibi söyledikleri ve yaptıkları arasında bir ayrımın yapılması gereği bedihidir²⁰.

Yapısı bakımından sünnetin üç nevi vardır. Kavli, fiili ve takriri sünnet. Dördüncü olarak vasfî sünnet de kabul edenler vardır. Bu da ikiye ayrılır; hilkî (yaratılışı), hulkî (ahlâkı)²¹. Mananın Allah'a sözün peygambere ait olduğu hadislerle ise kutsi hadis denir.²²

Hanefiler rivayet açısından sünneti mütevâtir (yalan üzerine birleşmeleri aklen mümkün olmayacak sayıda bir sahabe topluluğunun rivayet ettiği, daha sonra bu topluluktan tabiin ve etbau't tabiin devirlerinde de aynı özellikteki toplulukların rivayet ettiği hadis), meşhûr (Hz. Peygamber'den bir veya iki yada tevâtür sayısına ulaşamamış sayıda sahabe tarafından rivayet edilmişken, tabiin ve etbau't-tabiin devirlerinde tevâtür sayısında râvilerce rivayet edilmiş sünnet) ve âhat (gerek Hz. Peygamber'den rivayet eden ravilerin, gerekse sonraki tabakadaki ravilerin sayısı, tevâtür sayısının altında bulunan) sünnet olmak üzere üçe ayrılır.²³ Haber-i vahit ile amel edilip edilmeyeceği tartışılan bir meseldir. Hanefiler bu hadisle amel etmenin şart olmadığını söylerken, Şafiiler bu haber-i vahit ile amel etmenin şart olduğunu söylemişlerdir.²⁴

Sünnetin şayan-ı hayret olan tarafı Kur'an'ın getirdiği esasların tefsiri ve canlı temsilcisi oluşudur. Vahyi bize getirene uymadıkça Kur'an'a olan borcumuzu ödemiş sayılmayız.²⁵

¹⁹ Şâtibi, Ebu İshak, el-Muvafakat, Darul Küttübü'l İlmiye Yayınları, Beyrut-1991,s.4/9

²⁰ Dönmez, İbrahim Kâfi, a.g.e.,s.145

²¹ Çakan, Lütfî, a.g.e., s.27

²² Akşit, Cevad, İslâm Ceza Hukuku ve İnsâni Esaslar, Kültür Basım Yayın Birliği Yayınları, T.Y.Y.,s.16

²³ Çakan, Lütfî, a.g.e., s.29

²⁴ Semerkandi, Muhammed bin Ahmet, a.g.e., s.435

²⁵ Esed, Muhammed, Hadis İlmî, çev:Hayrettin Karaman, İstanbul-1985, s.94

Rasulüllah'ın bir beşer, bir insan olarak yaptığı fiiller, yeme-içme gibi; sırf kendisine mahsus olduğu dini delil ile belirtilmiş olan fiiller, gece teheccüt namazı kılması gibi ve Hz. Peygamber'in teşrii nitelikteki fiilleri yani kendisine uyulması maksadı ile yaptığı fiiller; beş vakit namaz kılması gibi üç nevi fiili vardır.²⁶

Hz. Peygamberin sözü kendisini bizzat dinleyenler için hüccettir. Bizler ise bu hadisin bize ulaşmadaki sıhhat derecesine göre mükellefiyetimiz vardır.²⁷

2.3. İcma

Azmetmek, kesin kararlı olmak demektir. Şer'i (dini ve hukuki) ve fer'i (itikadi değil ameli) bir hükümde İslâm müçtehitlerinin ittifak etmeleridir. Terim olarak "Muhammed (s.a.) ümmetinden olan müçtehitlerin Hz. Peygamber'in vefatından sonraki herhangi bir devirde dini bir hüküm hakkında ittifak etmeleridir."²⁸ İcmaya icma-i ümmet de denir, yani bütün bir ümmetin birleşmesi²⁹. İcma İslâm'da hicri II. asırdan itibaren oluşmaya başlamıştır.³⁰ Kur'an'ın iki kapak arasına toplanması icmaya bir örnektir.

İcma; sarih ve sükuti icma olarak ikiye ayrılır. Sükuti icmanın delil oluşunda alimler ihtilaf etmiştir.³¹ Cumhura göre sarih icma kesin delil teşkil eder. Hz. Ömer (ra) bir meselede sahabe ile istişare etmiş ve kendi fikrini söylediğinde kimse buna itiraz etmemiştir. Bu hem sükûfî icmanın olduğuna hem de sükûfî icma ile amel etmenin hüccetine bir delildir.³²

İcmaya uymak vacip, muhalif davranmak haramdır. "Benim ümmetim hata üzerine birleşmez"³³ hadisi bunun delildir.

²⁶ Şaban, Zekiyyuddin, a.g.e.,s.100

²⁷ Gazalî, a.g.e., s.I/197

²⁸ Şaban, Zekiyyuddin, a.g.e., s.106

²⁹ Dönmez, İbrahim Kâfi, a.g.e., s.84

³⁰ Şaban, Zekiyyuddin, a.g.e., s.145

³¹ Şevkânî, Ali b. Muhammed, İrşâdu'l Fuhul İla'tahkiki İlmi'l Usûl, Şekaviye Yayınları, Haif-1992, s.153

³² Pezdevî, Fahrulislâm, a.g.e., s.3/351,352

³³ İbn Mace, Fiten, 8

İcmanın kendi başına delil sayılıp sayılmaması ve sükûti icmanın meydana gelip gelmediğinin tespiti ihtilafıdır.³⁴ İcmanın hüccet oluşunun icma ile isbatı mümkün değildir.³⁵ İslâm Alimleri sonraki zamanlarda dünyanın değişik yerlerinde dağılmış olmalarından dolayı icmanın meydana gelmesi ve icmanın tespiti oldukça zorlaşmıştır.³⁶

2.4. Kıyas

Kıyas; sözlükte bir şeyin başka bir şey ile ölçülmesi anlamına geldiği gibi iki şeyin birbirine eşitlemek anlamında da kullanılır. Terim olarak kıyas; kitap, sünnet veya icmada hükmü bulunmayan meseleye aralarındaki illet birliği sebebi ile bu kaynakların birinde yer alan meselenin hükmünü vermek demektir.³⁷ Yani benzerlik sebebiyle aslın hükmünü fer'a geçirmektir.³⁸

Kıyas, akli ve şer'i olmak üzere ikiye ayrılır.³⁹ Kıyasın asıl, fer, aslın hükmü ve illet olmak üzere dört esası vardır.⁴⁰ Asıl; (hükmü nass veya icma tarafından belirlenmiş mesele), fer (hükmü nass veya icma tarafından belirlenmemiş mesele), aslın hükmü (asıl hakkında sabit olan ve kıyas yoluyla fer' e de uygulanmak istenen hüküm), illettir (asla ait hükmün konulmasına sebep olan özellik).⁴¹ Kıyas tek bir müçtehidin kural niteliği kazanan görüşüdür.⁴² Kıyasta akıl ön plandadır. Oysa duyularımız sınırlı olmasından dolayı akıl sınırlıdır. Bu yüzden akıl, aklı yaratana göre aklını yönlendirmelidir.⁴³ Yani kıyas, bizzat aklın hüküm vermesi değil, mevcut deliller doğrultusunda yeni bir hükme varmaktır.

³⁴ Zeydan, Abdulkerim, Fıkıh Usûlü, çev: Ruhi Özcan, Ankara-1993, s.211

³⁵ Gazalî, a.g.e., s.I/259

³⁶ Karaman Hayrettin, a.g.e., s.I/120

³⁷ Zeydan, Abdulkerim, a.g.e., s.212

³⁸ Keskiöğlü, Osman, Fıkıh Tarihi Ve İslâm Hukuku, D.İ.B.Y. Ankara-1999, s.35

³⁹ Semerkandî, Muhammed bin Ahmet, a.g.e., s.555

⁴⁰ Şevkânî, Ali b. Muhammed, a.g.e.,s.348

⁴¹ Şaban, Zekiyyuddin, a.g.e.,138

⁴² Bilge, Necip, a.g.e., s.84

⁴³ Yılmaz, İrfan, İlim Ve Din, Feza Yayınları, İstanbul-1998, s.I/136

Kıyasın önemli bir unsuru illettir. Hüküm illete göre verilir, hikmet hüküm koymaya esas olamaz.⁴⁴ Kıyas sadece, hükmü açığa çıkarır,⁴⁵ ortaya yeni bir hüküm koymaz.⁴⁶ Kıyas, kesin delillerle sabit olan ve asla değişmeyen itikat ve ameli konularda yapılmaz.⁴⁷

2.5. Mesâlih-i Mürsele

Hükme uygun düşen manalar vasıflar denilir. Terim olarak hükmün kendisine bağlanması ve üzerine hüküm bina edilmesi, insanlara bir fayda sağlayan veya onlardan bir zarar gideren fakat muteber ve geçersiz sayıldığına dair belli bir delil bulunmayan manalardır, durumlardır. Mesâlih-i mürsele Allah'ın hükmünü açıklamadığı, kendisine kıyas edilecek nasla yahut icma ile sabit bir hükmün bulunmadığı durumlarda söz konusudur.⁴⁸

Mesâlih-i mürsele'nin şer'i hüccet olduğuna dair dört mezhep imamının da ittifakı vardır.⁴⁹ Hanefilerdeki İstihsâna benzeyen bu metodu daha çok Maliki Mezhebi kullanmıştır.⁵⁰ Maslahat asli bir delil değildir. İlet hikmeti, hikmet de maslahatı ihtiva eder.⁵¹

2.6. İstihsân

Müçtehidin bir meselede biri açık diğeri daha ince düşünce ile anlaşılan iki kıyasın karşılaştırılması halinde umumi kaideden bir hususu istisna etmektir. Yaygın olan ifadeye göre istihsânın Hanefî mezhebinin delillerinden biri olduğu, Hanefilerin dışındaki fıkıhçıların istihsânın hüküm vermekte bir delil olarak kabul etmedikleri

⁴⁴ Semerkandi, Muhammed bin Ahmet, a.g.e., s.555, Zeydan, Abdülkerim, a.g.e., s.213

⁴⁵ Karaman Hayrettin, a.g.e., s.I/123

⁴⁶ Akşit, Cevad, a.g.e.,s.27

⁴⁷ Gölçük, Şerafettin, Kelâm, Tekin Kitapevi Yayınları, Konya-1998, s.82

⁴⁸ Şaban, Zekiyyuddin, a.g.e.,s.171

⁴⁹ Zeydan, Abdülkerim, a.g.e., s.222

⁵⁰ Dönmez, İbrahim Kâfi, a.g.e., s.151

⁵¹ Karaman Hayrettin, a.g.e., s.I/125

yönündedir.⁵² Fakat hadis fikhının merkezi olan Medine İmamı İmam Malik, istihsânı ilmin onda dokuzu saymış, talebesi olan İmam Şâfi ise İstihsânın bâtil olduğunu savunmuştur.⁵³

Selem akdi İstihsâna bir örnektir.⁵⁴ Taşınır malların vakfedilmesi -umumi kaideye göre uygun ve caiz olmadığı halde- örf haline geldiği için kitap gibi şeylerin vakfi İstihsânen caiz görülmesi örneği İstihsâna diğer bir örnektir.⁵⁵

2.7. Örf

İnsanların çoğunluğunun benimseyip alışkanlık haline getirdiği işler veya duyulduğunda hatıra başka anlam gelmeyecek derecede özel bir anlamda kullanmayı adet edindikleri lafızlardır. Bunlardan birincisi ameli örf, ikincisine de kavli örf adı verilir. Gerek ameli gerek kavli örf “genel” (talak lafzının evlilik bağının sona erdirilmesi için kullanılması) ve “özel” (şahit getirmeye gerek olmaksızın özel ticari defterleri ispat vasıtası olarak kabul etmeleri gibi) olmak üzere ikiye ayrılır.

Örfün söz konusu muamelelerin tümünde veya büyük çoğunluğunda uygulanıyor olması gerekir. Hâkim rolü oynayacak olan örfün, söz konusu hukuki işlemin kuruluşu esnasında veya söz konusu durumun bulunduğu sırada mevcut olması gerekir. Örfün açık bir irade beyanı ile çatışmaması ve örfün kesin bir şer’i delile yahut İslâm Hukukunun ilkelerine aykırı olamaması gerekir.⁵⁶ Örfün değişmesiyle bu hükümler de değişime uğrar.⁵⁷

Kur’an ve Sünnet’in hukuki düzenlemelerinde, sosyal realitenin ve insanların alışkanlıklarının göz ardı edilmediği, köklü değişikliklerde tedriciliğin esas alındığı, kendi

⁵² Zeydan, Abdulkerim, a.g.e., s.219

⁵³ Ebu Zehra, Muhammed, Ebu Hanffe, Fıkıh Usûlü, çev:Osman Keskiöglü, D.İ.B.Y., Ankara-1999, s.360

⁵⁴ Pezdevi, Fahrulislâm, a.g.e., s.4/351

⁵⁵ Karaman Hayrettin, a.g.e. , s.I/125

⁵⁶ Şaban, Zekiyyuddin, a.g.e.,s.196

⁵⁷ Zeydan, Abdulkerim, a.g.e., s.229

ilkeleriyle çelişmeyen kurum ve kuruluşların ise korunduğu görülür.⁵⁸ Ebu Hanîfe bir meseleyi, kıyas ve İstihsân ile halledemediğinde insanların teamülüne bakardı.⁵⁹

Kur'an ve sünnet bir fikir ve medeniyet oluşturur. "Urf" ve "maruf" olanı meydana getirir. İlahi vahyîn şekillendirdiği geleneksel toplulukların giyimlerinden yemelerine, davranışlarından sanatlarına varıncaya kadar bir benzerlik göstermesi vahiy, sünnet ve bunlar neticesinde oluşan örf ile mümkündür.⁶⁰

2.8. Sedd-i Zerâî'

Terim olarak zeria, daha çok, dinen yasaklanmış sonuca götüren vasıtayı ifade etmek için kullanılır. Buna göre sedd-i zerâî', kötülüğe götüren vasıtaların yasaklanması anlamına gelir. Bunlar mahiyeti itibariyle kötülüğe götürücü fiillerdir.⁶¹

Sedd-i Zerâî' bütün fıkıhçılara göre dini hükümlerin belirlenmesinde esas alınan kaynaklardan biridir. Aralarındaki ihtilaf ise bunun uygulanması hususundadır.⁶²

2.9. Sahabi Kavli

Sahabe içtihatlarının delil sayılıp sayılmaması ihtilafli bir meseledir. Tercihe şayan olan görüş ise sahabe kavillerinin delilsiz bir şekilde alınamayacağı görüşüdür.⁶³ Sahabenin taklidi vacip değildir.⁶⁴ Fakat rey ve içtihat ile bilinemeyecek meselelerde sahabe sözünün sünnet kapsamında değerlendirilmesi görüşü hakimdir.⁶⁵ Biz sahabe sözünün delilsiz olarak alınamayacağı kanaatindeyiz. Zira sahabe hem ismet sahibi değildir, hem de bütün sahabelerin hüküm hüküm verme ehliyeti yoktur.

⁵⁸ Şaban, Zekiyyuddin, a.g.e., s.151

⁵⁹ Ebu Zehra, Muhammed, Fıkıh Usûlü, çev:Abdulkerim Şener, Secr Yayınları, Ankara-1999, s.367

⁶⁰ Ünal, Ali, a.g.e., s.507

⁶¹ Zeydan, Abdulkerim, a.g.e., s.223

⁶² Şaban, Zekiyyuddin, a.g.e., s.196

⁶³ Şaban, Zekiyyuddin, a.g.e., s.215

⁶⁴ Gazalî, a.g.e., s.I/320

⁶⁵ Dönmez, İbrahim Kâfi, a.g.e. s.153

2.10. Istishâb

Istishâb; daha önce varlığı bilinen bir durumun, aksine bir delil bulunmadıkça varlığını koruduğuna hükmetmektir. Bu metodun temelini İslâm Hukukunun en kapsamlı beş esasından biri olan “el-yakînu la yazûlû bi’ş-şek”⁶⁶ yani “şüphe ile kesin bilginin hükmü kalkmaz ” ifadesi oluşturur. Yani istishâbın mesnedi ayet veya hadis değildir. Bir tereddüt sebebiyle o kesin bir şekilde bilinen hüküm ortadan kalkmamasıdır. Eğer şüphe ortadan kalkarsa istishâb batıl olur.

Istishâb, ilmi olmaktan çok, zarûfîdir.⁶⁷

2.11. Önceki Dinlerin Hükümleri

Şer’u men kablena; bizden önceki peygamberlere gönderilen, dinimizin hükmünü kaldırdığını açıkça bildirmediği hükümlerdir.⁶⁸ Hükümün kaldırılıp kaldırılmadığına değinilmeksizin yüce Allah’ın (cc) Hz Muhammed’ten (sav) önceki topluluklara koyduğu ve –Hz İbrahim (a.s.), Hz Musa (a.s.), Hz İsa (a.s.) gibi- peygamberi vasıtasıyla onlara bildirdiği hükümlerdir diye tarif edenler de vardır.⁶⁹

Hükümün kaldırıldığına delil bulunmadıkça önceki dinlerin hükümleri bizim için de geçerlidir. Pek çok hükme mesnet olan meseleler (ödül koyma, ücretle çalıştırma...) önceki dinlerle alakalı ayetlere dayandırılarak ortaya konmuştur. Bu cümle ile önceki dinlerin kanunlarıyla tamamen amel edilecek gibi bir şart anlaşılmalıdır.⁷⁰

⁶⁶ Mecelle, md. 4

⁶⁷ Muğniye, Muhammed Cevâd, İlmi’l Usul, Daru’l İlm Yayınları, B.Y.Y.-1980, s.349

⁶⁸ Gazâli, Mustasfa, çev:Yunus Apaydın, (Yunus Apaydın’ın Mukaddimesi s.XI), Rey Yayıncılık, Kayseri-1994

⁶⁹ Şaban, Zekiyyuddin, a.g.e.,s.196

⁷⁰ Pezdevi, Fahrulislâm, a.g.e., s.3/315

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. ÖNCEKİ DİNLERİN İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN KAYNAK DEĞERİ

Şer'u men kablena; bizden önceki peygamberlere gönderilen, dinimizin nesh ettiğini açıkça bildirmediği hükümlerdir.⁷¹ Diğer bir tanım da; önceki dini hükümlerin kaldırılıp kaldırılmadığına değinilmeksizin Yüce Allah'ın (cc) Hz Muhammed'ten (sav) önceki topluluklara koyduğu ve (Hz İbrahim (a.s.), Hz Musa (a.s.), Hz İsa (a.s.) gibi) peygamberi vasıtasıyla onlara bildirdiği hükümlerdir denmiştir. Diğer bir tanım da şöyledir; Allah'ın İslâm'dan önceki milletlere Peygamberi aracılığıyla vazettiği dini hükümlere şer'u men kablena (önceki dinlerin hukuki düzenlemeleri) denir.

Önceki dinlerin hükümlerinde ittifak edilen bir esas; önceki dinlere ait olan hükümlerin, bizim dinimiz tarafından yürürlükten kaldırılmayan hükümleri kapsadığıdır. Hükümleri kaldırılan meselelerin önceki dinlerin hükümleri içinde mütalaa edilip edilmeyeceği ihtilafıdır. Fakat pek çok kişi bunların da önceki dinlerin hükümlerinden sayar.⁷²

Önceki dinlerin hukuku dendiğinde dört esası zikretmek gerekir. Bunlardan birincisi; Önceki dinlerde var olup bizde meşru olmayan hükümlerdir. Yani hükmü kaldırılmış olanlardır. Bunlar bizim için hüccet değildir. Yahudilere cumartesi yasağı konmasına rağmen bizim için böyle bir zorunluluk yoktur. "Cumartesi ibadeti, ancak o gün üzerinde çekişenlere (ihtilaf edenlere) farz kılındı."⁷³ bu hüküm bizim dinimizde kaldırılmıştır. İkincisi; önceki dinlerde var olup, bizim için de meşru olan ayetlerdir. Bunlar bizim için hüccettir. "Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi, oruç size de farz kılındı."⁷⁴ ayeti bunun delilidir. Bu tür hükümler bizim için hüccettir ve hükmü kaldırılmamıştır. Üçüncüsü ise; naslarda zikri geçmeyen hükümlerdir. Bu tür hükümlerin bizleri bağlayıcı kılması sözkonusu değildir ve bunlar hüccet olamazlar. Dördüncüsü ve en

⁷¹ Gazâli, a.g.e. (Yunus Apaydın'ın Mukaddimesi s.XI)

⁷² Şaban, Zekiyyuddin, a.g.e., s.208-212

⁷³ Nahl, 16/124

⁷⁴ Bakara, 2/183

önemlisi ise; önceki dinlerde var olup da Kur'an'da ve Sünnet'te hükmünün kaldırıldığına veya bizim için hüccet olduğuna delil bulunmayan hükümlerdir. Şer'u men kablena (önceki dinlerin hükümleri) dendiğinde esas anlaşılan bu türden hükümlerdir. Ödüllü sözleşme, kira sözleşmesi gibi. Bu dört bölüm ileride daha teferruatlıca işlenecektir.

Tevrat, -Allah'ın indirdiği biçimiyle- Yahudileri doğru yola, İncil de Hıristiyanları doğru yola ilettiği gibi tevhit inancını ve kapsamlı bir ibadet sistemi ve aynı zamanda bir dini hükümler içermektedir.⁷⁵ Her ne kadar bu dinler semâvi dinler ise de pek çok hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır.

Kaynak açısından tüm semâvi dinler birdir. Nitekim Kur'an'da "Allah, Nuh'a buyurduğu şeyleri size de din olarak buyurmuştur. (Ey Muhammed), sana vahyettik; İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya da buyurduk ki, 'dini dosdoğru tatbik edin, onda ayrılığa düşmeyin... " ⁷⁶

Kaynağını bir olması ayrı bir şey, Allah'ın her millete aynı dini göndermesi meselesi ayrı bir şeydir. Zira Allah her kavime aynı dini emir ve sorumlulukları yüklememiştir. "Her biriniz için bir yol ve bir yöntem kıldık"⁷⁷ ayeti bunun delilidir. Fakat bu ayetten de her kavme ayrı bir din vardır gibi bir anlam çıkarılmamalıdır. İnanç ile ilgili meselelerde farklılık olması söz konusu değildir. Farklılık ameli meselelerdedir. Bazılarına göre ise bu ayet önceki dinlerle amel edilmeyeceğinin delilidir.⁷⁸

Ayrıca semâvi dinlerin ibadet şekilleri bazen değişebilir; fakat hepsinin özü birdir ve eşi-ortağı bulunmayan Allah'a kulluktan ibarettir (tevhit). Keza, oruç ve benzerlerinde olduğu gibi. Bazı cüzi amellerde farklılıklar bulunabilir. Fakat eski dini hükümlerin bir kısım hükümleri, İslâm Dini ile hükmü ortadan kalkmış, bazıları da aynen bırakılmıştır.⁷⁹

⁷⁵ Kutup, Seyyid, Fizilal'il Kur'an, çev: Heyet, Dünya Yayınları, İstanbul-1991, s.7/269

⁷⁶ Şuara, 13/15

⁷⁷ Maide, 5/48

⁷⁸ Yavuz, Yunus Vehbi, Hanefî Mezhebinde İctihad Felsefesi, İşaret Yayınları, İstanbul-1995., s.183

⁷⁹ Ebu Zehra, Muhammed, a.g.e., s.262

Kur'an-ı Kerim, uslanmaz ruhun temsilcisi ve her türlü değeri maddeye feda eden bir millet olarak sık sık Yahudilerden söz eder.⁸⁰ Ancak Allah Taala, bir takım şeyleri bazı kavimlere yasaklayarak, onların dalmış oldukları şehvi arzulara ket vurmayaı murat etmiştir. Yahudilerle ilgili olan řu ayet-i kerime buna bir misal teşkil eder: "Yahudilere tırnaklı her hayvanı haram kıldık. Onlara sığır ve davarın sırt, bağırsak ve kemik yağları hariç, iç yağlarını da haram kıldık. Aşırı gitmelerinden dolayı onları bu şekilde cezalandırdık. Biz, şüphesiz doğru söylemekteyiz."⁸¹

Bilindiği gibi Hz. Adem'den bizim Peygamberimize kadar 124 bin (başka bir rivayete göre 224 bin) peygamber gönderilmiştir. Bunlardan bazılarına kitaplar verilmiştir. Hiç şüphesiz bütün peygamberlerin getirdikleri dinlerde itikat açısından herhangi bir farklılık olmamıştır. Değişiklik ve farklılık sadece ibadet, muamelat ve ceza gibi ameli konularda olmuştur.

İslâm dini kendisinden önce gelen dinlerde yer alan ibadet, ceza ve muamelat vb. ile ilgili hükümlerin bir kısmının hükmünü kaldırmış, bir kısmını aynen bırakmış veya değiştirmiş, bir kısmını ise alıp almadığını açıklamamıştır.⁸²

Allah Taala, insanlığın medeni ve kültürel gelişmesine ve bu gelişmenin doğurduğu ihtiyaçlara uygun olarak, gerektiķe yeni peygamber ve kitaplar göndermiş, öncekilere ait bazı hükümleri yürürlükten kaldırmıştır. Naslarının hükmü ebedi olan Kur'an-ı Kerim nazil olurken, bu döneme mahsus olmak üzere bazı ayetler, diğerlerinin hükmünü kaldırmış; ancak bunların sayısı oldukça azdır. Bu dini ruhun terbiye ve intibakını temin maksadına yöneliktir.

Ayetlerin hükümlerinin kaldırılmasına delil olarak řu ayetleri zikredebiliriz; "Biz, bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir".⁸³ Ve "Allah dilediği siler, dilediğini bırakır; Ana Kitap O'nun katındadır."⁸⁴ Ve yine "Biz bir âyetin

⁸⁰ Beşer, Faruk, Fıkhi Risaleler, Seha Neşriyat, İstanbul-1990, s.80

⁸¹ Enam, 6/146

⁸² Atar, Fahrettin, Fıkıh Usûlü, M.Ü.İ.F.V.Y.-İstanbul-1988, s.96

⁸³ Bakara, 2/106

⁸⁴ Rad, 13/39

yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman "Sen ancak bir iftiracısın" dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler"⁸⁵ ayetleri buna Kur'an'dan delillerdir.

Kur'an'ı Kerim veya sahih sünnet, Allah'ın bizden önceki milletler için onların dilleri ile koyduğu hükümlerden birini anlatmışsa ve onlara farz olduğu gibi bize de farz olduğunu ifade etmişse, bunun bizim için de uyulması gerekli bir kanun ve dini bir hüküm olduğunda ihtilaf yoktur.⁸⁶ Mesela Yüce Allah'ın "Ey insanlar sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de oruç tutmak farz kılınmıştır"⁸⁷ ayeti bunun delildir. Ganimetlerin helal olması ve yeryüzünün tamamının bizlere temiz olması ile ilgili hadisler bunun delilidir.

Bazıları da İslâm'dan önceki dinlerde yer alıp bizim dinimizde hükmünün kaldırıldığı bilinmeyen hükümleri teşride kaynak olarak kabul etmiştir. Bu görüşün dayandığı delil: "O peygamberler, Allah'ın hidayetine erdirdiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy..."⁸⁸ ayeti ile "Kendisinden önceki kitapları tasdik eden Hak Kitap'ı sana indirdi. Önceden insanlara yol gösterici olarak Tevrat ve İncil'i de indirmişti. O, doğruyu yanlıştan ayıran Kitap'ı indirdi"⁸⁹ ayetleri buna delil sayılabilir. Diğer bazı alimlerce de kabul edilen bizden öncekilerin dinlerdeki hükümlerle amel etme prensibinin dayandığı delilleri, Hanefîler; "Sonra biz Kitabı kullarımız içinden seçtiğimiz kimselere miras bıraktık"⁹⁰ ayetini de ilave etmek suretiyle aynı prensibi hüccet olarak kabul etmişlerdir.

Dini bir hükmü kaldırmanın veya değiştirmenin meşruluğunda ihtilaf yoktur. Fakat ayet ancak ayet ile, sünnet ancak sünnet veya ayet ile, haberi vahit de ancak yine haberi vahit ile hükmü kaldırılabilir.

---

⁸⁵ Nahl, 16/101

⁸⁶ Hallaf, Abdullah, İslâm Hukuk Felsefesi, çev:Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi Yayınları, B.T.Y.Y, s.245

⁸⁷ Bakara, 2/183

⁸⁸ Enam, 6/90

⁸⁹ Âli İmran, 3/3,4

⁹⁰ Maide, 5/48

Ayetlerin hükmünün kaldırılmasında icma olmaz. Zira icma peygamberimizin vefatından sonra ancak olabilir. Peygamberimizin vefatından sonra da dini bir hükmün kaldırılması veya değiştirilmesi söz konusu olamaz.⁹¹

Şer'u men kablenanın yani bizden önceki dinlerin hükümlerinin bizleri bağlayıp bağlamadığını veya bağlasa bile ne ölçüde bağladığını biraz daha açabiliriz. Bu konuda dört temel görüşü delilleriyle beraber sunmaya çalışacağız. Gazâli'nin fikirlerine daha sonra ayrıca değinileceğinden buraya alınmamıştır.

1.1. Yürürlükten Hükmü Kaldırılan Hükümler

Kur'an ve Sünnette geçmiş dinlerin bazı hükümlerinin yürürlükten kaldırılmış olduğu görülmektedir. Mesela " Biz Yahudilere bütün tırnaklı (hayvan)ları haram kıldık. Sığır ve koyunun iç yağlarını da onlara haram kıldık"⁹² ayeti, Yahudiler için haram kılınan hayvanların içyağlarıyla alakalı olarak Müslümanlara haram kılındığına dair bir delil yoktur. Bu da önceki ümmetlere haram olan bazı şeylerin bize helal kılındığının delilidir.⁹³ Zaten Kitap ve Sünnet'e aykırı düşen hiçbir kaide meşru sayılmaz.⁹⁴ Bizden önceki dinlerin hukukunda var olup bizim dinimizde yer almayan hükümler teşrii bakımından delil kabul edilmez. Çünkü Allah Taala şöyle buyuruyor: 'Her bir ümmet için bir şeriat ve yol tayin ettik'⁹⁵ ”⁹⁶

Bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırmak ve değiştirmek, kulların maslahatına, ihtiyaçlarına göre Allah'ın bir lufu olarak gerçekleşir. Bu durum, bir doktorun hastasına, tedavinin seyri boyunca bir ilaç vermişken değiştirip başka bir ilaç vermesine benzer. Binaenaleyh bir ayetin hükmünün kaldırılıp yerine başka bir ayetin

⁹¹ Semerkandi, Muhammed b. Ahmed, a.g.e., s.717

⁹² Enam, 6/146

⁹³ Atar, Fahrettin, a.g.e. s.96

⁹⁴ Karaman, Hayrettin, Mukayeseli İslâm Hukuku, İz Yayıncılık, İstanbul-1999, s.I/18

⁹⁵ Maide, 5/48

⁹⁶ Yavuz, Yunus Vehbi, a.g.e., s.183

gönderilmesi, Allah'ın "ilim" sıfatına bir eksiklik getirmez, bilakis Allah'ın "hakîm" olmasının bir eseridir.⁹⁷

Önceki dinlerin hükümlerinin kaldırıldığına delil olarak şu ayetleri zikredebiliriz. "Biz, bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir"⁹⁸ ayeti ve "Allah dilediği siler, dilediğini bırakır; Ana Kitap O'nun katındadır."⁹⁹ Ve "Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir- "Sen ancak bir iftiracısın" dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler"¹⁰⁰ ayetleri Kur'an'dan önceki dinlerin hükümlerinin kaldırılabilceğinin delilleridir.

Kur'an'da Allah "Cumartesi ibadeti, ancak o gün üzerinde çekişenlere (ihtilaf edenlere) farz kılındı"¹⁰¹ ayeti Yahudiler hakkında avlanma yasağının olduğuna bir delil iken bu bizim için geçerli değildir ve bu ayetin hükmü kaldırılmıştır.

Tine diğer bir örnekte ise şöyledir; "Yahudilere turnaklı her hayvanı haram kıldık. Onlara sığır ve davarın sırt, bağırsak ve kemik yağları hariç, iç yağlarını da haram kıldık. Aşırı gitmelerinden ötürü onları bu şekilde cezalandırdık. Biz şüphesiz doğru sözlüyüzdür."¹⁰² Bu ayet çok açık bir şekilde neshin varlığına delildir. Diğer bir ayet de şöyledir; "Yahudilerin yaptıkları zulümden, bir de çok kimseyi Allah yolundan çevirmelerinden, menetmelerinden dolayı kendilerine (daha önce) helâl kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık."¹⁰³

Peygamber Efendimizin sünnetin delil olarak da şunları zikredebiliriz. "Bana ganimetler helal kılındı.. Halbuki benden önce hiç kimseye helal kılınmamıştı"¹⁰⁴ Ganimet, savaş neticesinde düşmandan alınan mallardır. Bu hadis gösteriyor ki, ganimet almak, önceki

⁹⁷ Hallaf, Abdullah, a.g.ğ., s.245

⁹⁸ Bakara, 2/106

⁹⁹ Rad, 13/39

¹⁰⁰ Nahl, 16/101

¹⁰¹ Nahl, 16/124

¹⁰² Enam, 6/146

¹⁰³ Nisa, 4/160

¹⁰⁴ Buhari, Teyemmüm, I

toplumlara bildirilen hükümlere göre haram idi. Fakat Hz. Muhammed ve ümmeti için hüküm değiştirilmiş ve ganimet helal kılınmıştır. Bu ayet ve bu hadis önceki dinlere ait bazı hükümlerin değiştirilmiş olduğunu gösteren, önceki hükmü iptal eden apaçık bir delildir.

“Yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz. Hoşnut olacağın kibleye seni elbette çevireceğiz. Artık yüzünü Mescidi Haram semtine çevir; bulunduğunuz yerde yüzlerinizi o yöne çevirin. Doğrusu Kitap verilenler, bunun Rablerinden bir gerçek olduğunu bilirler. Allah onların yaptıklarından gafil değildir.”¹⁰⁵ Allah kiblenin yönünü değiştirerek eski hükmü kaldırmıştır.

Allah “Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helal olarak yiyin”¹⁰⁶ buyurmuştur. Oysaki ganimet önceki dinlerde helal değildi. Resûlullah efendimiz buyurdular ki: “Bana beş şey verilmiştir ki, bunlar benden önceki peygamberlerden hiçbirine verilmemiştir. Her peygamber sadece kendi kavmine gönderilmiştir. Ben ise kırmızılara (Acemlere) ve siyahlara (Araplara) da gönderildim. Bana ganimetler helal kılındı. Halbuki benden öncekilerden kimseye helal değildi. Yer bana temiz, pâk ve mescit kılındı. Her kim namaz vaktine girerse, nerede olursa olsun namazını kılar. Ben, bir aylık mesafede olan düşmanımın içine düşen bir korku ile yardıma mazhar oldum. Bana şefaet (etme yetkisi) verildi.” Bu Hadis-i Şerif, ganimet ve mescit (namaz kılınacak yer)in hükmü kaldırılmış ve yeni bir dini hüküm konmuştur.

“Biliniz ki, bizden önce hiçbir ümmete ganimet helal kılınmamıştır. Ganimetleri Allah sadece bize helâl kıldı. Bu da, bizde gördüğü acimiz ve zaafımız sebebiyledir.”¹⁰⁷

Ganimetler önceki ümmetlere haramdır. Düşmandan elde edilen ganimetlerin hiçbirinde İstifade edilmemektedir. Ganimet, sadece bir yere yığıldıktan sonra kazanılan zaferin şükranı olarak bir nevi kurban kılınmakta idi.¹⁰⁸

Diğer bir hadis-i şerifte ise Resûlullah efendimiz buyurdular ki: "İnsanlara karşı üç şeyle faziletli (üstün) kıldık: Saflarımız meleklerin safları düzeninde kılındı, arzın

¹⁰⁵ Bakara, 2/144

¹⁰⁶ Enfâl, 8/69

¹⁰⁷ Canan, İbrahim, Hadis Ansiklopedisi, Akçağ Yayınları, İstanbul-1994, s.4/148

¹⁰⁸ Canan, İbrahim, a.g.e., 4/148

tamamı bize mescit kılındı, toprak bize, su bulamadığımız zaman, temiz ve temizleyici kılındı".¹⁰⁹ Mescit ile alakalı hükme diğer bir delildir.

Bu ayetten ve hadis-i şeriften anlaşılacağı üzere; sığır ve koyunları iç yağlarıyla ilgili hükmün kaldırılması, Yahudilerle alakalı olan cumartesi avlanma yasağının hükmünün kaldırılması, ganimetlerin helal kılınması, yeryüzünün tamamının mescit olarak kabul edilmesi ve kıblenin değişmesi gibi hükümler, önceki dinlere ait olup da hükmü kaldırılan hükümlere örnektir.

1.2. Yürürlükten Hükmü Kaldırılmayan Hükümler

Kur'an-ı Kerîm veya sahih sünnet, Allah'ın bizden önceki milletler için onların dilleri ile koyduğu fer'i hükümlerden birini anlatmışsa ve onlara farz olduğu gibi bize de farz olduğunu ifade etmişse, bunun bizim için de uyulması gerekli bir kanun ve dini bir hüküm olduğunda ihtilaf yoktur.¹¹⁰ Kur'an ve sünnette geçmiş dinlerde bulunan bazı hükümlerin aynen yürürlükte kalmış olduğunu görmekteyiz. Ancak bu tür hükümlerin şekil ve miktarlarında bir takım değişiklikler bulunmaktadır.¹¹¹ Bu tür hükümlerin bizim için de geçerli olduğunda ihtilaf yoktur. Bu hükümlerin meşruluğunun ve bizim hakkımızda da hüccet oluşunda ittifak vardır ve bunun kaynağı Kur'an ve Sünnet'teki hükümlerdir.¹¹²

"Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi, oruç size de farz kılındı."¹¹³ ayetinde olduğu gibi. "O peygamberler, Allah'ın hidayetine eriştirdiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy..."¹¹⁴ ayeti ile "Kendisinden önceki kitapları tasdik eden Hak Kitap'ı sana indirdi. Önceden insanlara yol gösterici olarak Tevrat ve İncil'i de indirmişti. O, doğruyu yanlıştan ayıran Kitap'ı indirdi"¹¹⁵ ayetleri buna delil sayılabilir.

¹⁰⁹ Canan, İbrahim, a.g.e., 12/195

¹¹⁰ Hallaf, Abdullah, İslâm Hukuk Felsefesi, çev:Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi Yayınları, B.T.Y.Y, s.245

¹¹¹ Atar, Fahrettin, a.g.e., s.96

¹¹² Zeydan, Abdülkerim, a.g.e., s.344

¹¹³ Bakara, 2/183

¹¹⁴ Enam, 6/90

¹¹⁵ Âli İmran, 3/3,4

Kurban, Hz. İbrahim (a.s.) hakkında konmuş bir hüküm idi. Bu hüküm, şu hadiste belirtildiği üzere Hz. Muhammed'in ümmeti hakkında da meşru kılınmıştır. "Kurban kesiniz esasen kurban atanız İbrahim (as)'ın sünnetidir"¹¹⁶ hadisi buna delildir.

Hükmü kaldırılmayan hükümlerde en çok dikkat edilmesi gereken konu; daha önceki milletlere ait olan emir ve yasakların, emir veya yasak sığısıyla bize de emredilmesi veya bize de yasaklanmasıdır. Bu bizim için önceki dinlerle amel etmek demek değildir. Yani bizler orucu önceki kavimlere farz kılındığı için değil bize farz kılındığı için tutuyoruz.

1.3. Kur'an Ve Sünnet'te Zikri Geçmeyen Önceki Dinlere Ait Olan Hükümler

Bunların bizim hakkımızda meşru olmadığına şüphe yoktur.¹¹⁷ Zaten bizim itikadımıza göre önceki dinler tahrife uğramış olduğundan dolayı İslâmiyet gelmiştir. Bundan dolayı Tevrat, Zebur, İncil gibi ilahi kitaplarda olan ve fakat Kur'an Ve Sünnet'te bahsedilmeyen hükümlerin bizi bağlayıcı kılması düşünülemez.

1. 4. Hükmünün Kaldırıldığına Delil Bulunmayan Hükümler

Kur'an-ı Kerîm'de veya Peygamberin Sünneti'nde, o hükmün kabul veya ret işareti olmaksızın zikri geçen ve Müslümanlar bakımından hükmünün kaldırıldığına dair bir delil de bulunmayan hükümlerdir.¹¹⁸ Bu, meselemizin en ihtilafli konudur.

¹¹⁶ İbn Mace, Edahi, 3

¹¹⁷ Zeydan, Abdülkerim, a.g.e., s.345

¹¹⁸ Şaban, Zekiyyuddin, a.g.e. s.210

Usûlcüler, bu nevi hükümlerde ihtilaf etmişlerdir. Bu konu araştırmamızın en önemli bölümüdür.

Önceki dinlere ait olup da bizim kakımızda zikredilmeyen meselelere birkaç örnek verelim. Mesela; "Orada (Tevrat'ta) onlar hakkında şöyle yazdık: Cana can, göze göz, burna burun, kulağa kulak, dişe diş. Yaralar da kısastır. Kim bunu bağışlarsa (kisas hakkından vazgeçerse) o kendisi için Kefâret olur."¹¹⁹ Bu ayet, Tevrat'ta İsrail oğulları için konulmuş olan hükümleri haber vermektedir. Fakat bizleri bağladığına dair herhangi bir şekilde değinilmemiştir.

Hanefiler kisas ayetini delil ve ölçü kabul ederek eski dini hükümlere uymak gerektiğini savunmuştur. Bunun içindir ki "Orada (Tevrat'ta) cana can...' kisas yazdık ayetine dayanarak Müslüman olmayanı öldüren müslümanın kisas yoluyla öldürüleceğine hüküm vermişlerdir.¹²⁰

Hanefî, Şafii ve Maliki fıkıhçılarından bazıları bunların bizim tarafımızdan uyulup tatbik edilmesi gereken hükümler olduğunu kabul etmişlerdir. Bu ayete dayanarak Ebu Yusuf (61. 182); bir kadını öldüren erkeği kisas cezasına çarptırmış ve Kerhi (61. 340); zimmiyi öldüren müslümana kisas cezası vermiştir.

Ibnu Kudâmenin el-Muğni isimli eserinde kisas hakkında şöyle deniliyor; "mumkün olduğu takdirde, uzuvlarda kisasın cereyan edeceği hususunda müslümanların icma vardır. İbnu Kesîr'in tefsirinde, ayetin icabına göre amel olunması hususuada icmanın bulunduğunu zikreder". Şu halde, bizden öncekilerin dini hükümleri bizim hakkımızda hüccet olarak benimseyen alimlere göre bu ayetin hükümleri bizim hakkımızda meşrudur.¹²¹

¹¹⁹ Maide, 5/45

¹²⁰ Ebu Zehra, Muhammed, a.g.e., s.263,264

¹²¹ Zeydan, Abdülkerim, a.g.e., s.347

Yine Kur'an'da Allah'ın Salih Peygamber'e hitaben şöyle buyurduğu görmekteyiz; "Onlara, suyun aralarında paylaştırıldığını haber ver; içme sırası kiminse o gelip suyunu alsın"¹²² Bu ayet, Salih Peygamber ile kavmi arasındaki su ihtilafının halli ile ilgilidir. Buna göre su, gün esasına göre nöbetleşe kullanılacaktı. Deveye ayrılan günde, kavmi ancak devenin sütünden faydalanabilecekti. Böyle bir paylaşım hakkında ayette bizim için ne kabul ne de ret ifadesi vardır. Bu tarz bir paylaşmanın müslümanlar bakımından hükmünün kaldırıldığına dair bir delil bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu ayete dayanarak hüküm vermekte bir beis yoktur. Zaten suyu nöbetleşe kullanma ilkesinin delili de bu ayettir.

İmam Muhammed, suyun nöbetleşe kullanılmasını Salih Peygamberin kıssası hakkındaki "su içme hakkı (bir gün) onundur, belli bir gün içme hakkı da sizindir"¹²³ ayetiyle delillendirmiştir.¹²⁴ Ayrıca bu konuyla alakalı şu ayet de delildir. "Onlara, suyun aralarında pay edilmiş olduğunu haber ver"¹²⁵

Kur'an-ı Kerim'de Musa Peygamberin (a.s.), iki kızı bulunan Şuayb (as)'ın yanında ücretle çalıştığı hikaye edilmektedir (Kasas: 28/24,25). Hanefiler bu ayetin ücret karşılığı çalıştırmanın meşru oluşuna bir delil olduğunu kabul etmektedirler.¹²⁶

Diğer bir örnek de şudur; Kur'an-ı Kerim'de Yusuf Peygamber'in (a.s.) hikayesi anlatılırken "Melikin su kabı yitirilmiştir. Kim onu getirirse ona bir deve yükü (bahşiş) vardır" buyurulmaktadır.¹²⁷ Fakat Bu ayetin hükmünün kaldırıldığına dair bir delil yoktur. Bu ayet, ödül koymanın meşru oluşuna delil kabul edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim de ve peygamberin (sav) beyanlarında kabul veya ret işareti olmaksızın zikri geçen ve bizler hakkında da hükmünün kaldırıldığına dair delil bulunmayan hükümler, bu meseledeki en ihtilafli konudur. Fakat doğrusu, bu hükümlerin

¹²² Kamer, 54/25

¹²³ Şuara, 26/155

¹²⁴ Searhsi, Muhammed b. Ahmed b. Ebu Sehl, Usûli's Serahsi, Daru'l Kutubu'l İlmiye Yayınları, Beyrut- 1993., s. I/100

¹²⁵ Kamer, 54/28

¹²⁶ Atar, Fahrettin, a.g.e. s.97

¹²⁷ Yusuf, 12/72

Müslümanlar hakkına da geçerli ve bağlayıcı olduğunu kabul etmektir. Şu delil bu görüşü teyit ediyor: Hz. Peygamber: "Kim bir namaz vaktinde uyur kalırsa veya unutup vaktini geçirirse, hatırladığında onu kılınsın"¹²⁸ buyurduktan sonra "ve beni anmak için namaz kıl"¹²⁹ ayetini okumuştur. Esasen bu Hz. Musa'ya yapılan bir hitabı ihtiva etmektedir. Ve Hz. Peygamber, hatırladığında namazın kazası gerektiğine delil göstermek üzere bu ayeti zikretmiştir. Şu halde önceki toplumlar için konmuş olup da, Kur'an ve Sünnet'te bu şekilde zikredilen hükümlerin Müslümanlar hakkında da geçerli olduğunu kabul etmek gerekir.

Zira, Allah ve Resulünün önceki toplumlar için konmuş hükümlerden bazılarını, yukarıda gösterilen şekilde zikretmesi, bunların Müslümanlar hakkında da geçerli olduğu hususu zımni bir kabul niteliğindedir.

Bu tür hükümler bize anlatılmış ve bunların hükümlerini kaldırmamıştır. Çünkü bunlar Allah'ın elçileri dili ile koyduğu ve bize anlattığı, hükümlerini kaldırdığına dair bir delil olmayan hükümler olup mükelleflere bunlara uymak düşer. Dinimiz geçmişlerden ancak muhalif olanı kaldırmıştır. Ganimetlerin haram kılınması, cumartesi avlanma yasağı, sığır veya koyunların iç yağlarının haram kılınması vs. gibi dini hükümlerinin kaldırılması buna örnektir. Zira Kur'an'ın geçmiş ümmetlere ait bir dini hükmü yürürlükten kaldırmaması, bizlere de anlatması, bunun bizim için zımnen delil ve hüküm olması anlamına gelir.¹³⁰

Ebu Mansur el-Maturidi (v.333/944) Ebu Zeyd ed-Debbusi, Serahsi ve muteahhirun alimlerine göre; hükmü kaldırıldığı belli olmadıkça bizim kitabımız ve sünnet-i seniyye tarafından nakledilen hükümlerle amel etmek gerekir.¹³¹

Biz de bu bölümde zikrettiğimiz, yani Kur'an ve Sünnet'te geçen ve hükmünün kaldırıldığına delil bulunmadıkça, bu esaslara göre hüküm verilebileceği kanaatindeyiz. Zira

¹²⁸ Nesai, Mevakid, 53

¹²⁹ Taha, 20/4

¹³⁰ Hallaf, Abdullah, a.g.e. s.246

¹³¹ Yavuz, Yunus Vehbi, a.g.e., s.183

o hükümleri gönderen ile bizim hükümlerimizi gönderen aynı ilahdır ve bunların hükmünü kaldırmamıştır. Bu hükümler bizim için bir kanundur ve hüccettir.

İKİNCİ BÖLÜM

1. KUR'AN VE ŞÜNNET AÇISINDAN ÖNCEKİ DİNLERDE HUKUKA MESNET OLABİLECEK KONULAR

Kur'an-ı Kerim'de daha önceki kavimlerle alakalı hükümler İslâm Hukuku'nda kaynak olmuştur. Zira bu ayetlerin birçoğunun hükmünün kaldırıldığını bilmiyoruz. Hükmü kaldırılanlar veya değiştirilenler ise zaten konumuzun dışındadır. Önceki dinlere ait olan, ve Kur'an'da geçen bu ayetlere dayanarak hükümler verilmiştir. Bunların bazıları hükme mesnet olurken bazıları da irşadî, ahlâkî, ve ibâhi hükümler içermektedir. Konumuzu örneklerle açıklamaya çalışalım.

1. 1. Hz. Süleyman (as)'ın Heykel Yaptırması

“Cinler, Süleyman'ın istediği (kaleleri) mabetleri, heykelleri, havuz kadar geniş çanakları, taşınması zor kazanları yaparlardı”.¹³²

Bu ayette de belirtildiği gibi Hz. Süleyman (as) heykeller yaptırmıştır. Resim ve heykel; Allah tarafından yaratılan bir şeye benzemesi için yapılan bütün sünî şeylerin ismidir.¹³³ Râzî heykeli, üstünde nakış ve süslemeler bulunan şeydir diye tanımlar. Râzî burada heykel kelimesinin sadece nakış ve süsleme olduğunu mutlak olarak heykel olarak değerlendiremeyeceğini söyler.¹³⁴ Mevdûdi, canlı olsun, cansız olsun bir varlığa benzemesi için yapılan bütün resimlerdir diye tanımlar.¹³⁵ İbn Kesîr'e göre ise heykel; bakırdan, camdan ve çamurdan yapılan her şeydir.¹³⁶

Bu konu ile alakalı birkaç görüş vardır:

¹³² Sebe, 34/13

¹³³ Sâys, Muhammet Ali, Tefsîru'l Ahkâmi'l Kur'an, Dâru'l İbn Kesîr Yayınları, Beyrut-1994, s.424

¹³⁴ Râzî, Fahreddin, Tefsîr-i Kebir, çev: Heyet, Akçağ Yayınları, Ankara-1991, s.18/328

¹³⁵ Mevdûdi, Ebu'l Âla, Tefhîmu'l Kur'an, çev:Heyet, İnsan Yayınları, İstanbul-1996, s.4/505,509

¹³⁶ İbn Kesîr, Ebu'l Fida İsmail, Muhtasar-ı İbn Kesir, çev: Arif Erkan, Sağlam Yayınları, İstanbul-1992, s.5/14

Birinci görüş; bu kelimenin, bakırdan, ağaçtan, ya da başka nesnelere yontulmuş heykeller anlamına geldiği¹³⁷ görüşüdür.

Geçmiş kavimlerde peygamberlerin ve alimlerin bazıları mescitlere, ibadethanelere resimler ve heykeller yaptırmışlardı ki bu insanların onları görmesi, hatırlaması ve ibret alması içindi.¹³⁸ Bir hadiste Peygamberimiz “ Salih insanlar öldüklerinde, kabirleri mescit yapılırdı ve mescide resimler yaparlardı.” Yani bu ibadet cehtlerini artırmak içindi yoksa heykellere tapmak için değildi. Zaten o zamanda resim ve heykellerin yapılmasına izin verilmesi de bunun delilidir. Fakat dinimiz bu hükmü daha sonra kaldırmıştır..

Dolayısıyla bu o dönemde heykel yapmanın caiz olduğu anlamı çıkmaktadır. Hasan Basri şöyle der: “O zaman heykel haram değildi. Heykel, bizim dinimizde Allah’tan başkasına ibadet edilmesin diye, kötülüğe giden yolları kapatmak için haram kılınmıştır.”¹³⁹

O dönemlerde heykel, yalan ve zulüm gibi aklın kötü gördüğü şeylerden değildi. Ebü'l-Âliye'den rivayet olunduğu üzere, o zaman resim yapmak haram kılınmamıştı.¹⁴⁰

Canlıların tasvirleri hadislerle yasaklanmış ise de, bir dinde mahzurlu olan şeyin bir başka dinde mubah kılınması mümkündür.¹⁴¹ Fakat Cessas; geçmiş kavimlerde resim ve heykel yapmanın caiz olduğunu, halbuki bunun bizim dinimizde yasaklandığını söyler. “İçinde resim olan eve melekler girmez” hadisini bunun delili olarak gösterir.¹⁴²

¹³⁷ Kutup, Seyyid, a.g.e., s.8/377

¹³⁸ Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammet b. Ahmet el-Ensâri, el-Câmiu'l Ahkâmi'l Kur'an, Daru'l Kütüb Yayınları, Kahire-1967, s.14/272-273

¹³⁹ Sabunî, Muhammet Ali, Saffetu't Tefâsir, çev: Heyet, Ensar Neşriyat, İstanbul-1990, s.5/126

¹⁴⁰ Yazır, Elmalılı Muhammet Hamdi, a.g.e., s.6/353

¹⁴¹ Yıldırım, Suad, Kur'an-ı Hakîm Ve Meali, Feza Gazetecilik Yayınları, İstanbul-1998, s.428

¹⁴² Şefî', Muhammet, Ahkâm'ul Kur'an, Ulûmu'l İslâmiye yayınları, Pakistan-1987, s.517

Hız. Peygamber'in (s.a) huzurunda heykelden bahsettiklerinde, o şöyle buyurdu: "Onlar içlerinden ne zaman salih bir insan ölse, onun kabrini ibadet yeri (mescit) edinirler ve içini resimlerle süslerlerdi. Kıyamet gününde bunlar Allah'ın katında insanların en zelili olacaklardır." ¹⁴³

Peygamberimiz, heykel ve resim yapmayı kınamıştır. "Resim yapanlar azap görecek ve azabı en çok olanlardan olacaktır" ve "İçinde resim olan eve melekler girmez" gibi hadislerden anlaşılmaktadır ki resim ve heykel yapmak yasaklanmıştır.

Peygamberimiz bir keresinde evde üzerinde bir motifi bulunan bir örtü görmüş ve onun kaldırılmasını istemiş fakat yasaklamamıştır; "bana dünyayı hatırlatıyor" demiştir. Fakat bu ve benzeri hadislerden de anlaşılıyor ki; elbise üzerindeki resimler yasaklananlardan değildir. Keza Hz. Aişe validemiz o örtüyü atmamış ve resim bozulacak şekilde yırtıp yastık olarak kullanmıştır. ¹⁴⁴

Bu resimleri ve heykelleri her kim yaparsa yapsın; sinek, timsah vs. yapmak caiz değildir. Bunu yapmak ise haddi aşmak olur. ¹⁴⁵ Resim ve heykelin yapılması yasaklanmış ve bundan esas amaçlanmak istenen resimlere, heykellere değer verilmemesi içindir. Bu sedd-i zerâi' uygulamasına da bir örnektir. ¹⁴⁶

İkinci görüş ise; o dönemde resim ve heykel dendiğinde sadece nakış ve süsten ibaret olan şeyler anlaşılmıştır. Dolayısıyla resim ve heykel yapmanın (süsleme değil) ise haram olduğunu savunan görüştür. Râzî resim ve heykele üstünde nakış ve süslemeler bulunan şeydir der. Râzî burada bunun, sadece nakış ve süsleme olduğunu heykel olarak değerlendirilmeyeceğini söyler. Zira nakışlar binalarda da bulunabilir. ¹⁴⁷ Resim ve heykel dendiğinde o dönem için süsleme anlaşıldığından dolayı, o dönemde resim ve heykel yaptırmak (süs ve dekorasyon kastediliyor) haram değildir. Bizim anladığımız manada resim ve heykel yaptırmak ise caiz değildir.

¹⁴³ Buhâri, Kitabu's Salat,

¹⁴⁴ Sâ'is, Muhammet Ali, a.g.e. s.427

¹⁴⁵ Kurtubi, Muhammet b.Ahmet, a.g.e., s14/274

¹⁴⁶ Sâ'is, Muhammet Ali, a.g.e., s.431

¹⁴⁷ Râzî Fahrettin, a.g.e., s.18/328

Bu Hz. Süleyman (a.s) için yapılan resim ve heykellerin insan ve hayvan heykelleri veya resimleri anlamına gelmediğini görüşüdür. Bunlar Hz. Süleyman'ın (a.s) binalarını ve eserlerini süslediği manzara resimleri, çiçekli düzenlemeler veya başka tür dekorasyonlar da olabilir.¹⁴⁸ O zamanki resim ve heykeller; garip ve büyük yapılarıdır, insan sureti denemez¹⁴⁹ diyenler de vardır.

Diğer bir görüş de şöyledir. Tevrat'ta suret yapmak yasaklandığından¹⁵⁰ Hz. Süleyman (as)'ın bu hükmü kaldırılmıştır.¹⁵¹ Hz. Süleyman (as)'ın yaptırdığı bu resimlerin cansızlara ait manzaralar ve nakışlar olduğunu savunan görüştür.¹⁵²

Tevrat, insan ve hayvan resimleri ve heykelleri yapmanın haram olduğunu söyler.¹⁵³ "Kendin için oyma put, yukarda göklerde olanın, yahut aşağıda yerde olanın, yahut yerin altında sularda olanın hiç suretini yapmayacaksın."¹⁵⁴

"Kendinize putlar yapmayacaksınız ve kendiniz için oyma put ve dikili taş dikmeyeceksiniz ve önünde secde etmek için memleketinizde resimli taş kurmayacaksınız."¹⁵⁵ Bu iki ayet de heykel yapmanın Yahudilere yasaklandığının delilidir.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki; bizim dinimiz ancak ruhsuz olan yani insan ve hayvanların dışındaki varlıkların resim veya heykellerinin yapılmasını caiz görmüştür. Çiçek ve ağaç motifi gibi.¹⁵⁶ Yoksa heykel ve resim yapmak hadislerde de ifade edildiği gibi kınanmıştır.

¹⁴⁸ Mevdûdi, Ebu'l Âla, a.g.e., s.4/505,509, Râz Fahrettin, a.g.e., s.18/328

¹⁴⁹ İbn Arabi, Ebu Bekir Muhammet b. Abdullah, Ahkâmi'l Kur'an, Daru'l Ahya Kütübü'l Arabiye Yayınları, B.Y.Y.-1958, s.4/1578,1580

¹⁵⁰ Çıkış, 20,4

¹⁵¹ Sâysis, Muhammet Ali, a.g.e., s.430

¹⁵² Yıldırım, Suad, a.g.e.,s.428

¹⁵³ Mevdûdi, Ebu'l Âla, a.g.e., s.4/505,509

¹⁵⁴ Çıkış, 20,4

¹⁵⁵ Leviller, 26,1

¹⁵⁶ Sâysis, Muhammet Ali, a.g.e., s.431

1.2. Ödüllü Sözleşme

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yusuf Peygamber'in (a.s.) ödüllü sözleşmeye kaynak olan ayet şöyle anlatılır: "Hükümdarın su kabını kaybettik, onu getirene bir deve yükü mükâfat (bahşiş) verilecek, buna birisi ben kefil oluyorum dedi.¹⁵⁷" Hz. Yusuf, perde gerisinde kabı öz kardeşinin payına düşen hayvanın yüküne gizlice koyduruyor ve böylece kardeşini alıkoymuyordu.¹⁵⁸

Kervan topluluğu Hz. İbrahim'in (a.s) soyundandı. Hırsızlıkla ilgili yasaya göre; bir hırsız malını çaldığı kimsenin kölesi yapılırdı.¹⁵⁹ Böylece Hz. Yusuf (as) an-baba bir kardeşi olan Bünyamin'i alıkoymuş olacaktı. Bu Hz. Yusuf (a.s.) açısından bir yalan, bir iftira ve bühtan da değildir.¹⁶⁰

Ödüllü sözleşme; "bir kişi için biri işi yapması mukabilinde tayin edilen yahut bir kişiye yaptığı iş için verilen bedel, karşılık veya ücret demektir."¹⁶¹ Beşerî hukukçularca buna ödül vaadi denilmektedir. Bu ayet ödüllü sözleşmenin delilidir.¹⁶² Peygamberimizin (sav) şu hadisi de buna delil olarak gösterilebilir; "kim bir düşmanı öldürürse beraberinde bulunan eşya ve teçizatı onundur."¹⁶³ Birisi Peygambere gelip Fatiha suresini hastaya okuyup tedavi etmek karşılığında ücret alındığı rivayet edilince Peygamberimiz "Sen Fatiha süresinin bir tedavi (şifa) olduğunu nereden bildin?" dedi ve devamında "O sürüyü alınız ve ondan bana da bir pay ayırınız" buyurdu.¹⁶⁴

Malikîler bunu; gerçekleşmesi imkan dahilinde bulunan bir iş için yapılan bedelli sözleşmedir diye tanımlarlar.¹⁶⁵

¹⁵⁷ Yusuf, 12/72

¹⁵⁸ Kutup, Seyyid, a.g.e., s.6/583

¹⁵⁹ Mevdûdi, Ebu'l Âla, a.g.e., s.2/498

¹⁶⁰ Yazır, Elmalılı Muhammet Hamdi, a.g.e., s.5/73,75

¹⁶¹ Zuhaylî, Vehbe, İslâm Fıkhı Ansiklopedisi, çev: Heyet, Risale Yayınları, İstanbul-1994, s.6/66

¹⁶² İbn Arabî, Muhammet b. Abdullah, a.g.e., s.3/1061 s.61, Kurtûbî, Ahmet el-Ensari, a.g.e., s.9/231

¹⁶³ Ebu Dâvud, Cihad, 136

¹⁶⁴ Döndüren, Hamdi, Ticâret Ve İktisat İlmihali, Erkam Yayınları, İstanbul-1993, s.61

¹⁶⁵ Zuhaylî, Vehbe, a.g.e., s.6/65,66

Malikî, Şafîî ve Hambelîlere göre ise ödül koymak dinen caizdir.¹⁶⁶ Hanefîlere göre ise bir iş için ödül koyma bağlayıcı değildir çünkü bunda bilinmezlik ve risk vardır.¹⁶⁷ İş yapanın ne kadar emek harcayacağı bilinmediği gibi az emekle de halli mümkündür. Eğer ödül konulan konuda, ödül koyanın bir yararı bulunmaz ve ödülün amacı karşı tarafı yalnız bir iş başarmaya teşvikten ibaret olursa yukarıda belirtilen belirsizlikler önemini kaybeder. Meselâ; okul birincisi için önceden ilan edilen bir ödül sebebiyle öğrencilerin çok çalışması, kendisi için boşa giden bir emek sayılmaz. Böyle bir ödül başarı için teşvik edici bir rol oynayacağından caiz görülebilir.¹⁶⁸

Ödüllü sözleşme bir tek irade ile yapılan¹⁶⁹ ödül verme taahhüdü bağlayıcı olmayan anlaşmalardandır. Yani ödül vadeden kişi karşı tarafın rızası aranmaksızın tek yanlı irade ile bu vaadinden cayabilir. Ödülü hak eden kişi, bunu ondan zorla alamaz. Ancak müminin meşrû olan ödül verme sözünde durması İslâm ahlâkıdır.¹⁷⁰

Şafîî, Mâlikî ve Hambelîlere göre ise ödül koyma caizdir. Hz. Peygamber (s.a.)'in Huneyn günü söylediği şu hadis de bunu destekler: “Kim bir düşmanı öldürürse beraberinde bulunan eşya ve teçhizatı onundur.”¹⁷¹

Ödül koyma, tek bir irade ile bir iltizam olduğundan ancak ödül koyanın beyanı ile tahakkuk edebilir. Ödül koyanda, malik olması şartı aranmaz. Birinin başkası adına belli bir ödülü üstlenmesi sahih olur. Bu durumda işi yapan mükâfata hak kazanır. Ödül koyanın buluş çağına ermiş, akıllı ve reşit olması, ücretin bilinen bir mal olması, menfaatin veya malın mubah olması gerekir.

Ödül koymanın bağlayıcı olmayan caiz bir anlaşma olduğunda ittifak vardır. Ödül koyanın, tayin ettiği mükâfatı arttırması veya eksiltmesi caizdir.¹⁷²

¹⁶⁶ Zuhaylî, Vehbe, a.g.e., s.6/67,68

¹⁶⁷ Kurtûbî, Ahmet el-Ensari, a.g.e., s.9/231

¹⁶⁸ Döndüren, Hamdi, a.g.e., s.61

¹⁶⁹ Zuhaylî, Vehbe, a.g.e., s.6/69

¹⁷⁰ Döndüren, Hamdi, a.g.e., s.61

¹⁷¹ Ebu Dâvud, Cihad, 136

¹⁷² Zuhaylî, Vehbe, a.g.e., s.6/69

1. 3. Cumartesi Yasağı

Allah her millete haftanın bir gününde zorunlu olarak toplu ibadet etmeyi vazetmiştir. Bizim dinimize göre bu cumadır.¹⁷³ Fakat Allah Yahudilere cumartesi gününü tayin buyurmuştur.

Sebt; cumartesi günü demektir.¹⁷⁴ Cumartesi günü ile alakalı olarak Allah Yahudilere Kur'an'da şöyle buyurur; “onlara, sahilde bulunan şehir halkının durumunu sor. Hani onlar cumartesi gününe saygısızlık gösterip haddi aşıyorlar ve hukuku çiğniyorlardı. Zira tatil günü olan cumartesi, balıklar yoğun bir şekilde sahile akın ederlerdi, cumartesi günü dışında tatili yapmadıkları gün de gelmezlerdi. İşte böylece biz, isyanlarından dolayı onları imtihan ediyoruz.”¹⁷⁵

Cumartesi yasağı İbrahim'in dininden olmadığından, bu bir müsamahadır ve bunda bir zorluk yoktur. Cumartesi günü Yahudilerin ibadet günü olup, belirlenen günde onlara iş yapmamaları ve maddi kazanç elde edememeleri istenmiş fakat Yahudilere (maddi hırslarından dolayı) ve istirahat etmek mecburiyetinde olmaları onlara zor ve ağır geliyordu.¹⁷⁶ Bu onların isyanlarına sebep olmuştur

Cumartesi gününe hürmet ve o gün işi bırakmak Hz. İbrahim'in ne şeriatının ne de dininin alametlerindendi.¹⁷⁷ Cumartesiye saygı, din hususundaki ihtilafları ve Allah'ın emirlerine isyanları yüzünden Yahudilere ağır bir hüküm olarak getirildi.¹⁷⁸

Allah Taala İsrail oğullarına cumartesi günü avlanmayı yasaklamış, bu güne tazim etmelerini emretmişti. Dolayısıyla balıklar o gün su yüzüne çıkar serbest yüzerlerdi. Yahudiler yığın yığın gelen balıkları o gün havuza doldurup diğer günlerde avladılar. Cumartesi günü balıkları havuza doldurup diğer günler onları avlamak bir hile ve isyan idi. İşte ayette bildirilen haddi aşma budur.

¹⁷³ İbn Kesîr, Ebu'l Fida, a.g.e., s. 3/313

¹⁷⁴ Mutçalı, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları, İstanbul-1995, s.373

¹⁷⁵ Araf, 7/163

¹⁷⁶ Kurtubi, Ahmet el-Ensari, a.g.e., s.10/199

¹⁷⁷ Kutup, Seyyid, a.g.e., s. 6/583

¹⁷⁸ Sabunî, Muhammet Ali, a.g.e., s..3/354, Kutup, Seyyid, a.g.e., s.6/583

“Kibirleşip de kendilerine yasak edilen şeylerden vazgeçmeyince onlara: Aşağılık maymunlar olun! dedik”.¹⁷⁹

Yahudi kabilelerinden bir grup, cumartesi gününe saygı göstermediği için dejenere edilip domuz ve maymun şekline konulmuşlardır. Bir insanın şeklinin değiştirilip hayvan şekline konmasına “mesh” denir. Eski milletlerde bu değişme olurdu. Bu, insanların bozulması sonucu Allah tarafından verilen bir ceza idi. Ancak bunun hakiki olarak insanın maymun biçimine sokulması mı, yoksa ahlaken bozulup maymun gibi taklitçilik ve aç gözlülük durumuna düşürülmesi mi olduğu hakkında görüş ayrılığı vardır.

Eğer ayet, ahlâki bir bozulmaya işaret ise, bu her zaman her milletle olabilir. İnsanlar nefislerinin zebunu oldukları zaman şeklen değil, fakat huy itibariyle herhangi bir hayvanın kılığına girmiş olurlar.¹⁸⁰

“Cumartesi ibadeti, ancak o gün üzerinde çekişenlere (ihtilaf edenlere) farz kılındı. Rabbin, ayrılığa düştükleri şeylerde, kıyamet günü aralarında hükmedecektir”.¹⁸¹

Yahudi ve Hıristiyanlara Cumartesi günü ibadet ve tazim günü olarak tayin edildi. Onlardan bazıları dediler ki; cumartesi günü en faziletli gündür. Zira Allah her şeyi Cuma günü yarattı. Sonra Cumartesi günü istirahat etti, dinlendi.

Yine Yahudi ve Hıristiyanlardan bazıları ihtilafa düştüler ve en faziletli günün haftanın ilk günü olduğunu söylediler. Çünkü haftanın ilk günü bütün eşyanın yaratılmaya başlamasının da ilk günüdür.¹⁸²

¹⁷⁹ Araf, 7/166

¹⁸⁰ Kur'an-ı Kerim Meali, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara-2000, Araf, 7/166

¹⁸¹ Nahl, 16/124

¹⁸² İbn Arabî, Muhammet b. Abdullah, a.g.e., s.3/1173

1.4. Kira Sözleşmesi

Kira sözleşmesi; bedel karşılığı menfaat üzerinde yapılan bir akittir (yani emeğin mal veya para ile değişmesidir). Kira sözleşmesi menfaat, bedel ve ücret belli olmadan caiz olmaz.¹⁸³ Kira sözleşmesi; kiraya vermek, bir şeyden yararlanma hakkını satmak, yararlanılması mubah olan bir şeyden bir bedel karşılığında belli bir süre yararlanmak anlamlarına gelir.¹⁸⁴

Kira sözleşmesinin delili Kur'an-ı Kerim'de Musa Peygamberin (a.s.), iki kızı bulunan ihtiyar bir adamın yanında ücretle çalıştığı hikaye edilmektedir "O sırada, kadınlardan biri utana utana yürüyüp ona geldi: "Babam sana sulama ücretini ödemek için seni çağırıyor" dedi. Musa ona gelince, başından geçeni anlattı... İki kadından biri: "Babacığım! Onu ücretli olarak tut; ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve güvenilir adamdır" dedi. Kadınların babası: "Bana sekiz yıl çalışmana karşılık bu iki kızımдан birini sana nikahlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan o senden bir lütuf olur. Ama sana ağırlık vermek istemem. İnşallah beni iyi kimselerden bulacaksın" dedi.¹⁸⁵ Bu ayet-i kerime, bizden önceki dini hükümlerin yürürlükten kaldırılmadığı sürece bizim için de dini bir hüküm olduğunun sahih bir delildir.¹⁸⁶

Hanefiler bu ayetin kira sözleşmesine delil olduğunu kabul ederler. Diğer bir ayette ise "Eğer o hanımlar çocuklarınızı sizin için emzirirlerse onlara ücretlerini verin"¹⁸⁷ ayeti de diğer bir örnektir. Böylece kira sözleşmesinin meşruluğunda ittifak vardır.¹⁸⁸

¹⁸³ Meydanî, Abdulganî Ganemî, el-Lubâb Fi Şerhi'l Kitab, Elmektebetu'l Mahmudiye Yayınları, İstanbul-1995, s.1/87

¹⁸⁴ Döndüren, Hamdi, a.g.e., s.495

¹⁸⁵ Kasas, 28/25,26,27

¹⁸⁶ Meydanî, Abdulganî Ganemî, a.g.e., s.1/91

¹⁸⁷ Talak, 65/66

¹⁸⁸ Zuhayfî, Vehbe, a.g.e., s.6/41

Hanefilere göre kira sözleşmesinin rükünü icap ve kabuldür.¹⁸⁹ Alimlerin çoğuna göre bu anlaşmanın rükünleri dörttür. Anlaşmayı yapan iki taraf (kiraya veren ve kiracı), icap ve kabul gibi ifadeler, ücret ve menfaattir.

Kira sözleşmesinin de başka bir şeye bağlı kılınması sahih değildir. Hanefilere göre; Anlaşmanın olması için de, geçerliliği için de bulûğ çağına ulaşma şartı aranmaz. Bu anlaşmanın sahih olabilmesi için anlaşmayı yapan tarafların rızası, menfaatin bilinmesi, menfaat mahallinin bilinmesi, sürenin açıklanması, işin tayin edilmesi, menfaatin dini olarak elde edilebilir olması ve menfaatin mübah olması şarttır.¹⁹⁰

Kira sözleşmesinin konusu “yararlanma” olup ikiye ayrılır. Bunlardan birincisi; bir menkul veya gayri menkulden yararlanmak üzere yapılan “kira sözleşmesi”, bir iş yerini, daireyi, araziyi aracı veya hayvanı kiralamak gibi. Diğeri ise; bir kimsenin emeğini başkasına kiralamasıdır. Buna “iş anlaşması” veya “hizmet sözleşmesi” denir. Ücret veya maaş karşılığında işçi veya memur çalıştırmak sanatkâra ücretle iş yaptırmak gibi.¹⁹¹

Kira sözleşmesinin dayandığı bu delil, bizim dinimiz tarafından hükmü kaldırılmadığından dolayı bizim için de geçerlidir. Dolayısıyla bu önceki dinlerin hükümleri ile amel edilebileceğinin de delili olmuş olur.

1.5. Hz. Eyyûb (a.s.)’ın Yemin Kefâreti Ve Hile-i Şeriye

Hz. Eyyub’un sınanması, bütün malını, ailesini ve sağlığını aynı dönemde yitirmesi şeklinde olmuştu.¹⁹²

Şeytan Hz. Eyyub’a vefâlı olan bir avuç dostları ve eşi aracılığıyla bir takım kötü telkinlerde bulundu ve eşine şöyle vesvese verdi; "Eğer yüce Allah Hz. Eyyub'u

¹⁸⁹ Şeybâni, Muhammet b. Hasan, a.g.e., s.140

¹⁹⁰ Zuhaylî, Vehbe, a.g.e., s.6/25

¹⁹¹ Döndüren, Hamdi, a.g.e., s.495

¹⁹² Kutup, Seyyid, a.g.e., s.8/549

sevseydi, onun başına bunca belayı yağdırmazdı" şeklindeki sözler ile şüphe yaymaya çalıştı. Hz. Eyyub'un dostları da bu sözleri onunla konuşuyorlardı. Bu ise Hz. Eyyub'u uğradığı sıkıntı ve belalardan daha fazla üzüyor, rahatsız ediyordu. Bu şeytani telkinlerden bazılarını eşi kendisiyle konuşurken dile getirince Hz. Eyyub, eğer Allah'ın izniyle sağlığına kavuşursa eşine (bir söylentiye göre sayısı yüz diye bilinen) belli sayıda dayak atacağına yemin etti.¹⁹³

Yüce Allah Hz. Eyyüb (as)'a ve O'nu korumaya çalışan, göğüsledikleri sınamaya sabreden eşine merhametinden dolayı kolay bir çözüm göstermiştir. Hz. Eyyub (as) Rabbine dua etmiş O da kabul buyurmuştu. Hz. Eyyub (as) yemin ederken belirlediği sayıdaki sopaları birleştirerek onların hepsiyle bir kere vurmasını emretmiştir. Böylece Hz. Eyyub, yemininin gereğini yapmış ve onu çiğnememiş olacaktı.¹⁹⁴ "Ey Eyyub! 'Eline bir demet sap al, onunla vur, yeminini bozma' demiştik Doğrusu Biz onu sabırlı bulmuştuk"¹⁹⁵

Böylece bir demet yaparak vurmakla yeminin yerine geleceği kendisine ruhsat olarak gösterilmiştir. Dini ceza ve yeminlerde bu, "Eyyub ruhsatı" adıyla baki kalmıştır.¹⁹⁶ Bu ayet dini hilenin delili kabul edilmiştir.¹⁹⁷

Di's; yaş ve kuru birbirlerine bağlanmış demet demektir.¹⁹⁸ Hanise, yalanından dönmek anlamında bir fiildir.¹⁹⁹

Bazı fıkıhçılar böyle bir yöntemin sadece Hz. Eyyub'a mahsus olduğunu söylerlerken, bazıları da, başka kimselerin de bu ruhsattan yararlanabileceklerini savunmuşlardır.²⁰⁰ Zira Allah'ın insanlara merhametinin sadece peygamberle sınırlı olmadığını ifade etmişlerdir.²⁰¹

¹⁹³ Kutup, Seyyid, a.g.e., 8/550

¹⁹⁴ Zemahşeri, Ebi'l Kasım Mahmut b. Ömer, Darul İhya Yayınları, Beyrut-1998, s.4/99

¹⁹⁵ Sad, 38/44

¹⁹⁶ Yazır, Elmalılı Muhammet Hamdi, a.g.e., s.473

¹⁹⁷ Sâysis, Muhammet Ali, a.g.e., s.435

¹⁹⁸ Fîruzabâdi, Mecduddin Muhammed b. Yakup, elKâmûs'l Muhîf, m-s-l maddesi

¹⁹⁹ Mutçalı, Serdar, el-Mu'cemi'l Arabi'l Hadîs, Dağarcık Yayınları, İstanbul-1995, s.199

²⁰⁰ Mevdûdi, Ebu'l Âla, a.g.e., s.5/81

²⁰¹ Sâysis, Muhammet Ali, a.g.e., s.436

İmam Ebu Hanîfe, İmam Yusuf, İmam Muhammed, İmam Züfer ve İmam Şafî ve Ahmet b. Hambel, bu uygulamanın bizim için de geçerli olacağını söylemişlerdir.

Ebu Hanîfe'ye göre; bir kişi birisine yüz defa vurmaya yemin etse, yüz adet otu bir demet yapıp bir kerede vursa (her bir otun vücuduna deymesi gerekir) yemininden dönmemiş olur ve bundan dolayı da kefâret gerekmez. Zira Hz. Eyyub (as)'a Kefâret gerekmemiştir. Kefâret ancak yemin bozmak suretiyle olur.²⁰²

Nitekim. Hz. Peygamber'den (s.a.) rivayet edilen bir hadiste, o, hasta bir zina eden kadına böyle ceza vermiştir. Çünkü zina eden şahıs o derece hasta idi ki yüz sopaya dayanması mümkün değildi. El-Cassas'ın Hz. Sa'd b. Ubade'den rivayet ettiğine göre, "Beni Sa'd kabilesinden bir şahıs zina etmişti. Ancak o kadar hastaydı ki bu şahıs, bir deri bir kemik kalmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.) bu zina edene" 100 çöpü olan bir hurma dalıyla bir kez vurulmasını" emretmişti. (Ahkamu'l-Kur'an, ayrıca bu hadis, Müsned-i Ahmed, Ebu Davud, Neseî, İbn Mace, Taberânî, Abdurrezzak ve daha birçok hadis kitaplarında kayıtlıdır).²⁰³

İmam Malik ise bu ruhsatın sadece Hz. Eyyub (as)'a has olduğunu ve kesinlikle genellenemeyeceğini söylemiştir. Öncekilerin şeriatı bizim de şeriatımızdır. Fakat burada Hz. Eyyub' (as)'a bir hitap vardır. Bu ruhsatın bizim için de geçerli olması için bizim de böyle bir hitap almamız gerekir. Bu da mümkün olmayacağından dolayı bu ruhsat bizi kapsamaz. Bu uygulamanın ruhsat olmadığı görüşü sadece İmam Malik'in görüşüdür. Diğer mezheplerin tamamı bu ruhsatın umumi olduğunu savunmuştur.²⁰⁴

Bazı alimler, bu ayeti dini hileye delil kabul etmişlerdir. Bunun Allah Taalâ'nın Hz. Eyyub (as)'a gösterdiği bir çözüm olduğundan da bir şüphe yoktur.

Şu hususu da belirtmek isteriz ki; kişi vefat ettiğinde kılamadığı namazların yerine para verilmesi meselesini, hacca gitmeye iktidarı olmayan birinin başkasını vekil

²⁰² Sâ'yis, Muhammet Ali, a.g.e., s.438

²⁰³ Mevdûdi, Ebu'l Âla, a.g.e., s.5/83

²⁰⁴ Sâ'yis, Muhammet Ali, a.g.e., s.437

göstererek göndermesine kıyas edilmiştir. Bu uygulamalar dini hile sayılmaz ve bunlar hukuki olarak doğru da değildir.²⁰⁵

Dini hile, sorumluluktan (farzdan) kurtulmak için gösterilen bir yol değil, sadece bir kötülükten kaçınmak içindi. Dolayısıyla İslâm hukukunda bile, ancak kişinin kendisine veya bir başkasına yapacağı zulüm, günah ve kötülüğü bertaraf etmesi şartıyla bu caiz görülmüştür. Aksi takdirde haramı helal kılmak, farzdan kaçınmak ve iyiliği terk etmek için yapılan hile günah üstüne günahdır.

Sözelimi bir kimse zekat vermemek için, yılın bitiminden önce malını başkasına devrederse, sonra diğer yıl tekrar alsa ve zekat mesuliyetinden kurtulmayı istese sadece farzı terk etmiş olmaz, aynı zamanda farzdan kurtulduğunu da sanarak Allah'ı aldatmaya çalışmış olur. Bazı fıkıhçıların bu gibi hilelere eserlerinde yer vermiş olmaları, dini hükümlerden nasıl kaçınılacağını göstermek için değildir. Bilakis dini hilelere başvuran bir adamın davasına bakarken hakimin zahire göre hükmedip, sonucu Allah'a bırakması için yapılan hileyi bilmesini sağlamak içindir.²⁰⁶

1.6. Hz. Yusuf (as)'ın Hukuka Karşı Hilesi

Hz. Yusuf (as) Kendisine tahıl almaya gelen "kardeşlerinin yüklerini yükletirken, bir su kabını kardeşinin yüküne koydurdu. Sonra bir münadi söyle bağırdı: "Ey kervancılar, siz hırsızısınız!"²⁰⁷

²⁰⁵ Sâys, Muhammet Ali, a.g.e., s.438

²⁰⁶ Mevdûdi, Ebu'l Âla, a.g.e., s.5/83

²⁰⁷ Yusuf, 12/70

Hz. Yusuf, perde gerisinde taşı öz kardeşinin payına düşen hayvanın yüküne gizlice koyduruyor.²⁰⁸ Çok büyük bir ihtimalle Hz. Yusuf (a.s), kardeşinin yüküne o kabı, kardeşinin bilgisi dahilinde, anlaşmalı olarak koymuştu. Fakat bu doğrudan, Hz. Yusuf'un (a.s) kimliğini açığa vurması yoluyla yapılamazdı.²⁰⁹

Kervan topluluğu Hz. İbrahim'in (a.s) soyundandı. Hırsızlarla ilgili yasa: bir hırsız malını çaldığı kimsenin kölesi yapılırdı ve alıkonurdu.²¹⁰

Bu hadise dış görünüşüyle bir itham olsa da su kabının çalınmadığını bilen Yusuf açısından bu bir yalan, bir iftira ve bühtan değildir. Hakikatte bu şekildeki bir nida su kabı için geçerli değildir, ancak daha önce Yusuf'u babasından almış kaçırmış olmaları dolayısıyla doğrudur. O sabıkada bir rolü bulunmayan Bünyamin, zaten bunun kendisi hakkında meselenin teferruatını bildiğinden, bu ithamı kendi üzerine almıyor, bundan memnun bile oluyordu.²¹¹

1.7. Devletlerarası İstihbaratın Kullanılması.

Kur'an'da önceki dinlere ait kıssalar hikaye edilirken devletlerarası istihbaratın kurulup kullanılabilmesine işaret olunmuştur.

Hz. Süleyman'ın (as) kıssası anlatılırken Hüdhd'ün Hz. Süleyman'a istihbarat olarak bilgi getirmesini ve Hz. Süleyman (as)'ın da bu getirilen bilginin doğruluğunu araştırdığını ve tekrar kendisinin yeni bilgi isteğini görüyoruz.

“Çok geçmeden Hüdhd gelip Süleyman'a: "Senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sana Sebe'den doğru bir haber getirdim. Ora halkına hükmeden, her şeyden

²⁰⁸ Kutup, Seyyid, a.g.e., s.6/305

²⁰⁹ Mevdûdi, Ebu'l Âla, a.g.e., s.2/482

²¹⁰ Mevdûdi, Ebu'l Âla, a.g.e., s.2/483

²¹¹ Yazır, Elmalılı Muhammet Hamdi, a.g.e., s.5/77

kendisine bolca verilen ve büyük bir tahta sahip olan bir kadın buldum”.²¹²
“Süleyman şöyle söyledi: "Doğru mu söylüyorsun, yoksa yalancılardan misin, bakacağız. Şu yazımı götür, onlara at, sonra bir yana çekil, varacakları sonuca bak.”²¹³

Bu ayette Allah devletlerarası politikada istihbaratın önceki peygamberler tarafından kullanıldığını ve ayeti nesh etmediğine göre, bizim de kullanabileceğimize işaret etmektedir.²¹⁴

Burada Hz. Süleyman (as) Hüdhüd’ün dediğine hemen güvenmiyor ve kontrol ediyor. Bu verilen bilgilerin aynı zamanda kontrol edilmesi gerektiğine de bir delildir.

Böylece Hz. Süleyman kendisi için malum olmayan haberlerle ilgili olarak kuşları ve cinleri kullanıyordu.

Bu ayet delildir ki kuşlar ve cinler istihbaratta kullanılabileceği gibi herhangi bir iş için de kullanılabilir fakat kuşların ve hayvanların aklıları ve ilimleri yoktur. Onlardan bilgi alınabilir fakat onların bilgileri yorumlamasına güvenilmez. Bize düşen ise o bilgilerin doğruluğunu kontrol ettikten sonra onları kullanmak ve ehil insanlarla istişare etmektir.²¹⁵

Ayrıca Belkıs’ın gayet yumuşak bir üslupla Hz. Süleyman (as)’ı karşılamasının önemli bir sebebi de mektubun gizli bir şekilde kendisine gelmiş olması olabilir.²¹⁶

Tevbe Suresi’nde Peygamberimize hitaben: “Hürmetli aylar çıkınca, puta tapanları bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayıp hapsedin; her gözetleme yerinde onları

²¹² Neml, 27/22

²¹³ Neml, 27/27,28

²¹⁴ Vehbi, Merhmed, Ahkâmi’l Kur’aniye, Üçdal Neşriyat, İstanbul-1971, s.267,268

²¹⁵ İbn Arabi, Muhammet b. Abdullah, a.g.e., s.3/1443,1446

²¹⁶ İbn Kesir, Ebu’l Fida İsmail, a.g.e., s.4/318

bekleyin”²¹⁷ Bu ayette de yine her gözetleme yerlerinde bekleyin demekle aynı meseleye vurgu yapılıyor.

1.8. Sıra İle Kullanma

Hz. Salih (as)’a belirli bir kayadan çıkacak olan gebe bir devenin kendilerine gelmesini teklif ettiler. Bunu üzerine Allah (peygamberliğin bir delili olmak üzere) deveyi gönderdi.²¹⁸ “Salih; İşte (mucize) bu dişi devedir; onun bir su içme hakkı vardır, belli bir günün içme hakkı da sizindir, dedi”²¹⁹.

Bu ayet malların veya bedellerin sıra ile kullanılmasının delilidir. Sıra ile kullanma, her bir ortağa müşterek mülkten tek başına belirli bir süre faydalanma hakkının tanınmasıdır.²²⁰ İki kişi arasında ortak olan bir tarlayı bir yıl birisi diğer yıl diğerinin sürmesi buna örnektir.²²¹

İmam Muhammed, suyun sıra ile kullanılması yoluyla taksim edilebileceğine Salih Peygamberin kıssası hakkındaki " kuyudan su içme hakkı belirli bir gün onundur, belli bir günün de içme hakkı da sizin²²²" ayetiyle delillendirmiştir.²²³ Burada paylaşılan malın kendisi değil menfaatidir²²⁴ Ne onlar dişi devenin gününü zorla elinden alacaklar. Ne de dişi deve onların gününü ellerinden alacaktır.²²⁵

Fıkıhta içmek, hayvan ve tarla sulamak ve kullanmak için su alma hakkı, yalnız içmek için olana şefe hakkı (dudak hakkı) denilir. Bir su arkından böyle nöbetle yararlanmaya (yani bölüşülmesi mümkün olmayan bir şeyi sıra ile kullanma) denilir. Salih (a.s) deve ile kavmi arasında suyu nöbetleşe istifadeye koymuştu.²²⁶

²¹⁷ Tevbe, 9/5

²¹⁸ Sabuni, Muhammet Ali, a.g.e., s.4/340

²¹⁹ Şuâra, 26/155

²²⁰ Mecelle, md.1174

²²¹ Karaman, Hayrettin, Mukayeseli İslâm-Hukuku., s.3/46.

²²² Şuara, 26/155

²²³ Serahsi, Ahmed b. Ebi Sehl, a.g.e., s.2/100

²²⁴ Mecelle, md.1174

²²⁵ Kutup, Seyyid, a.g.e., s.7/625

²²⁶ Yazır, Elmalılı Muhammet Hamdi, a.g.e., s.6/110

Ortak malın taksiminin mümkün olamaması halinde fıkıhçılar cebri satış ve bedelinin taksimi yoluna gitmemiş, bunu mülkiyet hakkına tecavüz saymış ve bu usûlünü getirmiştir. Bu usûlde ortak mülkiyet devam etmektedir. Sıra ile kullanma hakkı rızâî ve kazaî olmak üzere ikiye ayrılır.²²⁷

1.9. İki Devlet Arasında Karşılıklı Elçi İstihdam Edilmesi ve Devletlerarası İlişkiler

Hz. Süleyman (as) bir elçi vasıtasıyla Belkıs'a bir davet mektubu göndermiştir. "Sebe Melikesi: "Ey ileri gelenler! Bana, Bismillahirrahmanirrahim diye başlayan ve 'sakın bana karşı baş kaldırmayın ve teslim olarak gelin' diyen Süleyman'dan gönderilen önemli bir mektup bırakıldı" dedi.²²⁸

Buna karşılık Belkıs'ta bir elçiyi hediye ile beraber Süleyman'a gönderir. "Ben (şimdi) onlara bir hediye göndereyim de, bakayım elçiler ne (gibi bir sonuç) ile dönecekler. Elçiler, (hediyelerle) Süleyman'a gelince şöyle dedi: Siz bana mal ile yardım mı ediyorsunuz? Allah'ın bana verdiği, size verdiği daha iyidir. Hediyenizle (ben değil) siz sevinirsiniz. Hz. Süleyman (as) cevap olarak elçiye; sen dön ve onlara de ki; biz onların üzerine, karşı koyamayacakları ordularla yürüyeceğiz. Onları yurtlarından mağlup ve zelil olarak çıkaracağız"²²⁹ dedi.

Belkıs'ın, bir elçi göndererek bilgi alması ve hediye vermeyi de ihmal etmemesi dikkat çekicidir.

Bu ayetler; devletlerarası ilişkilerde mutlaka karşı devletin tanınmasını ve elçiler göndererek güçlerini öğrenmek gerektiğini, devletlerarası hediyeleşmenin usûlünü

²²⁷ Karaman, Hayrettin, a.g.e., s.3/47

²²⁸ Neml, 27/30,31

²²⁹ Neml, 27/35,36,37

ve bu hediyeleşmenin cârî ve geçerli olduğunu ve yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.²³⁰

Belkıs'ın böyle bir hediye teklifi O'nun ferâsetli ve tedbirli oluşunun delilidir. Belkıs; cinlerden ve hayvanlardan müteşekkil olan Süleyman'ın ordusunun geldiğini duyunca ordunun heybetinden biraz da ürkmüştü.²³¹ Hz. Süleyman'a elindeki malların en güzellerinden vererek imtihan etmiş ve ülkesini ve milletini tehlikeye sokan bu tehdidi uzaklaştırmayı düşünmüştü.²³²

Bu aynı zamanda bir denemedir. Eğer Hz. Süleyman onu kabul ederse, bu onun dünyalık peşinde olduğunu ve dünya vasıtalarının fayda verebileceğini gösterir. Yok eğer kabul etmeye yanaşmazsa o zaman bu bir inanç meselesidir. Tekliflerinin reddedilişinde malın basite alındığı mesajını veriyor.²³³

“İbn Abbas; “Belkıs Süleyman hakkında şöyle dedi; “Eğer Süleyman hediye kabul ederse o dünya peşinde koşan bir kraldır onunla savaşırız. Kabul etmezse o doğru sözlü bir peygamberdir. Ona tabi oluruz”.²³⁴

Hz.Süleyman, hediye kabul etmedi. Bu tavrın; bir devletle savaşmayı göze alan bir devletin ciddiyetini gösteren bir devlet politikası olduğu kanaatindeyiz.

Ayrıca Süleyman (as) devletinin güçlü ve kuvvetli olduğunu ifade ederek²³⁵, bir devlet adamının asker çokluğundan ve hükümetin kuvvetinden bahsetmesinin devlet politikası olarak benimsenmesi gerektiğini anlatır. Zira düşmana karşı meskenet mucib-i zillet olduğundan, izzet olan güç ve kuvvetten bahsetmek lazımdır. Zira hasma hakir ve zayıf görünmek hasmın iştahını kabartır ve o cesareten dolayı muharebeye sebebiyet verebilir.²³⁶

²³⁰ Vehbi, Mehmed, a.g.e., s.265

²³¹ İbn Kesîr, Ebu'l Fida İsmail, a.g.e., s.4/318

²³² Kurtubi, Ahmet el-Ensari, a.g.e., s.13/196

²³³ Kutup, Seyyid a.g.e., s.8/28

²³⁴ Sabunî, Muhammet Ali, a.g. e., s.4/378

²³⁵ Neml, 27/37

²³⁶ Vehbi, Mehmed, a.g.e. s.266

Devlet idaresinde bulunanların daima güçlü ve kuvvetli görünmeleri, zayıf taraflarını göstermemesi gerektiğini de bu ayetten çıkarabiliriz.

Bu ayetten hediyeleri kabul edilemeyeceği manası çıkarılamaz. Zira peygamberimiz hediye kabul etmiştir, sadakayı ve rüşveti kabul etmemiştir. Burada Belkıs'ın teklif ettiği şey ya rüşvet ya da fidyedir. Rüşvet haramdır. Fidyeye ise tercihe bağlıdır. Kişi ister kabul eder ister reddeder.²³⁷

Kişi bir insanı sevmese bile hediye ile gönlünü yumuşatmalıdır. Bu devlet işleri için çok daha önem arz etmektedir.²³⁸

1.10. Vekillik Sözleşmesi

Vekil kılmak sözcüğü, muhafaza etmek ve korumak demektir.²³⁹ Kur'an'da "vekil" bu anlamda kullanılmıştır. "Onlar: Allah bize yeter, o ne güzel vekildir" dediler.²⁴⁰

Vekil kılmak; en az iki kişi arasında karşılıklı bir anlaşmadır. Bu sebeple tarafların irade beyanları gerekir.²⁴¹ Vekil kılmanın rüknü icab ve kabuldür.²⁴²

"Vekil kılmak; bir kimsenin işini başkasına havale etmesi ve o işte onu kendi yerine geçirmesidir."²⁴³

Hanefilere göre; kişinin, bilinen caiz bir tasarrufta başkasını kendi yerine koyması, yahut tasarruf ve muhafazayı vekile bırakmasıdır.²⁴⁴

²³⁷ İbn Arabî, Muhammet b. Abdullah, a.g.e., s.3/1449

²³⁸ Kurtubî, Ahmet el- Ensari, a.g.e., s.13/196

²³⁹ Döndüren Hamdi, a.g.e. s.546

²⁴⁰ Âli İmran, 3/173

²⁴¹ Karaman, Hayrettin, a.g.e., s.2/342

²⁴² Mecelle, md, 1451

²⁴³ Mecelle, md, 1449

²⁴⁴ Zuheyfî, Vehbe, s.6/211

Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de Ashab-ı Kehf'i hikâye ederken şöyle buyuruyor: “Şu gümüş parayla birinizi şehre gönderin. Yiyeceklerin hangisi daha iyi baksın, ondan size rızık getirsin.”²⁴⁵ Burada, mağara arkadaşlarının içlerinden birisini alış-veriş yapmak üzere şehre göndermesi bir “vekil kılma sözleşmesi” niteliğindedir.²⁴⁶ Diğer örnek Yusuf sûresindeki; “Benim bu gömleğimi alıp götürün”²⁴⁷ ayeti ile; “Yusuf, krala: Beni ülkenin hazineleri üstüne bakan yap. Çünkü ben onları iyi korur (ve yönetmesini) iyi bilirim, dedi”²⁴⁸ ayetleri de vekâlete delildir.

Peygamber (a.s.) zekât toplamak, ordunun sevk ve idaresi, bölgelerin idaresi gibi devletin işlerini yürütmek hususunda da vekiller tayin etmişti.²⁴⁹ Hz. Peygamberin, Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi, Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü Habîbe (ö.44/664) ile kendisini nikahlaması için vekil tayin etmiştir.²⁵⁰

Vekillik sözleşmesinde karşılıklı rıza esastır²⁵¹ ve bu bağlayıcı olmayan bir anlaşmadır.²⁵² Bu sözleşme bir şarta veya zamana bağlanabileceği gibi,²⁵³ ücretli veya ücretsiz olması da mümkündür.²⁵⁴ Eğer vekil kılma ücretsiz olarak yapılırsa bu, vekillik verene yapılan bir yardımdır. Ücretli olursa, iş sözleşmesi hükümleri uygulanır.²⁵⁵

Vekil anlaşma çerçevesinde vekâlet ettiği mesele hakkında istediği gibi tasarruf etme hakkına sahiptir²⁵⁶. Vekil olanın vekillik verdiği tasarrufa kendisinin malik olması şarttır. Vekilin ise akıllı olması şarttır. Buna göre iyiyi ve kötüyü ayırabilen çocuğun vekil olması sahihtir, ister ticârette kendisine izin verilmiş olsun ister hacir

²⁴⁵ Kehf, 18/19

²⁴⁶ Döndüren Hamdi, a.g.e. s.54

²⁴⁷ Yusuf, 12/93

²⁴⁸ Yusuf, 12/55

²⁴⁹ Zuheylî, Vehbe, s.6/215

²⁵⁰ Döndüren Hamdi, a.g.e. s.547

²⁵¹ Semerkandi, Âbulhamid Ebi Feth, et-Tarîkatu'l Hilaf Ve Beyne'l İslâf, Daru'l Kitabi'l İlmiye Yayınları Beyrut- 1996, s.441

²⁵² Karaman, Hayrettin, a.g.e. s.2/342

²⁵³ Döndüren Hamdi, a.g.e. s.548

²⁵⁴ Zuheylî, Vehbe, s.6/219,620

²⁵⁵ Döndüren Hamdi, a.g.e. s.548

²⁵⁶ es-Semerkandi, Âbulhamid Ebi Feth, a.g.e., s.441

(engellenme) konulmuş olsun farkı yoktur. Hanefiler dışındaki alimlere göre ise, çocuğun vekil kılınması sahih olmaz.²⁵⁷

Bir kişi diğer birini vekil yapmak şartıyla kölesini alsa ve bu köleyi satmak istese ancak kefil olduğu kişiye satabilir veya onun izni çerçevesinde tasarrufta bulunabilir.²⁵⁸

İslâm alimleri vekillik yoluyla iş ve muamele yaptırmanın caiz oluşu konusunda görüş birliği içindedir. Çünkü bir kimse bütün işlerini bizzat yapmak gücüne sahip olmayabilir. Bazen işlerinin çokluğu onu vekillikle iş gördürmeye zorlar.²⁵⁹

1.11. Devlet Başkanının Orduyu ve Teçhizatı Bizzat Denetlemesi

Bir savaşta en önemli unsur asker ve askerin teçhizatıdır. Bir savaş yapılmadan evvel komutan askerini, ordusunu ve atlarını (bugün itibariyle tank, uçak donanma vs..) bizzat teftiş etmelidir.

Hz. Süleyman (as) Kur'an'da "(Süleyman) kuşları gözden geçirdi ve şöyle dedi: Hüdühüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?"²⁶⁰ Ve diğer bir ayette "Ona (Hz. Süleyman'a) bir akşam üstü, çalınmış, cins koşu atları sunulmuştu. Süleyman: "Doğrusu ben bu iyi malları, Rabbimi anmayı sağladıkları, için severim" demişti. Koşup, toz perdesi arkasında kayboldukları zaman: "Artık yeter, onları bana geri getirin" dedi. Bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başlamıştı"²⁶¹.

Burada atların birkaç önemli özelliği zikredilmiştir; heybetli duruşları, hızlı olmaları ve çabucak dönebilmeleri.²⁶² O dönemdeki en önemli savaş unsurunun at olduğu

²⁵⁷ Zuheylî, Vehbe, s.6/219,632,634

²⁵⁸ Şeybânî, Ebi Abdillâh Muhammet b. Hasan, el-Câmiu'l Sağîr, B.Y.Y. Beyrut-1986, s.409

²⁵⁹ Döndüren Hamdi, a.g.e. s.549

²⁶⁰ Neml, 27/20

²⁶¹ Sâd, 38/31,32,33

²⁶² Sabunî, Muhammet Ali, a.g.e., s.5/296

düşünülürse Hz. Süleyman (as)'ın ordunun donanımına ve gücüne ehemmiyet verdiğini ve bunu bizzat kendisinin teftiş ettiğini görmekteyiz.

Hz. Süleyman'ın Hüdhd'ü yine kendisi teftiş etmiş ve atların sırtını ve ayaklarını sıvazlamıştır. Bu komutanın savaştan önce ordusunu teftiş etmesi gerektiğine hamledilmiştir. Hz. Süleyman (as) bu teftiş ile ordunun savaşa tam hazır olduğunu görmek istiyor ve bizzat teftiş ediyordu.²⁶³

Bu ayetle Cenab-ı Hak siyasette, savaşta, memleketin muhafazasında vs. hükümdarın (cumhurbaşkanının, başbakanın veya valinin vs.) kendisinin bizzat işe girmelerinin ehemmiyetine, atların (yani bugün tank ve uçakların) iyi olup olmadığının teftiş edilmesine işaret etmiştir. Bu teftişin başkasına havale etmesinin uygun olmadığı anlaşılmaktadır.

Önceki dinlere ait olan bu hüküm bizleri uyarmakta ve ikaz etmektedir. Bu hükümlerin hukuki bağlayıcılığından daha ziyade bizim uyarılma ve ikazımıza yönelik teklifler sunmaktadır.

1.12. Kefillik Sözleşmesi

Allah Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: “Hükümdarın su kabını kaybetti, onu getirene bir deve yükü ödül verilecek, buna ben kefil oluyorum²⁶⁴” dediler. Diğer bir ayete “Rabbi O'na (Meryem'e) Zekeriyya'yı kefil kıldı.”²⁶⁵ Ayetidir. Yusuf Suresi'nde birinin ödülü üslenmesi ve Zekeriyya (a.s.)'ın Hz. Meryem'in bakımını üstlenmesi kefillik sözleşmesinin delilidir.²⁶⁶

²⁶³ Vehbi, Mehmed, a.g.e. s.299

²⁶⁴ Yusuf, 12/72

²⁶⁵ Âli İmran, 3/37

²⁶⁶ Kurtubi, Ahmet el-Ensari, a.g.e., s.9/232, Zemahşerî, a.g.e., s.3/462

Kefil kılma; bir şeyi bir şeye katmak ve kefil olanın zimmetini, esas borçlu olan kişinin zimmetine mutlak bir şekilde eklemek demektir.²⁶⁷ Bu bir kişinin diğer bir kişiyi kendi yerine vekil olarak almasıdır. Fakat kefil olduğu kişi ölürse, kefil olan borcu ödemekle yükümlüdür.²⁶⁸ Bu muamele; borcu veya yüklendiği hususu kefilden isteme hakkı verir, yoksa borç asıl borçludan düşüp de kefil üzerinde sabit olmaz.²⁶⁹ Mal ile bir kişinin diğer bir kişiye kefil olması da caiz kabul edilmiştir.²⁷⁰

Kefillğin Sünnet'ten delili ise Peygamber (a.s.)'in "Kefil tazminatı öder" buyurmuş olmasıdır. Diğer bir delil ise şöyledir; "Peygamber (a.s.)'e namazını kılmak üzere bir cenaze getirildi. O da (sav) "Her hangi bir şey bıraktı mı?" diye sordu. Sahipleri: "hayır" deyince şöyle buyurmuştur: "Bunun üzerinde borç var mı?" Bu sefer, "Evet iki dinar" denince Hz. Peygamber: "O hâlde arkadaşımızın namazını siz kılıyoruz!" dedi. Bunun üzerine Ebu Katâde: "Ben onları ödemeyi üzerime alıyorum" deyince Peygamber (a.s.) onun cenaze namazını kılmıştır.

İcmeden delile gelince: Müslümanlar genel olarak tazminatın cevazı üzerine icma etmişlerdir.²⁷¹

Kefillik ile bir insanın bütün yetki ve hakları bir başkasına geçmez, hadlerde olduğu gibi.²⁷² Kefillikte tarafların irade beyanları gerekir: "Vekil kılmanın rüknü icab ve kabuldür. Şöyle ki kefil olan, şu hususa seni vekil ettim deyip de vekil dahi kabul ettim dese, yahut kabulü anlatan başka bir söz söylese vekillik sözleşmesi olmuş olur..."²⁷³

Kefilin; akıllı ve buluğ çağına ermiş ve hür olması gerekir. Alacaklının bilinmesi ve kefil olanın anlaşma yapılan mecliste hazır bulunması gerekir.²⁷⁴

²⁶⁷ Döndüren, Hamdi, a.g.e., s.511

²⁶⁸ Şeybâni, Muhammet b. Hasan, a.g.e., s.369

²⁶⁹ Döndüren, Hamdi, a.g.e., s.513

²⁷⁰ Şeybâni, Muhammet b. Hasan, a.g.e., s.372

²⁷¹ Zuheylî, Vhbe, a.g.e., s.6/210

²⁷² Şeybâni, Muhammet b. Hasan, a.g.e., s.374, İbn Arabî, Muhammet b. Abdullah, a.g.e., s.3/1083

²⁷³ Mecelle, md. 1451

²⁷⁴ İbn Arabî, Muhammet b. Abdullah, a.g.e., s.3/1084

1.13. Malların veya Menfaatin Paylaşımı

Paylaşım; ortak malların bölüşülmesi demektir. Buna taksim veya pay da denir. Terim olarak ise ortak olan veya birbirine karışmış bulunan şeyleri hak sahipleri arasında paylaşmak anlamına gelir.

Bunun delili ise Salih (a.s.)'ın devesi Semûd kavmi arasında suyun nöbetleşe kullanılmasıdır.²⁷⁵ Bunun delili ise Kamer Suresi'ndeki şu ayettir; "Onlara, suyun aralarında paylaştırıldığını haber ver. Her biri kendi içme sırasında gelsin."²⁷⁶ İbn Abbas; "suyun içme sırası Semûd Kavmine geldiğinde deve onlara süt verdiği halde, deve onların suyundan içmezdi. Devenin sırası geldiğinde deve suyun tamamını içerdi" demiştir.²⁷⁷ Burada önemli olan mesele malın veya menfaatin paylaşılmasıdır.

Ayrıca peygamberimizin ganimet mallarını da sahabeler arasında paylaşması buna diğer bir delildir. İbn Ömer (ra) anlatıyor: "Biz gazvelerimiz sırasında, bal ve kuru üzüm elde ederdik ve bunları (paylaşmak üzere, diğer ganimet mallarının yanına) kaldırmaz, yerdik." Buyurmuştur.

Bu anlaşma tarafları bağlamadığı gibi fert ve toplum için büyük bir yarar sağlar. Sermaye ve iş gücünü birleştirmek suretiyle birçok ihtiyaca cevap verir.²⁷⁸

Ortak mallar sürekli olarak ortak mal olarak kalmaz. Miras bölüşümü gibi zamanlarda paylaşılır. Eğer güçlük çıkarsa izale-i şüyü yoluyla hallolur. Osmanlı'da bu işi yapan memura "kassan; yani taksim memuru" denilirdi. Paylaşıldıktan sonra her hak sahibi hakkına tam sahip olur.²⁷⁹

²⁷⁵ Sâbüni, Muhammet Ali, a.g.e., s.6/250

²⁷⁶ Kamer, 54/28

²⁷⁷ Kurtubî, Ahmet el- Ensari, a.g.e., s.17/140

²⁷⁸ Karaman, Hayrettin, İslâm Hukuku, s.1/289

²⁷⁹ Döndüren, Hamdi, a.g.e., s.589

Mal bölüşmesi zor olan türden ise fıkıhçılar kişinin malının zorla sattırılmayacağı kaidesinden hareketle cebri satım yoluna gitmemişler, paylaşma dedikleri usûlü geliştirmişlerdir. Fıkıhçılar bu hükme varırlarken, Salih Peygamber ve kavmi arasındaki su ihtilafın halline dair ayete dayandıklarını zikretmiştik yani malın kendisi değil menfaati paylaşılacaktır.²⁸⁰ Zaman ve mekan bakımından sıra ile kullanım hakkını doğuran bu usûlün kaynağı yine önceki dinlere ait bir hüküm olan Hz Salih (a.s.)'ın devesinin Salih (a.s.)'ın kavmi arasında sıra ile nöbetleşe kullanılmasıdır.

1.14. Hz. Yusuf'un Uyguladığı Ekonomik Model

Yusuf suresinde anlatıldığı üzere Hz Yusuf (a.s.) Mısır hükümdarının mali ve ekonomik işlerini yürütmekle görevlendirilmişti. Hükümdar şöyle bir rüya görür: "Hükümdar: "Ben, yedi semiz ineği yedi zayıf ineğin yediğini; yedi yeşil başak ve bir o kadar da kurumuş başak görüyorum. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumlamasını biliyorsanız rüyamı söyleyiniz." dedi.²⁸¹ Daha sonra bu rüyayı Hz Yusuf şöyle tabir etti; "Devamlı yedi sene ekin ekip, biçtiğiniz ekinin yediğinizden artanını başağında bırakın. Sonra bunun ardından yedi kurak yıl gelir, bütün biriktirdiğinizi yer, yalnız az bir miktar saklıyorsunuz. Sonra, halkın yağmur göreceği bir yıl gelir, o zaman sıkıp sağarlar" dedi.²⁸²

Hz Yusuf (a.s.) bu ekonomik bunalımlı yıllar için çare olarak bolluk yıllarındaki fazla ürünlerin depolanmasını, kıtlık yıllarında ise bunların düzenli bir şekilde dağıtılmasını önermişti. Ayrıca hükümdara şöyle bir teklifte de bulunmuştu. "Beni ülkenin üstündeki hazinelerinin başına bakan yap. Çünkü ben iyi muhafaza eden ve iyi bilen birisiyim" demiştir.²⁸³ Gerçekten de Yusuf Peygamber çeyrek yüzyılı içine alan bu çalkantılı dönemde adaletli bir ekonomik düzen kurmuş ve toplumu sıkıntılı dönemlerde tasarruf yapmaya alıştırmıştır. Bu yüzden O zenginlik ile fakirlik, bolluk ile darlık arasında dengeli bir ekonomik modelin kurucusu olmuştur.

²⁸⁰ Mecelle, md. 1174

²⁸¹ Yusuf, 43

²⁸² Yusuf, 48,49

²⁸³ Yusuf, 12/55

Hatta bazı iktisat tarihçileri, arkasında standart değerler bulunan ilk kağıt para uygulamasını M.Ö. 1600 yıllarında Mısır döneminde Hz Yusuf (a.s.)'ın peygamberlik dönemine rastladığını söylerler. İktisat tarihçisi J. Dobretsberger Mısır'da M.Ö. 1600 yıllarında banknot tedavül ettiğini söyler. Bu ülkede devlet hazine ve depolarının emanet kabul etmesi usûldendi. Halk elindeki altın, mücevherat ve hububatı saklamak üzere buralara tevdi eder ve verdiği değerinin karşılığı olarak da bir makbuz alırdı. Kişi istediği zaman bu makbuz ile emanetini alabilirdi. Ticâretle uğraşanlar bu makbuzları mal ve para yerine kabul ediyorlardı. Hatta bu belgeler Fenike ve Mezopotamya'da da tedavül ediliyordu.²⁸⁴

1.15. Kısas

Kısas önceki dinlerde var olan bir hükümdür. İslâm Dini'nde varlığı öteden beri tartışılan meselelerin başında gelir.

Kur'an, "Orada (Tevrat'ta) onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe dişle ve yaralara karşılıklı kısas yazdık. Kim hakkından vazgeçerse bu, onun günahlarına Kefâret olur. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar zalimlerdir."²⁸⁵

Tevrat'ta belirtilen bu hüküm, İslâm dininde de aynen muhafaza edilmiştir.²⁸⁶ Zira yaşama hakkına bilerek zulmedilip haksız yere öldürülen insanın öldürülmesinden dolayı, öldürenin de tam hakkı bir candır. Yok edilen bir hakkın tam gereği de aynıyle ödenmektir. Bir can da bir cana tamamen eşit ve karşılıktır ve hayat hakkı eşittir. Şu halde öldürülenin hakkının esası, katilin canıyla kısas olunmaktır. Aynı şekilde bir göz kör edenin tam borcu bir gözdür. Görme dereceleri isterse, eşit olmasın. Yaşama hakkı açısından bir göz de bir gözün dengidir. Her yaşamın kisası kendi dengidir.²⁸⁷ Ayrıca şu ayet de kısasa delil kabul edilmiştir. "Bir kötülüğün

²⁸⁴ Ergin, Feridun, İktisat, İstanbul -1964, s.569

²⁸⁵ Maide , 5/45

²⁸⁶ Kutup, Seyyid, a.g.e., 2/498

²⁸⁷ Yazır, Elmalılı Muhammet Hamdi, a.g.e., s.3/249

karşılığı, aynı şekilde bir kötülüktür. Ama kim affeder ve barışırsa, onun ecri Allah'a aittir. Doğrusu O, zulmedenleri sevmez.”²⁸⁸.

Kıyas, yaşama hakkının masûniyet dokunulmazlığını temin etmek için meşrû kılınmıştır. Yani çana can, göze göz yazılmak, can almak, göz çıkarmak için değil; cana dokundurmamak, göz çıkartmamak içindir.²⁸⁹

Bazıları da kıyas ayetini delil ve ölçü kabul ederek eski şeriata uymak gerektiğini savunmuştur. Bunun içindir ki Hanefiler, "Orada (Tevrat'ta) cana can..." kıyas yazdık ayetine dayanarak Müslüman olmayan birini öldüren Müslüman'ın kıyas yoluyla öldürüleceğini kabul etmişlerdir.²⁹⁰ Dayandıkları delil ise önceki dinlere ait olan kıyas ayetidir.

Hanefi, Şafi ve Maliki fıkıhçılarından bazıları bunların bizim tarafımızdan uyulup tatbik edilmesi gereken hükümler olduğunu kabul etmişlerdir. Bu ayete dayanarak bir kadını öldüren erkek, kıyas cezasına çarptırılmış (Ebu Yusuf, 61 182) ve Zımî'yi öldüren Müslüman kıyas cezasına çarptırılmıştır (Kerhi, 61. 340).²⁹¹

Kıyasta; et parçalanmak, kemik kırılmak veya içe girmiş olmak gibi benzeme ve eşitliğin muhafazası mümkün olmayan veya ölüm tehlikesi bulunan yaralar böyle değildir. Kıyas, tam dengi dengine karşılama ve takas demek olduğundan, denklik bulunmayan veya denkliğin korunamaması ihtimali bulunan yaralamalara kıyas yapılamaz. Şu halde bunlar tam mânâsıyla ödenemeyip zaruri olarak tam makul bir dengi olmayan maliyet itibariyle, yani sakatlanan bir uzuv için yaralayandan alınan şer'i diyet, kan parası veya bilirkişinin tayin edeceği tazminat ile ödetilebilir.²⁹²

Kıyas, tam bir ödetme olduğu için bunda kul haklarının alınması, dolayısıyla; Allah'ın hakkı ve umûmun hakkı da ödetilmiş olur. Ve başka hiçbir ceza gerekmez.

---

²⁸⁸ Şura, 42/40

²⁸⁹ Yazır, Elmalılı Muhammet Hamdi, a.g.e., s.3/250

²⁹⁰ Ebu Zehra, Muhammed, a.g.e., s.263,264

²⁹¹ Ebu Zehra, Muhammed, a.g.e., s.264,265

²⁹² Yazır, Elmalılı Muhammet Hamdi, a.g.e., s.3/251

Fakat kısas edilemeyince başka şekilde ödetilme eksik demek olacağından şer'î diyet ile tazminattan başka tâzir olarak bir ceza hak etmesi ortadan kalkmaz.²⁹³

1.16. Gemi, Demir, Bakır, Kiremit, Cam, Terazi, Elbise Sanatı

Allah Taala Kur'an'da İnsanoğluna pek çok nimet verdiğini zikrediyor. Gemi, demir ve bakırdan istifade etme, kiremit, cam, terazi ve elbise gibi hususlar hiç kuşkusuz bizler için çok önemli sanat dallarıdır. Bunların ilk kullanılması yine peygamberler vasıtasıyla olmuştur. Gerçi bu hükümler hukuki hüküm olmaktan çok irşadi hükümlerdir.

İnsanın dünyada mevcudiyetinin muhafazasında önemli bir unsurda sanattır. En zaruri ihtiyaçlarımızdan tali ihtiyaçlarımıza kadar pek çok meselede sanata muhtacız.

Sanatın en önemli unsurlarından biri de savaş teçhizatıdır. Allah Hz. Davut'a (as) zırh sanatını öğrettiğini açıklıyor. "Ona, sizi savaşta korumak için zırh yapma sanatını öğrettik"²⁹⁴ buyuruyor. Hz. Davut (as) elinde demiri ateşsiz yumuşatır ve ona istediği şekli veririrdi.²⁹⁵

Keza Allah, Hz. Nuh'a (as)'a da gemi sanatını talim buyurmuştur. "Nuh'a, "nezaretimiz altında, sana bildirdiğimiz gibi gemiyi yap" demiştik"²⁹⁶ Hz. Nuh (as) kendisine inanmayan kavme mukabil Allah'ın talimiyle gemi yapmıştır. Böylece Hz. Nuh'un gemisi ilk gemi olup bütün insanlığa güzel bir örnek ve bir numune olmuştur.²⁹⁷

²⁹³ Yazır, Elmalılı Muhammet Hamdi, a.g.e., s.3/252

²⁹⁴ Embiya, 21/80

²⁹⁵ Vehbi, Mehmet, a.g.e., s.432

²⁹⁶ Nuh, 11/37

²⁹⁷ Vehbi, Mehmet, a.g.e., s.243

Diğer bir ayette Allah şöyle buyurmaktadır;“ 'Köşke gir' dendi; salonu görünce, onu derin bir su zannetti, eteğini çekti. Süleyman Belkıs'a: "Doğrusu bu camdan yapılmış mücella bir salondur" dedi. ²⁹⁸ Bu ayet Süleyman (as) döneminde cam, billur ve sırça sanatının gayet ileri gittiğinin, binaların salonlarına ve damlarına varıncaya kadar gayet güzel işlendiğinin delilidir.

Yine Kur'an'da Allah Hz. Süleyman (as) için şöyle buyurur; “Onun için su gibi erimiş bakır akıttık”²⁹⁹ Hz. Süleyman (as), demir ve bakır madenlerini kullanarak; mescitler, büyük binalar, büyük ve sabit yemek kazanları yaptırmıştır. “Cinler Süleyman için, o ne dilerse, mabetler, heykeller, büyük havuzlara benzer çanaklar ve taşınması güç kazanlar yaparlardı”.³⁰⁰ Yine bu ayet önceki dinlere ait olan esasların bizleri irşat etmesi adına önemlidir.

İnsanların yemekten sonra muhtaç oldukları şeylerin en mühimlerinden biri de giyimdir. Zira avret mahallerini örtmek dinen vacip olduğu gibi alken de lazımdır. Sıcaktan ve soğuktan vücudu muhafaza etmek gerekir. “Ey İnsanoğulları! Ayıp yerlerinizi örtecek giyimlikle sizi süsleyecek elbiseler gönderdik.”³⁰¹ Elbise Allah'ın bize Hz. Adem Peygamberin eliyle gönderdiği bir lütuf olup önceki dinlerin ayetlerindedir.³⁰²

“Firavun: "Ey ileri gelenler! Sizin benden başka bir tanrınız olduğunu bilmiyorum. Ey Hâman! Benim için, toprak üzerine bir ateş yak, tuğla hazırlayıp bana bir kule yap; çıkar belki, Musa'nın tanrısını görürüm. Doğrusu onu yalancılardan sanıyorum”³⁰³ dedi. Yine bu ayet tuğla ve kiremit sanatını bize irşat etmektedir.

---

²⁹⁸ Neml, 27/44

²⁹⁹ Sebe, 34/12

³⁰⁰ Sebe, 34/13

³⁰¹ Araf, 7/26

³⁰² Vehbi, Mehmet, a.g.e., s.457

³⁰³ Kasas, 28/38

“Semûd milletine kardeşleri Salih'i gönderdik. "Ey milletim! Allah'a kulluk edin; O'ndan başka tanrınız yoktur; sizi yeryüzünde yaratıp orayı imar etmenizi dileyen O'dur...”dedi. Yeryüzünün imarından da çiftçilik sanatı anlaşılmıştır.³⁰⁴

Bütün medeniyetlerin esas ilahi dinlerin ürünüdür ve bütün sanatların esas da peygamberlerin eliyle olmuştur. Bütün bu sanatlar tüm insanlık için örnek alınmasına, insanlığın hizmetine sunulmasına işaretler ve bu sanatlara rağbet edilmesi ve teşvik edilmesi amaçlanmış ve Allah'a şükretmeleri murat edilmiştir. Bütün bu sanatlara önceki dinlere ait olan ayetler işaret etmektedir.

1.17. Devlet Başkanının Yardımcıları ile İstişare Etmesi

Devlet Reisinin yardımcılar ile istişare etmesinin ehemmiyeti ile alakalı olarak Allah Neml Suresi'nde şöyle buyurur. “Sebe melikesi: "Ey ileri gelenler! Bana, Bismillahirrahmanirrahim diye başlayan ve 'sakın bana karşı baş kaldırmayın ve teslim olarak gelin' diyen Süleyman'dan gönderilen önemli bir mektup bırakıldı. Ey ileri gelenler! Vereceğim emir hakkında bana fikrinizi söyleyin; siz benim yanımda bulunmadıkça, bir iş hakkında kesin bir hüküm vermem." dedi³⁰⁵

Belkıs Devlet yönetimiyle alakalı işlerde danışmanlarıyla istişare ederdi.³⁰⁶ Bu birlik ve beraberlik için çok önemlidir.³⁰⁷ Kraliçe mektubun içeriğini milletinin ileri gelenlerine anlattıktan sonra yönetimde söz sahibi olan heyetin düşüncelerini almak istemiştir. Toplu bir değerlendirme yapılmadan kesin kararı vermeyeceğini açıkça bildiriyor.³⁰⁸

³⁰⁴ Vehbi, Mehmet, a.g.e., s.226

³⁰⁵ Neml, 27/29,30,31,32

³⁰⁶ Sâbûnî, Muhammet Ali, a.g.e., s.4/337

³⁰⁷ İbn Kesir, Ebu Fida İsmail, a.g.e., s.4/318

³⁰⁸ Kutup, Seyyid, a.g.e., s.8/27

Belkıs kavmine güzel muamele eder ve karşılaştığı her durumda onlarla fikir danışır. İleri gelenler de (bundan dolayı) Belkıs'ın mutlu olacağı şekilde cevap verir ve itaat ederlerdi. Sonra da hükmü Belkıs'a bırakırlardı.³⁰⁹

Devlet başkanının emri altında çalışan kişiler, genel kararlara bağlı olarak iş yapmaya hazır olduklarını açıklamakta, fakat asıl kararın devlet başkanına, başbakana, ait olduğunu belirtmek suretiyle fikir alışverişinin ehemmiyetine de vurgu yapılmaktadır.³¹⁰ İstişare ya mevcut görüşleri kabul etmek ya da onlara muhalefet etmek ama neticedeki sonucu kabul etmek suretiyle olur. Yoksa kendi fikrinde ısrar edilmemelidir.³¹¹

1.18. Cenazenin Gömülmesi

İnsan en mükerrem varlıktır ve cenazesi de muhterem kabul edilmiştir. Hz. Adem'in Oğlu olan Kabil, Habi'i öldürmüştü. Kur'an bunu bize şöyle nakleder; "Sonra onu öldürdü ve mezara koydu".³¹²

Bu, insanoğlunun ilk cinayetidir. Kâbil, Hâbil'i öldürdüğünde Kâbil'e kardeşinin cesedini toprağa gömmesini Allah'u Taala bir kuş vasıtasıyla öğretmiştir.³¹³ "Allah, kardeşinin ölüsünü nasıl gömeceğini göstermek üzere, ona yeri eşeleyen bir karga gönderdi. "Bana yazıklar olsun! Kardeşimin ölüsünü örtmek için bu karga kadar olmaktan aciz kaldım" dedi de ettiğine yananlardan oldu"³¹⁴.

Bu ayeti kerime ile Allah'u Taala cesetleri gömmeyi bize irşat buyurmuştur.³¹⁵ Habil cenazeyi gömmeyi kargadan ilham almıştır.³¹⁶

³⁰⁹ Kurtubi, Ahmet el-Ensari, a.g.e., s.13/194

³¹⁰ Kutup, Ahmet el-Ensari, a.g.e., s.13/195

³¹¹ İbn Arabi, Muhammet b. Abdillan, a.g.e., s.3/1448

³¹² Abese, 80/20

³¹³ Zamahşeri, a.g.e., s.1/665

³¹⁴ Maide, 5/31

³¹⁵ Vehbi, Mehmed, a.g.e. s.473

Habil Kabil'i öldürünce cesedini ne yapacağını bilemediğinden korktu. Derken Allah iki karga gönderdi. Bu kargalar dövüşmeye başladılar. Netice de bir karga diğerini öldürdü. Karga gagası ve ayaklarıyla bir çukur kazdı ve ölen karganın cesedini çukura koydu. İşte Kabil bunu kargadan öğrendi. Habil kargayı taklit etmiş ve bu insanoğlunun yaptığı ilk mezar olmuştur.³¹⁷

Böylece Allah, bir kargayı örnek göstererek cehaleti ve bilgisizliğinden Hz. Adem'in (a.s) suçlu oğlunu uyarmıştır. Ve o bir cesedi saklama konusundaki bilgiyi kargadan öğrenmiş ve gördüğü şekliyle kendisi de kardeşini mezara gömmüştür.³¹⁸

1.19. Hz Süleyman'ın (as) Cinleri İstihdam Etmesi, Cinlerden Ve Hayvanlardan Ordu Kurması

Hz. Süleyman (as) cinlerden ve hayvanlardan müteşekkil bir ordu kurmuştur. "Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil olan ordusu toplandı. Hepsi toplu olarak gidiyorlardı."³¹⁹ Bu hadise bize cinlerin istihdam edilebileceğini bildirmektedir. Ancak Kur'an bunun nasıl olduğunu açıklamıyor. Cinlere heykeller, kazanlar ve mihraplar yaptırılabilceğini,³²⁰ cinleri ve hayvanları haber almada kullanılabileceğini³²¹ Kur'an ifade etmektedir.

Cinlerden bir ifrit: "Sen yerinden kalmadan önce sana onu getiririm, buna karşı güvenilir bir güce sahibim" dedi. Kitabın bilgisine sahip olan biri: "Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm" dedi. Süleyman, tahtı yanına yerleşivermiş görünce: "Bu, şükür mu edeceğim yoksa nankörlük mu edeceğim diye beni sınavan Rabbimin lütfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur; fakat nankörlük eden bilsin ki Rabbim müstağnidir, kerem sahibidir" dedi.

³¹⁶ Yazır, Elmalılı Muhammet Hamdi, a.g.e., s.3/23

³¹⁷ Râzî, Fahrettin, a.g.e., s.9/36

³¹⁸ Mevdûdi, Ebu'l Âla, a.g.e., s.1/475

³¹⁹ Neml, 27/17

³²⁰ Sebe, 34/13

³²¹ Neml, 27/22

Bu ayetlerin hükmünün kalktığına delil olmadığı sürece (ki olmadığı kanaatindeyiz),
ayetin hükmü geçerlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. GAZÂLİ'NİN HAYATI

1.1. Doğumu, Çocukluğu Ve İlmî Seviyesi

Hüccet'ul-İslâm Ebû Hâmid Muhammet b. Muhammet b. Muhammet b. Ahmet el-Gazâli (450/505-1058/1111) İnan'da Horasan'ın Tus şehrinde doğdu.³²² Bu bölge yetiştirdiği alimler ve devlet adamlarıyla tanınır (bugünkü meşhed). Zeynüddin lakabıyla da anılır. Adını bile unutturacak derecede meşhur olan lakabı Gazâli'dir. Doğduğu kasabanın adı da Gazal'dir. Tarih bilginlerine göre Gazâli babasının mesleğine (gazal yün eğirici, iplikçi) nispetle Gazâli diye anılmıştır

Ehli sünnet inancına yaptığı hizmet, kendisine Hüccetü'l-İslâm lakabının verilmesine sebep oldu. Fıkıhta Şâfiî ekolünü benimsemiştir.³²³

İlmin çeşitli dallarında söz sahibi olan Gazâli mantık ve mefhum ilimlerde çok geniş bir bilgiye sahiptir.³²⁴ Nassa dayanan gelenekçi ahlâk ile felsefi ve tasavvufi ahlâkı birleştirmeyi başaran en önemli kişidir.³²⁵

Eserleri, İslâm dini ve düşüncesinin hemen her alanı ile ilgili olduğu gibi, her zihin seviyesindeki İnsana hitap edecek şekilde hem yaygın hem yüksek bir özelliğe sahiptir

Çocukluğunda Ahmet b. Muhammet er-Râzikâni'den fıkıh dersi aldı. Beş yıl süren Cürcan'daki eğitimini tamamladıktan sonra³²⁶ memleketine dönmüş ve aldığı bütün notları da ezberlemiştir.³²⁷

³²² Taylan, Necip, İslâm Felsefesi, Ensar Yayınları, İstanbul-1985, s.257

³²³ De Boer, İslâm'da Felsefe Tarihi, çev: Yaşar Kutlay, B.Y.T.Y., s.109

³²⁴ Gazali, İhya-i Ulumud'd Din , çev:Ali Arslan, Arslan Yayınları, İstanbul-1993, s.I/9

³²⁵ Çağrıci, Mustafa, İslâm Düşüncesinde Ahlâk, M.Ü.İ.F.V.Y., İstanbul-1989, s.137

³²⁶ Çağrıci, Mustafa, Gazali, D.İ.B.Y. Ankara-2000, 22/490

³²⁷ Gazali, İhya-i Ulumud'd Din, s. I/11

Özellikle bu dönem Gazâli'nin Tus ve Nişabur'un ünlü sufilerinden Ebu Ali Farmedî'den öğrenim görmesi sebebiyle tasavvufi kişiliğinin oluşması açısından da önemli bir dönem kabul edilmiştir.³²⁸

Gazâli, Nişabur'a gitmeden önce geçirdiği en az 12 yıllık öğrenim süresince başta fıkıh olmak üzere hadis, akait, gramer gibi geleneksel bilgi dallarında bir hayli yetişti. Gazâli Abdülmelik el-Cüveyni'den mezhep, hilâfiyat, cedel, usûl-ü fıkıh, usûl-ü hadis, mantık dersleri aldı. Daha sonra bu ilimlerin her bir dalına ait eserler telif edip muarızlarına reddiyeler yazdı.³²⁹ Cüveyni en meşhur Eş'ariyye kelamcılarında biri olduğu için Gazâli'nin de Eş'ari olduğu iddia edilmektedir.³³⁰ Gazâli kısa bir zamanda İmam Hareney'nin meşhur üç talebesinden biri oldu.³³¹

Gazâli'nin tasavvufi kişiliğinin oluşma döneminin başlangıcını tespit bakımından önemli bir nokta da onun Nişabur'daki öğrenimi sırasında, Kuşeyrî'nin öğrencilerinden olup Tus ve Nişabur sūfilerinin meşhurlarından biri haline gelen Ebû Ali el-Farmedî'den öğrenim görmesidir.³³² Gazâli, böylelikle çok tenkit ettiği felsefeden tasavvufa doğru büyük bir adım atmış olur.³³³ Bu arada felsefe ve özellikle Batınilîğe karşı eserler kaleme aldı.³³⁴

Gazâli'nin dört yıl süren Nizâmiye'deki müderrislik dönemi başladı. Bu aynı zamanda onun kitap telifi bakımından en verimli devresi olarak gösterilir.³³⁵

Gazâli bu dönemde bir şüphe krizine tutulmuş ve İnzivaya çekilmeye karar vererek Şam'a giderek iki yıl münzevi bir hayat yaşadı.³³⁶ veya 10 yıl münzevi hayat yaşamıştır.³³⁷

³²⁸ Küçük, Sezai, Klasiklerimiz, Gazali Ve İhya-i Ulumud'd Din, Tasavvuf, Sayı 7, s.307

³²⁹ Gazali a.g.e., I/11

³³⁰ Kılavuz, Saim, Kelam İlmine Giriş, Ensar Yayınları, İstanbul-1984, s.304

³³¹ Heyet, İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul-1993, s.748

³³² Nasr, Seyyid Huseyin, Hakim-i Muannid-i Felsefe, İranname, Washington-1986, s.533

³³³ Gazâli, Tehâfütü'l-Felasife, çev: H. Bekir Karlığa, B.Y.Y.İstanbul 1981 s.14-16)

³³⁴ Çubukçu, İbrahim Agah, Gazâli ve Bâtınlık, Y.Y.Y. Ankara 1964 , s.51

³³⁵ Çağrııcı, Mustafa, a.g.e., 22/491

³³⁶ Taylan, Necip, a.g.e., s.258

Gazâli burada bir yandan 300'e yakın öğrenciye ders veriyor diğer yandan da tasnif faaliyetlerini sürdürüyordu.³³⁸

Gazâli'nin en yüksek ideali Allah bilgisidir. Bunu yolu ise kişinin kendini tanınmasıdır. Bunun için kalp, ruh, nefis, akıl ile alakalı olarak nasrlara dayalı deliller ortaya koyarak felsefenin etkisini kırmış ve tasavvuf geleneğine insanları yönlendirmek istemiştir.³³⁹ Gazâlî; Murakabe, muhasebe ve nefis terbiyesi de tasavvuftaki en önemli unsurlardan sayar.³⁴⁰

1.2. Vefatı Ve Eserleri

Miladi 1105 yılında Fâhrü'l-Mülk'ün tadrise dönmesi konusundaki ısrarı üzerine Nişabur'da Nizamiye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Bir yıl sonra tekrar Tus'da yalnızlığı tercih etti. Evinin yanına bir tekke ve medrese yaptırdı. Vaktini Kur'an okuyarak, kalp ehliyle sohbet ederek ve talebelerine ders vermekle geçiren Gazâli, 14 Cemaziyelahir h.505/m.1111'de vefat etti. Tus'da ünlü şair Firdevsî'nin mezarının yakınına defnedildi.³⁴¹

Günümüzde burada bulunan yapı halk arasında Hârûniyye adıyla anılmakta ve bunun bahçesinde yer alan bir kabir Gazâli'nin mezarı olarak gösterilmektedir

Gazâli, "Delalet'ten Hidayete" adlı eserinde sufilerin yolunun en doğru yol olduğunu, ahlaklarının er güzel ahlak olduğunu yekinen anladığını belirtmektedir.³⁴²

³³⁷ Heyet, İslâm Ansiklopedisi, s.748

³³⁸ Çağrıçı, Mustafa, a.g.e., 22/491

³³⁹ Çağrıçı, Mustafa; İslâm Düşüncesinde Ahlâk, s.139

³⁴⁰ Gazâlî, Kıyamet Ve Ahiret, çev:Hüseyin Hilmi Işık, Işık Yayınları, İstanbul-1979, s.75

³⁴¹ Gazâlî, İhya-i Ulumud'd Din, çev:Ali Arslan, s.I/2

³⁴² Çağrıçı, Mustafa, a.g.e. 22/492

Gazâli hemen hemen her konu ile alakalı olarak eser vermiştir.³⁴³ Başlıca eserleri ise şunlardır:

İhya'ı Ulumu'd-Din (Gazâli'nin en meşhur kitabı ve en büyük eseridir. Daha çok fıkıh, tasavvuf ve ahlak ağırlıklıdır), el-İktisâd fil-i'tikad (itikada dairdir), Tehafüt el-Felasife (Aristo felsefesini tenkid eden felsefeye dair kitaptır), el-Munkiz (Gazâli kendisinin hakikate nasıl ulaştığını anlatır), Mekasid el-Felâsife (felsefeyi tenkid eden bir eserdir), el-Mustasfa (Usûl-i fikha dair olan bu eser, bir mukaddime ile dört fasıldan oluşur), Kimya-yı Saadet (İman, amel ve tasavvuf ağırlıklıdır), el-Kıstas el-Mustakim (Bâtınlere reddiye olarak yazılmıştır), Bidayet el-Hidaye (ahlaka dair ve halka hitap eden bir eserdir). Gazâli'nin bilinen bütün eserlerinin sayısı 75'i bulmaktadır.³⁴⁴

Konumuzla alakalı olduğundan dolayı Mustasfa'yı biraz yakından tanıtmak istiyoruz.

2. MUSTASFA'YA GİRİŞ

Mustasfa Gazâlî'nin fıkıh usûlü ile alakalı bir eseridir. Şafii mezhebinin en önemli usûl eserlerindedir. Bir mukaddime ile dört kuttuptan oluşur.

2.1. Mustasfa'nın Metodolojik Değeri

Fıkıh usûlü yazım metotlarından 'kelamcılar metodu'na göre yazılmış dört temel eser arasında yer alan bu eserin çok önemli bir yeri vardır. Gazâlî bu eserde fıkıh usûlü konularını en ince ayrıntılarına kadar tartışmış, teknik ve teklifleri ortaya koymuştur. Bu yönüyle Mustasfa kendine kadarki anlayışların tartışıldığı ve irdelendiği bir eser hüviyetindedir.

³⁴³ Ülken Hilmi Ziya, İslâm Felsefesi-Kaynakları ve Tesiri, İstanbul, 1967,

³⁴⁴ Gazâlî, Kimyayı Saadet, çev: A.Faruk Meyân, Bedir Yayınevi, İstanbul-1971, I,II/7

Gazâlî'nin bu eserini diğerlerinden farklı kılan önemli özelliklerden birisi de ilk kısımlarda mantık ilminin özetlendiği bir mukaddime ile başlanmış olmasıdır. Gazâlî mantık ilmini bilmeyenin ilmine güvenilmeyeceğinin söyler. Böylece Gazâlî mantığı fıkıh usûlüne ilk katan kişi olmuştur.³⁴⁵

Gazâlî'nin mantığa önem vermesi ve onu uygulamaya koyması istidlâl biçimine getirdiği düzen ve sıralamadan kaynaklanmaktadır.

Delilin çürütülmesi halinde kanıtlayacağı hükmün zarar göreceği ilkesi (in'ikasü'l-edille) üzerine kurulan klasik tavrı reddederek mantık kurallarını kullanmanın bir sakınca teşkil etmediğini ileri süren, mantığı kelâm ilminin bir parçası sayan Gazâlî'nin, aynı zamanda ilk defa felsefinin metodolojiye dayalı kelâm eseri yazan kişi olduğu kaydedilir.³⁴⁶ Gazâlî, kelâmı Mu'tezile ile başlayıp Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, Mâtûrîdî ve Bâkîllânî gibi Ehli sünnet kelâmcıları ile devam eden klasik mütekaddimîn dönemini sona erdirip, felsefe ve mantığa kapı açan müteahhirîn devrinin ilk simasını oluşturmuştur. Buna göre Gazâlî'nin kelâm tarihindeki en önemli özelliği metodolojik yenilik getirmiş olmasıdır.³⁴⁷

Mustasfa'nın konularının işlenişi oldukça sistemattir. Fıkıh usûlü konularını dört eksen (kutup) etrafında toplar; hüküm, hükmün delilleri (kitap, sünnet, icma ve akıl) hüküm çıkarım metodu ve hüküm çıkaran kişi.

Gazâlî bu eseri belli bir mezhebi desteklemek için kaleme almamış, kendi metodolojisi ortaya koymak istemiştir.³⁴⁸

Gazâlî usûl konusunu işlerken hükümler üzerinde durur ve delilleri ortaya koyar. Sahabe sözü, istihsân, ıstıslah ile beraber şer'u men kablena (önceki dinlerin hukuki değeri) bölümünü 'hatime' bölümünde ve mevhum delil olarak ele alır ve inceler. Konuya verdiği

³⁴⁵ Gazali, Mustasfa, Yunus Apaydın'ın mukaddimesi, s.I/XI

³⁴⁶ İbn Haldun, III, 1047-1048

³⁴⁷ Topaloğlu Bekir, Kelam İlmine Giriş, İstanbul-1991 s.28-29

³⁴⁸ Gazali, Mustasfa, Yunus Apaydın'ın mukaddimesi, s.I/XI,

isimden de anlaşılacağı gibi Gazâlî şer' u men kablenaya mevhum delil nazarıyla bakar ve itibar etmez.

Gazâlî birinci kupta hükmün üzerinde uzun uzun durur. İkinci kutup olarak hükmün delillerini ele alır. Burada; kitap, önceki dinlerin hükümlerinin kaldırılması, sünnet, icma, icmanın hükmü ve rükünleri konularını işler. Mevhum deliller olarak da sahabe sözü, ıstıslah, istihsân ve önceki dinlerin hukukunu zikreder. Üçüncü kutup olarak; hüküm çıkarmayı anlatır. Delillerin kaynağı, hüküm çıkarma, açık ve kapalı lafızlar, emir ve yasak ifade eden lafızlar ve delaleti, hüküm çıkarma, ve kıyas üçüncü kutupda işlediği konulardır. Dördüncü kutup olarak müçtehidî ele alır. İçtihadın rükünleri ve hükümleri ve taklit mevzularını işler.

2.2. Gazâlî'ye Göre Önceki Dinlerin Hukuk Değeri

Gazâlî, “şer' u men kablenâyı” “bizden önceki peygamberlere gönderilen, dinimizin hükmünün kaldırıldığı açıkça bildirilmediği hükümler şeklinde tanımlar.³⁴⁹ Hükmü yürürlükten kaldırılan önceki dinlerin hükümlerini kaynak olarak kabul etmez. Gazâlî, dinimizin önceki dinlerin hükümlerinin kaldırılıp kaldırılmadığına değinmeksizin konuyu sadece ihtilâflı olan yönüyle inceler ve bu tür hükümlerin İslâm ümmeti için de geçerliliğini savunanların delillerini çürütmeye çalışır.

Gazâlî burada öncekilerin şeriatını ‘mevhum delil’ler bahsine almakla bir kere delilin çok ehemmiyetli olmadığı mesajını bize vermek istiyor gibidir.

Gazâlî bu delile çok da itibar etmemektedir. Meseleleri önce mantiki bir istidlal ile bizlere sunmakta. Delillerden daha fazla mantiki izahlarla bizleri ikna etme çabasıdır.

---

³⁴⁹ Gazâlî, , a.g.e., s.I/313

[Önceki dinlerin hükümleri; daha önceki peygamberlerin, bizim dinimiz tarafından hükmünün kaldırıldığı dini hükümlerdir.]

Her şeyden önce Gazâli önceki dinlerin hükümlerini ‘daha önceki peygamberlerin, bizim dinimiz tarafından hükmünün kaldırıldığı açıklanmayan dini hükümlerdir’ diye tanımlıyor. Yürürlükten hükmü kaldırılanları bu cümleden saymamaktadır. Önceki dinlerin hükümlerin hükümleri kaldırılmadığı müddetçe bizim de dini hükümlerimizdir. Fakat bunun aksine bir delil bulunduğu anda bununla amel edilmez.³⁵⁰

Şu halde Gazâli’ye göre önceki dinlerin hükümleri dendiğinde akla gelen şey; “Hükümleri Kur’an veya Sünnet ile kaldırılmamış önceki dinlerin hükümleridir”.

Eğer daha önceki dinlerde var olan hükümleri Allah bize de emretmişse veya bize de yasaklamışsa buna iman ve itaat etmek dinimizin bir vecibesi olur ve bunda kuşku yoktur. ‘Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi, oruç size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz’³⁵¹ ayetinde olduğu gibi. Burada bizden önceki dinlere bir emrin olduğu açıklanırken aynı emre muhatap olduğumuz zikrediliyor. Ve keza “(Allah) Nuh’a buyurduğu şeyleri size de din olarak buyurmuştur.”³⁵² ayeti buna diğer bir örnektir.

2.3. Hz. Muhammed (as)’ın Peygamber Oluncaya Kadar Önceki Dinlerle Amel Edip Etmediği Tartışması

Gazâli burada bir soru sorarak başlıyor. Peygamberlik öncesi Peygamberimiz herhangi bir peygamberin şeriatı ile amel eder miydi?

İster amel etsin ister amel etmesin, bu amel etmesi veya etmemesi peygamberlik öncesi döneme ait olduğu için bizleri her halükârda yükümlü tutmaz kanaatindeyiz.

³⁵⁰ Sâyiş, Muhammet Ali, a.g.e., s.430

³⁵¹ Bakara 183

³⁵² Şura 13

[Kimi alimler Hz. Peygamberin kendisine peygamberlik gelinceye kadar daha önceki Peygamberlerden birinin dini hükümleri ile mükellef olmadığını (ibadet etmediğini) , kimileri de mükellef olduğunu söylemişlerdir. Bu ikinci görüşte olanlar Hz Muhammed (sav) mükellef tutulduğu dini hükümlerin hangi peygamberin dini hükümleri olduğunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısmı Hz. Nuh (a.s.)'a, bir kısmı Hz. İbrahim (a.s.)'a, bir kısmı Hz Musa (a.s.)'a, diğer bir kısmı da Hz. İsa (a.s.)'a nispet etmişlerdir. Bizce bu görüşlerin hepsi de aklen mümkündür. Fakat fiilen vuku bulduğu kesin bir yolla bilinmemektedir. Şu halde, pratik bir sonucu olmayan bu gibi hususlarda karanlığa taş atmanın anlamı yoktur.]

Hz. Muhammed (sav) daha önceki peygamberin şeriatıyla amel etmiş bile olsa bunun kesin olmadığını, kesin bir şekilde bilinmeyeceğini ilk olarak vurguluyor. Biz Kur'an'dan ve sünnetten aldığımız ölçüler çerçevesinde biliyoruz ki ibadetle alakalı meseleler, kesin bilgiye dayanmalıdır. Bir taabbudi mesele nasıl yapılır? şartları ne olmalı? vs. Bunlar kesin bir şekilde bilinmeden amel edilemez. Yani dalaleti ve sübütü kati olmalı. Şu halde Efendimiz daha önceki bir dine inanıyor dahi olsa nasıl amel edecek? Ama amel değil de inanç üzerinde durulursa o başka. Bilinmeyen şey ise; ne üzerine amel ettikleridir. O dinlerin fihhi esasları nelerdir? Bir suç işlendiğinde cezası ne olmalı? Hatta hangi filler suç hangileri değil? Bunların hiçbiri kesin bir bilgi ile bilinmiyordu. Bilinse bile şüphe ve tereddütten azade değildi. Dolayısıyla önceki şeriatla amel etme zorunluluğu da Hz. Muhammed (sav)e zaruri değildi. Ve Gazâli de bunu bize vurgulamak ister.

2.3.1. Amel Ettiğini İddia Edenlerin Delilleri

[Denirse ki; şayet Hz. Peygamber, önceki dinlerden birisi ile mükellef tutulup o dine göre davranmış olsaydı, o dinin mensupları bunu kendilerine nispet ederek

bununla övünürlerdi ve Hz Peygamber'in onların dini hükümleri ile amel ettiklerini yaygın bir şekilde naklederlerdi. Böyle bir şeyin olmaması, Hz. Peygamberin herhangi bir dine göre davranmadığının kesin bir delilidir.]

Peygamberi önceki bir dinin takipçisi olarak görmek kesinlikle yanlış ve tutarsız bir mesnettir. Dini emir ve yasakların pek çoğu (özellikle nasıl yapıldığı namaz, oruç ve zekatın miktarı gibi) tamamen örneksizdir. Her ne kadar orucun bizden önceki milletlere de farz kılındığı Kur'an söylüyorsa da³⁵³ her namaz vaktinin ne zamanın başlayıp bittiğini, orucun iftar ve imsak zamanını o dönemde bilmemiz ancak Hz. Peygamber ile mümkün olabilmektedir. Bu da göstermektedir ki, Hz Peygamber yeni bir şeriatla gelmiş ve önceki şeriatları taklit etmemiştir.

[Deriz ki; şayet Hz Peygamber mükellefiyetten ve önceki dinlere göre davranmaktan sıyrılmış olsaydı, bu defa da halk kesimlerine muhalefet etmesi ve bunun yaygın olarak nakletmesi gerekirdi. Hz Peygamberin peygamber olmadan önceki durumunun gizli kalması olağanüstü bir mucize sayılabilir ki, bu Hz. Peygamberin hayret verici işlerinden biridir].

Evvela Hz. Peygamber (sav) önceki geçmiş dinlere muhalefet etmemiştir. Sadece İslâm hukukuna ters olanlara karşı çıkmıştır.³⁵⁴ Önceki dinlerle amel etmemek başka muhalefet etmek çok başkadır. Ganimet önceki dinlerde helal olmamasına rağmen dinimizde helal kılınmıştır.³⁵⁵ “Biliniz ki, bizden önce hiçbir ümmete ganimet helal kılınmamıştır. Ganimetleri Allah sadece bize helâl kıldı. Bu da, bizde gördüğü acimiz ve zaafımız sebebiyledir.”³⁵⁶ Diğer bir misal de ‘Yahudilere Sığır ve koyunun iç yağlarını onlara haram kıldık’³⁵⁷ ayetidir. Oysa biz Müslümanlara sığır ve koyunun iç yağları helal kılınmıştır. Bu muhalefet değil yeni bir şeriatın gereğidir.

³⁵³ Bakara, 2/183

³⁵⁴ Karaman, Hayrettin, İslâm Hukuku, s.131

³⁵⁵ Enfal, 8/69

³⁵⁶ Canan, İbrahim, a.g.e., 12/195

³⁵⁷ En'am 146

Hz Peygamberin geçmiş dini hükümleri getiren peygamberleri öven pek çok sözünün olması da bu iddiamızı güçlendirmektedir

[Hz. Peygamber Önceki Dinlerin Genel Kapsamına Dahil midir? Hz. Musa (a.s.) ve Hz. İsa (a.s.) Allah'ın mükellef olan tüm kullarını kendi dinlerine çağırılmışlardır. Buna göre Hz. Peygamber de bu genel çağrının kapısına dahildir].

Bu genel çağrıya uymak yeni bir din getirmeğe mani değildir. Genel çağrıya uymak demek Allah'a ait kulluğu yerine getirmek demektir. Umumi bir çağrı kendi devri ile alakalı olur. Eğer Hz: Musa'nın (a.s.) dini hükümleri belli ölçüde tahrif edilmemiş olsaydı, neden Allah yeni bir din getirsin. O dinin tahrif olduğunda şüphe yoktur. Kaldı ki Hıristiyanlık da Musevilikten başka hükümler de içermektedir. Hıristiyanlık tamamen Yahudiliğin devamı olmadığı gibi Müslümanlık da önceki dinlerin devamı değildir. Mademki İslâmiyet son din bunda şüphe yok ve Allah'ın (cc) dini hükümleri kaldırma gibi bir sünneti var, bunu neden en son ve en büyük din olan İslâm Dini ile yapmasın ve Peygamberlerin en sonuncusu ve en büyüğü olan Hz Muhammed –sallallahu aleyhi ve selem- ile o hükümleri kaldırmassın. Önceki dinlere ameli yönden uymak ise tamamen batıldır. Bu yüzden rahatlıkla diyebiliriz ki Peygamberimiz; Hz. Musa (a.s.) ve Hz. İsa (a.s.)'ın getirdiği din kapsamında değil tamamen yeni bir dinin yegane sahibidir. Geçmiş ümmetlerde var olup da tatbik ettiği birkaç amel bu görüşümüzü nakzetmediği bedihidir.

Delil olarak kullanılan ve önceki dinlere ait olan ödüllü sözleşme, kira sözleşmesi gibi hükümlere dayanarak Peygamberimizi önceki dinlerin takipçisi gibi görmek tutarsız olur. Sadece bu gibi hukuki esaslarla amel etmek, İslâm hukukunun önceki dinlerin hukukunu tamamen kaldırmadığının, önceki dinlere ait ahkamdan istifade edildiğinin delilidir.

[Evvela Hz. Musa (a.s.) ve Hz. İsa (a.s.) dan, kendi çağrılarının genel oluşuna dair bir ifade sahih bir biçimde bize nakledilmemiştir ki biz bu ifadenin genel muhtevasına bakalım. Bu bakımdan bu iddianın bizim peygamberimizin dinine

mukayeseden başka hiçbir dayanağı yoktur.]

Hz. Musa (a.s.) ve Hz. İsa (a.s.) dan, kendi çağrılarının genel oluşuna dair bir ifade sahih bir biçimde bize nakledilmemiştir. Zaten İncil ve Tevrat'ta böyle bir ifade olsa; bu bizi bağlamaz. Bizim için bir hüccet olamaz. Böyle bir ifade bağlayıcı olarak Kur'an'da ve de Sünnet'te geçmemektedir. Peygamberimizin bütün bir aleme peygamber olarak geldiğini biliyoruz. Ayrıca O (sav) sekaleyn (bütün insanların ve cinlerin) peygamberidir.

Gazâli yine nakilden daha ziyade akli delilleri kullanarak kişileri ilzam ve ikna etmeye çalışmaktadır.

Önceki dinlerle alakalı malumat son derece az. Hele hele doğru ve şüphe götürmeyecek bir bilgi bulmak imkansızdı. Eldeki malumat sadece lafızlarda dolayan birkaç sözden ibaretti.

Tarihin hiçbir döneminde görülmeyen ve tamamen altüst olan bu değerleri yeniden inşa etmek için Allah'ın yeni bir din göndermesi hikmetinin gereğidir. Fakat akılları ilzam edecek bir hakikat şudur ki; peygamberimize peygamberlik gelmeden önce ve geldikten sonra da Efendimiz okuma yazma bilmiyordu ki geçmiş dinlerle alakalı bir belgeyi okuyup öğrensin ve ondan etkilensin. Önceki dinlerle alakalı genel malumat çok yoktu ki tafsilatını Peygamberimiz bilsin ve onunla amel etsin. Bunu dava etmek muhaldir. Bunu ileri sürmek Hıristiyanlığın ve Yahudiliğin İslâm ile mukayesesini yapmayı akla getirir. Bu da tamamen hak ve hakikatin araştırılma gayreti değil, kendi dinini üstün tutma gayretidir.

[Hz. Peygamber namaz kılıyor, hac ve umre yapıyor, sadaka veriyor, hayvan boğazlıyor ve ölmüş hayvan etini yemiyordu. Bu fiiller aklın yönlendirmesi ile bilinmez..Dolayısıyla bir dinden etkilenerék böyle yapmıştır]

Bu sayılan iddiaların hiçbiri, kesin bir nakille sahih olarak nakledilmiş olmadığından bunların tahmin yoluyla var olduğunun kabul etmek mümkün değildir.

Hz. Peygamber, belki de haram kılınmanın ancak iştirme yoluyla olacağına ve şerrin vurudundan önce hükmün bulunmayacağına dayanarak hayvan boğazlamıştır. Ölü hayvan etinden kaçması ise tabiatından gelen bir tiksinti sebebiyle olabilir. Nitekim Hz. Peygamber tiksindiği için keler etini yememiştir. Namaz ve hacca gelince; eğer Hz. Peygamberin bunları yaptığı sahîh ise, Hz. Peygamber bunları her ne kadar ayrıntıları silinip gitmişse de genel biçimleri hakkında önceki peygamberlerden nakledilen bilgiye göre teberruken yapmış olabilir.]

Peygamberimizin namaz kıldığı, hac ibadetini yerine getirdiği, oruç tuttuğu ile alakalı bilgiler bulmak mümkündür. Ancak ubudiyet delaleti ve sübutu kati olan naslara göre olur. Zaten peygamberimiz peygamberliğinden önce bunları yapıyor dahi olsa bu amellerin Peygamberimizin önceki yapış şekliyle bizim de mükellef olduğumuz anlamına gelmez. Fakat namazla, oruçla ilgili naslar geldikten sonra Peygamberimizin önceki dinler ile amel ettiğini söylemek batıldır.

Kur'an Duha Suresi'nde şöyle buyuruyor; 'biz seni dalalette bulup hidayete, erdirmedik mi?'³⁵⁸ Bu ayetten de apaçık bir şekilde anlaşılacağı üzere Efendimizin peygamberlik öncesi durumunu Kur'an dalalet olarak zikrediyor ki bu da önceki dinlerin o zamanki şartlar çerçevesinde tahrif olduğunun apaçık bir delilidir. (Burada peygamberimize dalalettedin derken küfürdeydi demek istenmiyor. Sadece Kur'an'da dosdoğru olan yol olarak anlatılan hak ve hakikatleri tam olarak bilmiyordu denilebilir yoksa küfürdeydi, şirkteydi gibi bir ifade anlaşılmalıdır).

Ve yine Peygamberimiz 'ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öylece kılın' buyurduktan sonra kendisinin de namazı nasıl kılınacağını Cibril'den öğrendiğini zikretmektedir.³⁵⁹ Dolayısıyla Peygamberimiz namazı Cibril vasıtasıyla Allah'tan öğrenmiştir, önceki dini hükümlerden değil.

Ölü etinden uzak durma meselesine gelince, bu da nezih ruhların bir tutumudur. Zira Hz. Ebu Bekir (ra)'da İslâm'dan önce ölü hayvan eti yememiş, içki içmemiş, zina

³⁵⁸ Duha, 93/7

³⁵⁹ Canan, İbrahim, a.g.e., s.7/387

yapmamıştır. Peygamberimizin en nezih ruh olduğuna inanan bizler ölü eti yememe gibi kerih bir fiili önceki dini hükümlere tabi olma değil de bunu Peygamberimizin karakter ulviyeti, ruh yüceliği olarak değerlendiririz.

[Şimdi asıl konumuza dönelim ve Hz. Peygamberin bi'setten sonra daha önceki peygamberlerden birinin dinine göre amelde bulunup bulunmadığına bakalım.]

2.3.2. Akli İmkan:

[Hz.Peygamberin geçmiş kavimlerin dini hükümlerinden biriyle mükellef tutulması aklen mümkündür. Zira Allah Taala kullarını, gerek öncekilerin dini hükümlerle, gerek yeni bir hükümlerle, gerekse bir kısmı önceki dinlere ait, bir kısmı yeni bir dini hükümlerle istediği gibi mükellef tutabilir. Bunların hiçbirisi bizzat aklen imkansız değildir. Bir kısım kaderiler, her peygamberin mutlaka yeni bir dini hüküm ile gönderilmesi gerektiğini söylemişler, bunu da şöyle gerçekleştirmişlerdir: Peygamber eğer bir yenileme getiremeyecekse, gönderilmesinde hiçbir yarar bulunmayacaktır. Allah Taala ise, bir fayda olmaksızın elçi göndermez.

Biz, diyoruz ki; iki delilin birlikte dikilmesi ve iki resulün aynı anda gönderilmesinin mümkün oluşuna delalet eden şey, bunun da mümkün oluşuna delalet eder. Nitekim Allah Taala , “Biz onlara iki elçi gönderdik. Onlar bu ikisinin yalanladılar ve biz de bu ikisini destekleyici olarak bir üçüncüsünü gönderdik”³⁶⁰ demektedir. Aynı şekilde Allah, Musa ile Harun'u,³⁶¹ Davut ile Süleyman'ı göndermiştir³⁶². Hatta, bir peygamberin daha önceki bir peygamberin dini hükümleri ile gönderilmesi, tıpkı, görme hususunda birisiyle yetinilebildiği halde, iki gözün yaratılması gibidir.]

Allah Taala isterse önceki bir dini hükümle de Peygamberimizi mesul tutabilirdi. Bu aklen mümkündür. Bu noktada zaten Allah'ın icraatını bağlayacak hiçbir kudret

---

³⁶⁰ Yasin, 36/14

³⁶¹ Taha, 20/90

³⁶² Embiya, 21/78

mevcut değildir. Bunun aklen ve Allah'ın dilemesi itibariyle mümkün oluşu başka şey, önceki dini hükümlerle Peygamberimizi yükümlü tuttuğunu iddia etmek başka bir şeydir. Allah kudreti gereği böyle bir şeyi dileyebilir ve emredebilir. Böyle bir durumda bizde mesul olurduk. Ancak Allah (cc) hikmeti gereği böyle bir şey yapmamıştır ve hikmeti gereği yapmaz da. Daha sonra ebedi olarak kalacak Kur'an-ı Kerim'i göndermesi de buna delildir.

Kaldı ki eğer Allah Taala Hz.Musa (a.s.) ile Hz. Harun (a.s.)'ı veya Hz. Davud (a.s.) ile Hz. Süleyman (a.s.)'ı beraber gönderdiği gibi Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi vesellem) ile Hz. İsa (a.s.)'ı ve Hz. Musa (a.s.)'ı beraber gönderseydi; bunu aklen ve hikmetinin gereği olarak zikretmesi gerekirdi.

Ayrıca Kur'an; 'bugün dininizi tamamladım' ayetiyle de dinin tamam olduğunu, Kur'an'da eksik bir şey bırakmadığını zikrediyor. Şu halde Peygamberimizin önceki dinlerin hükümleriyle amel ettiğini söyleyemeyiz. Birkaç istisna olarak uygulanan hükümler genel hüküm mesabesinde değerlendirilemez ve bu görüşü nakzedemez.

2.3.3. Sem'i / Nakli İmkan

[Bizim dinimizin hükümleri, geçmiş dinlerin hükümlerinin hukukunu yürürlükten bütünüyle kaldırmadığı tartışmasız kabul edilen bir husustur. Mesela dinimiz, iman etmenin gerekliliğini, zina, hırsızlık, adam öldürme ve küfrün haram oluşu hükmünü kaldırmamıştır. Fakat Allah, bu haramları yeni bir hitap ile yada başka peygamberlere inen hitap ile haram kılmış, bunları devam ettirmekle mükellef tutmuş ve O'na, sadece öncekilerin dini hükümlerine aykırı olan hususlarda hitap indirmiştir. Bir olay meydana geldiğinde, kendisine öncekilere aykırı bir vahiy inmediği sürece, Hazreti Peygamber'in onların dinine tabi olması gerekir. Tartışmanın özü bu noktadır.]

[Tercihe şayan olan görüş, Hz Peygamberin, kendisinden önceki hiçbir dini hükümle mükellef tutulmadığıdır. Şu dört yaklaşım buna delalet etmektedir:]

Hz. Peygambere önceki hiçbir dini hükümle amel etme mecburiyeti yoktur. Fakat daha önceden de ifade edildiği gibi; ‘Ey insanlar sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de oruç tutmak farz kılınmıştır’³⁶³ ayetinde olduğu gibi, bu ayetin hükmü kalkmamıştır. Fakat bizim oruç tutmamız önceki dinlere tabi olma değil, orucun bize bir emir olması ve Hz. Peygamberin de bununla amel etmiş olmasıdır.

2.4. Hz. Muhammed (as)’in Bisetinden Sonra, Önceki Dinlerle Amel Edip Etmediği Tartışması

Peygamberimizin bisetinden sonra, kendinden önceki herhangi bir din ile amel edip etmediğiyle alakalı olarak pek çok tartışma yapılmıştır. Bunlar kısaca şöyledir:

2.4.1. Amel Etmediğini İddia Edenlerin Delilleri

[Hz. Peygamber (sav), Hz. Muaz (ra)’ı Yemen’e gönderirken ona “Ne ile hüküm vereceksin?” diye sormuş, Muaz, “Kitap, Sünnet ve içtihat ile hüküm vereceğim” cevabını vermiştir. Muaz Tevrat’ı, İncil’i ve öncekilerin dini hükümlerini zikretmediği halde, Hz. Peygamber Muaz’ı tasvip etmiştir. Şayet bunlar, hükmün kaynaklarından olsaydı, ancak bunlarda da bulunamaması durumunda içtihada gidilebilirdi. Burada, Muaz’ın Tevrat ve İncili zikretmeyişine gerekçe olarak, Kitap’ta bunlara başvurmayla delalet eden ayetlerin varolması gösterilebilir ki, biz bu ayetlere tutunulamayacağını açıklayacağız. Tam tersine Kitap’ta, “Her biri için bir yol ve yöntem oluşturduk”³⁶⁴ denilmektedir. Yine Hz. Peygamber, “Şayet, Musa hayatta olsaydı, bana tabi olmaktan başka bir şey yapmazdı” buyurmuştur. Öte yandan, Kitap’ta, sünnete uymaya ve kıyasa delalet eden ayetler de vardır. Muaz’ın

³⁶³ Bakara 183

³⁶⁴ Maide, 5/48

Sünnet ve kıyası zikretmeksizin sadece Kitap'ı zikretmesi gerekmez miydi? Yok eğer neye göre hüküm vereceğini ayrıntılı olarak söylüyorsa, önceki dinler, zikredilmesi gereken önemli bir şey değil midir?

Buna karşılık olarak “Tevrat ve İncil, Kitap ismi altında mündemiçtir. Çünkü Kitap, her kitabı içine alan bir isimdir” denilecek olursa deriz ki; Kitap ve Sünnet birlikte zikredildiğinde Müslümanların aklına Kur'an'dan başka bir şey gelmez. Muaz'ın Kur'an öğrendiğinin bilindiği gibi, Tevrat ve İncili öğrendiği, bunların tahrif edilmiş kısımlarını tahrif edilmemiş kısımlarından ayırmaya özen gösterdiği görülmemiş iken, Muaz'ın “Kitab” sözünden Kur'an'dan başka bir şey nasıl anlaşılabilir! Şayet, Tevrat ve İncili öğrenmek gerekli olsaydı, bu durumda bunlar sadece bazı kısımlarının hükmü kaldırılmış birer kitap olacağından ve bazı hükümlere kaynaklık edeceğinden dolayı, bütün sahabe bunu öğrenirdi. Zaten Kur'an da sadece bu gerekçeyle ezberlenmiştir. Hatta, Hz. Ömer'i Tevrat'ın bir yaprağını incelerken gören Hz. Peygamber gözleri kızaracak derecede buna sinirlenmiş ve “Şayet Musa hayatta olsaydı, bana tabi olmaktan başka bir şey yapmazdı” demiştir.]

Buradan da anlaşılmaktadır ki Hz Peygamber (sav) Muaz'a (a.s.) ne ile amel edeceğini sorduğunda önceki dinlerin kanunlarından bahsetmemiş ve Hz. Peygamber de bunu tasdik etmiştir. Hatta kitapta ve sünnette eğer hükmü bulamasam kıyas ederim dediğinde yine onu tasdik etmiştir. Peygamberimiz burada hiçbir şekilde önceki dinlerle amel etmesi gerektiğini söylememiştir. Ve bunu da Hz. Muaz' a (a.s.) emretmemiştir. Bu da göstermektedir ki Hz. Peygamber (sav) ve bizler geçmiş kavimlerin hükümleri ile amel etmek zorunda değiliz.

[Hz. Peygamber, şayet önceki dinlerle ibadet etmekle emrolunmuş olmasıydı, zihar, muhsan, recim ve miras konularında kararsız kalmaz; vahiy beklemeksizin, o önceki dinlerin hükümlerine başvurması gerekirdi ve ilk önce, özellikle her toplum için zaruri olan hükümler konusunda önceki dini hükümlere başvururdu. Zira bu hükümler Tevrat'ta bulunmaktadır. Hz. Peygamber, silinip gitmiş olması ve tahrife maruz kalması sebebiyle bunlara başvurmadı ise, bu durum ibadet etmeye engel teşkil eder. Eğer bu mümkün olsaydı, araştırma ve öğrenmeyi gerekli kılardı. Bu

konuda bilinen tek şey, Hz. Peygamberin, recmin kendi dinlerine aykırı olmadığını göstermek amacıyla, Yahudilerin recmi hususunda Tevrat'a başvurmuş olduğudur.]

[Tevrat, şayet hükmün kaynağı olsaydı, tıpkı Kur'an ve sünnet gibi bunun da öğrenilmesi, nakledilmesi ve korunması farzı kifaye olurdu ve sahabenin hükümleri öğrenmek hususunda tıpkı sünnetin nakledilmesinde arayış içinde olmaları kendilerine vacip olduğu gibi, buna başvurmaları da vacip olurdu. Yine, aralarında tartışma konusu olan, “avl”, “dedenin miras payı”, “mufavvıda”, “ümmü veledin satılması”, “şarap içme cezası”, “mut'a nikahı”, “ceninin diyeti”, “henüz taksitlerinden bir kısmını ödeyememiş mükatebin hükmü”, “cariyenin zifaktan sonra ayıp sebebiyle iadesi” ve “iltikau'l-hitaneyn” gibi kendilerine zor gelen ve hemen her dinde ve her kitapta bulunacak olan problemlerin çözümü için ona başvururlardı. Onca uzun yaşamalarına, pek çok olayla karşılaşmalarına ve bir çok konuda tartışmalarına rağmen ve üstelik Abdullah B. Selam, Ka'bu'l-Ahbâr ve Vehb gibi, Tevrat hususunda sözlerine itimat edilecek pek çok kişi Müslüman olduğu halde, hiçbir sahabenin Tevrat'a başvurduğu nakledilmemiştir. Kıyas, ancak hükmün Kitap'ta bulunmasından ümit kesilmesinden sonra caiz olabilmektedir. Kitap'ta olanı bilmeden önce kıyas nasıl yapılabilir!]

[Ümmet, hepsi birden, İslâm Dini'nin önceki dinlerin hükümlerini kaldırdığını ve onları artık bizim Peygamberimizin dini hükümleri haline geldiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Şayet Hz. Peygamber, başka bir din ile amelde bulunmuş olsaydı, dini hükümlerin, nakledicisi olurdu.]

2.4.2. Amel Ettiğini İddia Edenlerin Delilleri

Karşı görüş sahiplerinin, tutunabilecekleri beş ayet ve üç hadis bulunmaktadır.

[“Allah Taala Peygamberleri zikrettikten sonra “İşte bunlar, Allah'ın hidayet verdiği kişilerdir; Sen bunların yol göstericiliğine (hüdâ) tabi ol”³⁶⁵ demiştir.

Buradaki hüdâ'dan maksadın, tevhit ve Allah'ın birliğine delalet eden aklî delillerdir. Allah, “Onlara tabi ol” dememiş, “onların hüdâsına tabi ol” demiştir. Yine onların dini hükümleri pek çok iken Hz. Peygamber bunları ne zaman araştırabilecektir! Öyle ise Allah, “Onların hidayetine uy” sözüyle, tüm Peygamberler arasında ortak olan şeyi yani tevhidi kastetmiştir.

“Sonra sana hafif bir hanif olarak İbrahim'in Milletine (dinine) tabi ol diye vahyettik”³⁶⁶ Bu ayete Hz. Peygamberin Hz. İbrahim'in (as) dinine göre ibadet ettiğini ileri sürenler tutunmuşlardır ki, ilk zikrettiğimiz ayet bununla çatışmaktadır. Diğer taraftan bu ayette delil de yoktur. Çünkü, Allah “sana vahyettik” demektedir ki, tabi olmanın gerekliliği, başkasına gelen vahiyle değil, doğrudan Hz. Peygambere gelen vahiylerdir. Ayette geçen “tabi ol” sözü, “onun yaptığı gibi yap” demektir. Yoksa ki “ona tabi ol ve onun ümmetinden biri ol” anlamında değildir. Millet sözcüğünün, tüm dinlerin müttefik bulunduğu din, tevhit ve takdis anlamında olduğu düşünülürse, ikinci anlamın kastedilmediği anlaşılır. Bunun içindir ki Allah Taala, “İbrahim'in milletinden sadece nefsinde sefihlik bulunan yüz çevirir”³⁶⁷ demiştir ki, İbrahim'e muhalif olan peygamberlerin sefihlikle itham edilmeleri caiz değildir.

“Nuh'a din olarak tavsiye ettiği şeyi sizin için de meşru kılmıştır.”³⁶⁸

Bu ayete, Hz. Peygamberin Nuh'un dini hükümlerine göre amel ettiğini ileri sürenler tutunmuşlardır ki, bu tutarsız bir yaklaşımdır. Zira yukarıda zikredilen ilk iki ayet buna zıttır. Diğer yandan din, tevhitten ibarettir. Ayette Nuh'un özellikle zikredilmesi ise, teşrif ve tahsis içindir. Hz. Nuh (as) ilk peygamberlerden iken ve onun dini hükümleri, arkasında iz bırakmadan silinip giden kanunların başında

³⁶⁵ Enam, 6/90

³⁶⁶ Nahl, 16/123

³⁶⁷ Bakara, 2/130

³⁶⁸ Şura, 42/13

gelirken bu başvurma nasıl mümkün olabilecektir? Allah, “Nuh'a din olarak tavsiye ettiği şeyi sizin için meşru kılmıştır” demektedir ki bu da tevhitir.

“Biz Tevrat'ı indirdik; onda peygamberlerin, kendisine göre hüküm verecekleri nur ve Hudâ vardır.”³⁶⁹ Hz. Peygamber de bu peygamberlerden biri olduğuna göre, O da Tevrat ile hüküm versin denilebilir. Bu ayete, Hz. Peygamberi Musa'ya nispet edenler tutunmuşlardır ki, her şeyden önce ilk üç ayet buna zıttır. İkincisi; ayette geçen “nur” ve “hudâ”, tevhidin aslı ve peygamberlerin müşterek buldukları diğer hususlardır. Üçüncüsü; Allah, sadece o dönemdeki peygamberleri kastetmiş olabilir. Dördüncüsü; ayet, emir kalıbıyla değil, haber kalıbıyla gelmiştir, dolayısıyla bunda hüccet yoktur. Son olarak, ayette kastedilen husus, peygamberlerin, Hz. Musa (as)'a gelen vahiy ile değil de doğrudan kendilerine vahiy ile hükmetmeleridir.

“Allah Tevrat'tan ve ondaki hükümlerden bahsettikten sonra “Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, onlar kafirlerin ta kendisidir”³⁷⁰ buyurmuştur.

Bu ayetle kastedilen anlam şunlardan biri olmalıdır: “Kim, yalanlayarak ve inkar ederek Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse” şeklindedir. Yoksa ki, “Kim Allah'ın Musa'ya indirdiği ile hüküm vermezse” şeklinde değildir.

Ayette, Musa'nın ümmetinden olup, Allah'ın indirdiği ile hüküm vermesi kendine vacip olduğu halde, onunla hükmetmeyenler ve her bir peygamberin ümmetinin, kendi peygamberlerine indirilene aykırı davranışları kastedilmiş olabilir.

Karşıt görüşte olanların tutundukları hadisleri ise şöyle sıralayabiliriz.

Bir kişi kırılan bir diş hususunda kisas yapması istemiyle Peygambere gelindiğinde Hz. Peygamber, “Allah'ın kitabı kısasa hükmediyor. Ne var ki, dişin kisasıyla ilgili

---

³⁶⁹ Maide, 5/44

³⁷⁰ Maide, 5/44

olarak Kur'an'da, Tevrat'ta bulunduğu anlatılan “dişe diş”³⁷¹ sözünden başka bir şey yoktur” demiştir. Buna deriz ki: Kur'an'da “Size karşı bir saldırıda bulunan kişiye, siz de aynı oranda saldırıda bulunun”³⁷² hükmü vardır. Dolayısıyla, diş meselesi de bu ayetin umumu altına dahildir.

“Kim uyuyakalarak veya unutarak bir namazı kaçırırsa, o namazı hatırladığında kılsın” demiş ve “Beni anmak için namazı ikame et”³⁷³ ayetini okumuştur. Halbuki bu hitap Musa'yadır.

Hz. Peygamber bunu, vacip kılmayı ta'lil amacıyla zikretmemiş, fakat, kendine vahyedilen ile vacip kılmış ve Hz. Musa gibi kendilerinin de bununla emrolunduğuna dikkat çekmiştir. Ayetteki “li zikri” sözü, “namazı vacip kıldığımı hatırlamak için” anlamındadır. Şayet bu haber olmasaydı, akla gelen ilk şey, “Allah'ı kalp ile zikir” veya “namazın vaciplerini hatırlama” olurdu.

Yine “Hz. Peygamberin, zina eden iki Yahudi'yi recm etme hususunda Tevrat'a başvurmuştur”. Bu başvuru, amel etmek için değil, belki de onlar kendi dinlerinin hükmüyle cezalandırılmak istemiş olabilirler. Zira ikisi de Yahudi idi.

Her dinin kendi emirlerine uyanları Allah (cc) övmekte ve belki de asıl önemli olan kişinin kendi dinini iyi bir şekilde yaşaması olsa gerek. “Şüphesiz iman edenler; yani Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiilerden Allah'a ve ahiret gününe hakkıyla inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur. Onlar üzüntü çekmeyeceklerdir”³⁷⁴

---

³⁷¹ Maide, 5/44

³⁷² Bakara, 2/194

³⁷³ Taha, 20/14

³⁷⁴ Âli İmran, 3/62

2.4.3. Görüşlerin değerlendirilmesi

Bu iki görüşü yani Hz. Peygamber Efendimizin (sav), önceki dinlerle amel edip etmediği meselesi tartışma konusudur. Fakat tartışma konusunun özünde var olan görüş; eğer bir meseleyle alakalı olarak Kur'an'da bir hüküm yoksa ve peygamberimizin önceki dini hükümlerde var olan hükümler Kur'an'ın ve İslâm'ın ruhuna ters gelmeyecekse bunlarla amel etmekte bir beis olmadığı kanaatidir. Önceki dinlerle alakalı olarak amel edildiğine örnekler yukarıda zikredilmiştir.

Önceki dinlerle amel etmek Kur'an ve İslâm'ın ruhuna uygun olduğu müddetçe amel edilebilir. Eğer geçmiş ümmetlerin dini hükümleri ile Kur'an ve Sünnet çelişmiyorsa ve bu hükümlerin yürürlükten kaldırıldığı da bilinmiyorsa önceki dinlerin hükümleriyle amel etmekte hiçbir beis yoktur. Şer'u men kablena olarak anlatılan önceki dinlerin hükümleri ile amel etmek bu cihetle caiz olabilir.

Kur'an'ın, Sünnet-i Seniyyenin ve İslâm'ın zıddına olan hiçbir hüküm hangi dinden olursa olsun kabul edilemez. Zira İslâm son ve kamil bir dindir. "Allah nezdinde hak din İslâm'dır",³⁷⁵ Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki kendisinden (böyle bir din) asla kabul edilmeyecek ve o, ahirette ziyan edenlerden olacaktır.³⁷⁶

"Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur. Şahit olarak Allah yeter".³⁷⁷ Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim.³⁷⁸

---

³⁷⁵ Bakara, 2/19

³⁷⁶ Bakara, 2/85

³⁷⁷ Fetih, 48/28

³⁷⁸ Maide, 5/3

SONUÇ

İslâm Dini'nin iki temel kaynağı Kur'an ve Sünnet'tir. Bu ikisinden başka kaynaklar da mevcuttur. Kıyas, icma, istihsân ve önceki dinlerin hukuki düzenlemeleri gibi.

Bütün bu kaynaklar Kur'an ve Sünnet ile çelişmediği ölçüde bizim için de bir delil olabilir. Bu delillerden birisi de hiç şüphesiz Kur'an ve Sünnet'te hükmü kaldırılmayan bizden önceki dinlerin hukuki düzenlemeleridir (şer'u men kablena). Kur'an ve Sünnet'e uygun düşmeyen hükümler İslâm Hukuku'nda referans olamazlar.

Önceki dinlerin hukuki düzenlemeleri; hükümleri yürürlükten kaldırılanlar, hükümleri halen devam edenler (yani bizim için de geçerli olanlar), naslarda zikri geçmeyen hükümler ve hükmünün kaldırıldığına delil bulunmayan hükümler yani hakkında kabul veya ret işareti olmaksızın naslarda zikri geçen hükümler olmak üzere dört tanedir.

Konumuzun en önemli kısmı şurasıdır ki; hükümleri yürürlükten kaldırıldığına delil bulunmayan hükümler bizim için de bir delil midir? Bu hükümler bizleri ne ölçüde bağlayıcı kılmaktadır?

Önceki dinlerin hükümlerinin hukuki değeri dendiğinde en çok tartışılan mesele budur. Ortaya çıkan sonucun şöyle olduğu kanaatindeyiz: Eğer bu hükümler Kur'an ve Sünnet ile çelişmiyorsa, dinimizin ruhuna aykırı hükümler ortaya koymuyorsa bu hükümlerle amel edilebilir. Zaten bu hükümleri de kaynağı Kur'an ile aynı olan Zat, yani Allah (cc) göndermiştir.

Geçmiş ümmetlere ait olan bu hükümler bazıları bir hükme mesnet olsa da, bazı hükümler irşadi ve ahlâki değerler manzumesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çeşit hükümlerden istifade etmekte hiçbir beis yoktur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ATAR, Fahrettin**, Fıkıh Usûlü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul-1988
- AKŞİT, Cevat**, İslâm Ceza Hukuku Ve İnsâni Esaslar, Kültür Basın Yayın Birliği Yayınları, B.Y.T.Y.
- BARDAKOĞLU, Ali**, İman Ve İbadet (Diyanet İlmihali) , Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-2003
- BEŞER, Faruk**, Fıkıhî Risâleler, Seha Neşriyat, İstanbul-1990
- BİLGE, Necip**, Hukuk Başlangıcı, Turhan Kitapevi Yayınları, Ankara-2000
- ÇAĞRICI, Mustafa**, İslâm Düşüncesinde Ahlâk, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul-1989
- ÇAKAN, Lütfü**, Hadis Usûlü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, B.T.Y.
- ÇUBUKÇU, İbrahim Agah**, Gazâli ve Bâtınîlik, Y.Y.Y. Ankara-1964
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi**, İman Ve İbadet (Diyanet İlmihali), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-2003
- DÖNDÜREN, Hamdi**, Delilleriyle Ticâret ve İktisat İlmihali, Erkam Yayınları, İstanbul-1993
- DE BOER**, İslâm'da Felsefe Tarihi, çev, Yaşar Kutlay, B.T.Y.Y.
- EBU ZEHRRA, Muhammet**, Fıkıh Usûlü, Çeviren; Abdulkerim Şener, Secr Yayınları, Ankara-1999
- EBU ZEHRRA, Muhammet**, Ebu Hanîfe, Çeviren; Osman Keskiöglü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-1999
- ERGİN, Feridun**, İktisat, Hamle Matbaası, İstanbul -1964
- ESED, Muhammed**, Hadis İlmi, Çeviren; Hayrettin Karaman, B.Y.Y., İstanbul-1985
- FİRÛZZÂBÂDÎ, Mecdüddin Muhammed b. Yakup**, el-Kâmûsu'l Muhît, Tahkik; Mektebetü't Tahkiki't Turas Fî Müesseseti'r Risale, Müessesetü'r Risale Yayınları, Beyrut-1993

- GAZÂLÎ**, İhya-i Ulumu'd-Din, Çeviren: Ali Arslan, Arslan Yayınları, İstanbul-1993
- GAZÂLÎ**, Kıyamet Ve Ahiret, Çeviren: Hüseyin Hilmi Işık, İhlas Vakfı Yayınları, İstanbul-1979
- GAZÂLÎ**, Mustasfa, Çeviren; Yunus Apaydın, Rey Yayıncılık, Kayseri-1994
- GAZÂLÎ**, Kimya-yı Saadet, Çeviren: A. Fâruk Meyan, Bedir Yayınevi, İstanbul-1971
- GAZÂLÎ**, Tehâfütü'l-Felâsife, Çeviren: H. Bekir Karlığa, B.Y.Y. İstanbul-1981
- GÖLCÜK, Şerafettin**, Kelâm, Tekin Kitapevi Yayınları, Konya-1998
- HALLAF, Abdullah**, İslâm Hukuk Felsefesi, Çeviren; Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi Yayınları, B.T.Y.Y,
- İHSANOĞLU, İ. Hakkı**, İlim Ve Din, Feza Yayınları, İstanbul-1998
- KARAMAN, Hayrettin**, Giriş Ve Amme Hukuku, Ensar Neşriyat, İstanbul-1984
- KARAMAN, Hayrettin**, Hususi Hukuk 2, Ensar Neşriyat, İstanbul-1985
- KARAMAN, Hayrettin**, Hususi Hukuk 3, Ensar Neşriyat, İstanbul-1986
- KARAMAN, Hayrettin**, Mukayeseli İslâm Hukuku I, İz Yayıncılık, İstanbul-1999
- KARAMAN, Hayrettin**, Mukayeseli İslâm Hukuku II, İz Yayıncılık, İstanbul-1999
- KARAMAN, Hayrettin**, Mukayeseli İslâm Hukuku III, İz Yayıncılık, İstanbul-1999
- KESKİOĞLU, Osman**, Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara-1999
- KILAVUZ, Saim**, İslâm Akâidi ve Kelâm İlmine Giriş, Ensar Neşriyat, İstanbul-1985
- MEYDÂNÎ, Abdulğina Ğınami**, el-Lubâb Fî Şerhil'-Kitap C.3. İstanbul-TY
- MUĞNİYE, Muhammet Cevâd**, İlmi'l Usûl, Dâru'l İlim Yayınları, B.Y.Y-1980
- MUTÇALI, Serdar**, el-Mu'cemi'l Arabi'l Hadîs, Dağarcık Yayınları, Ankara-1995
- NASR, Seyyit Hüseyin**, Hakim-i Muanid-i Felsefe, İranname, Washington-1986
- PEZDEVÎ, Fahrulislâm**, , Keşfu'l Esrar, Dâru'l Kitabu'l İlmiye Yayınları, Beyrut-1997
- SEMERKANDÎ, Muhammed bin Ahmet**, Mizani'l Usûl, B.Y.Y., Mısır-1984

- SEMERKANDİ, Abdulhamid Ebi Feth**, et-Tarîkatu'l Hilaf Ve Beyne'l İslâf, Daru'l Kitabi'l İlmiye Yayınları, Beyrut- 1996
- SERAHSİ, Muhammed b. Ahmed b. Ebu Sehl**, Usûli's Serahsi, Daru'l Kutubu'l İlmiye Yayınları, Beyrut- 1993.,
- SEYS, Muhammet Ali**, Tefsîru'l Ahkâmi'l Kur'an, Dâru'l İbn Kesîr Yayınları, Beyrut-1994
- ŞABAN, Zekiyuddîn**, Çeviren;.İbrahim Kâfi Dönmez, İslâm Hukuku İlminin Esasları, T.D.V.Y., Ankara-1999
- ŞÂTİBİ, Ebu İshak**, el-Muvafakat, Darul Kütübü'l İlmiye Yayınları, Beyrut-1991
- ŞEFİ', Muhammet**, Ahkâm'ul Kur'an, Ulûmu'l İslâmiye yayınları, Pakistan-1987
- ŞEVKÂNİ, Ali b. Muhammed**, İrşâdu'l Fuhul İla'Tahkîki İlmi'l Usûl, Şekaviye Yayınları, Haif-1992,
- ŞEYBÂNİ, Ebi Abdillâh Muhammet b. Hasan**, el-Câmiu'l Sağîr, B.Y.Y.Y. Beyrut-1986
- TAFTAZÂNİ, Ömer b. Abdillâh**, Tulu'u İla Keşfi'l Hakaiki'l Tenkih, Dergam Yayınları, Beyrut-1999
- TAYLAN Necip**, Anahatlarıyla İslâm Felsefesi, Ensar Yayınları, İstanbul-1985
- TOPALOĞLU, Bekir**, Kelâm İlmine Giriş, Damla Yayınları, İstanbul, 1991
- ÜLKEN, Hilmi Ziya**, İslâm Felsefesi Kaynakları ve Tesiri, B.Y.Y. İstanbul-1967
- ÜNAL, Ali**, Kur'an'da Temel Kavramlar, Nil Yayınları, İstanbul-2001
- VEHBİ, Merhmed**, Ahkâmi'l Kur'aiye, Üçdal Neşriyat, İstanbul-1971
- YAVUZ, Yunus Vehbi**, Hanefî Mezhebinde İctihad Felsefesi, İşaret Yayınları, İstanbul-1995
- YILDIRIM, Suad**, Kur'an'ı Kerim İlmine Giriş, Ensar Neşriyat, İstanbul-1985
- YILDIRIM, Suad**, Kur'an-ı Kerîm Meâli,Feza Yayınları, İstanbul-1998
- YILMAZ, İrfan**, İlim Ve Din, Feza Yayınları, İstanbul-1998
- ZEYDAN, Abdülkerim**, Çeviren:Ruhi Özcan, Fıkıh Usûlü, Kayıhan Yayınları, Ankara-1993
- ZEYDAN, Abdülkerim**, İslâm Hukukuna Giriş, çev. Ali Sağlam, Kayıhan Yayınları, Ankara-1987

Ansiklopediler

CANAN, İbrahim, Hadis Ansiklopedisi, Akçağ Yayınları, İstanbul-1994

ÇAĞRICI, Mustafa, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-1999

Diyanet İslâm Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-1999

HEYET, İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul-1993

İBN ARABİ, Ebu Bekir Muhammet b. Abdullah, Ahkâmi'l Kur'an, Daru'l Ahya Kütübü'l Arabiye Yayınları, B.Y.Y.-1958

İBN KESİR, Ebu'l Fidaİsmail, Muhtasar-ı İbn Kesir, Çeviren: Arif Erkan, Sağlam Yayınları, İstanbul-1992,

KURTUBİ, Ebu Abdullah Muhammet b. Ahmet el-Ensari, el-Câmiu'l Ahkâmi'l Kur'an, Daru'l Kütüb Yayınları, Kahire-1967

KUTUP, Seyyid, Fizilal'il Kur'an, çev: Heyet, Dünya Yayınları, İstanbul-1991

MEVDÛDİ, Ebu'l Âla, Tefhimu'l Kur'an, Çeviren: Heyet, İnsan Yayınları, İstanbul-1996

RÂZİ, Fahreddin, Tefsîr-i Kebir, çev: Heyet, Akçağ Yayınları, Ankara-1991, s.18/328

SABUNİ, Muhammet Ali, Saffetu't Tefâsir, çev: Heyet, Ensar Neşriyat, İstanbul-1990

YAZIR, Elmalılı Muhammet Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Yayınları, İstanbul-1994

ZEMAŞERİ, Ebi'l Kasım Mahmut b. Ömer, Darul İhya Yayınları, Beyrut-1998

ZUHEYLİ, Vehbe, İslâm Fıkhı Ansiklopedisi, Çeviren: Heyet, Risale Yayınları, İstanbul-1994

Makaleler

SABRİ, Osman, Gazâli'nin Hayati Ve Eserleri ", İslâami Araştırmalar, c.XIH

SEZÂİ, Küçük, Klasiklerimiz Gazâli ve İhya'u ulumu'd-Din, Tasavvuf, Sayı 7

ÖZGEÇMİŞ

1974'te Almanya'da doğdu. İlk, orta ve liseyi memleketi olan Bartın'da tamamladı. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Ffakültesi'nden 2000'de mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi'nde İslâm Hukuku'ndan yüksek lisansı kazandı. Halen çalışmalarını sürdürmektedir.

